Damage Book

UNIVERSAL LIBRARY
OU_204811
UNIVERSAL LIBRARY

[illegible]

[illegible]

నాయకురాలు

★

శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు

[illegible]

నాయకురాలు

· సాహితి · సమితి ·

'నాయకురాలు'

ఐతిహాసిక నాటకము

శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు

1946

సాహితీ సమితి
గుంటూరు : రేపల్లె

సర్వ స్వామ్యములు కవివి

ప్రథమ ముద్రణము : ౧౯౪౭

వెల్‌కం ప్రెస్ : గుంటూరు

అం కి త ము

ఆచార్య శ్రీ శివ శంకరులకు

కావ్య సుమ మిచ్చి అర్చించు గాఢ వాంఛ
మున్ను నటరాజ రాజేశు నెన్ను కొంటి;
అవల మదిలోన మిము త్రిమూర్త్యాత్మకునిగ
పరమ మాహేశుగా నెంచి ఎలచినాడ

*

ఈ తొలిపూవు తావులు రుచించునె మీకని ఎన్నడేని న
త్యాతురత తపింప, హృదయాంబుజ పత్రమునందు నిల్పి నే
నాతత భక్తిభావమున నర్పణ చేయుట – నా విముక్తికై
ఈ తుపిత ప్రసూనము గ్రహింపుము దక్షిణగా గురూత్తమా !

*

ఒకపరి ఫాలనేత్ర మటు నుత్కట ఘోర మహాగ్ని పుంజమై
ఒకపరి శీతభాను విభవోజ్జ్వలతా సుషమా స్రవంతియై
తికమక పెట్టు తావక సుతీక్ష్ణ మనోజ్ఞ ముఖాంబు జోద్గత
ప్రకటిత భాషితమ్ము లెద భావన సేసెద జన్మ జన్మలన్

*

ఏ తొలి జన్మ నోమిటు ఫలించెనొ ఈ మహదాంధ్ర ధాత్రిపై
నే తనువున్ ధరించితిని ఈభవమందె – త్రిలింగ వీరగా
థాతతి బాడ నీ తెలుగు తల్లికి పుల్కల కాన్క వెట్టి, అ
జ్ఞాత భవ ప్రభావులు, రసార్ద్రి కగస్త్యులు మిమ్ముచేరగన్-

రసపాథో నిధి వీచికా నిచయ సరంభంబు దర్శింప నే
వ్యసన నాభ్యర్హిత మానసంబున భవద్వాత్సల్య మర్థింప నో
రస రత్నాకర కర్ణధారి! నవపారావార రమ్యోజ్వల
దశిస సౌందర్య పిపాస తోడ నను స్రోతద్రోణి గావించితే!

*

శ్రీ శీతాద్రి సుతా
చిన్మయ కుచ పర్యంకా
భ్యర్చిత పర మేశ నిలయ
చిత్త సరోజా !

*

నవ మాకం దోజ్వల రస
నవ నందన సుందరతా
ప్రవిమల నిజ కావ్యాలోక
భావుక పధికా !!

*

కల నిస్వన కవి కోకిల
కుల కూజిత మధుర మధుర గుంజిత నవమం
జుల సాహిత్య వనీ మధు
కులపతి సురభి ప్రభావ, గురుదేవ, శివా !!!

ప్రవేశిక

క్రీ. శ. ౧౨ వ శతాబ్ది మధ్యభాగం. హైహయ వంశస్థుడైన అలుగురాజు పలనాటి రాజ్యాన్ని పాలిస్తూ ఉండేవాడు. చందవోలు రాజధానిగా ఆంధ్రదేశాన్ని ఏలుతూ ఉన్న వెలనాటి చోళరాజు పుత్రిక, మైలమ మహాదేవి, అతని దేవేరి. పలనాటి రాజ్యాన్ని తండ్రి ఆమెకు అరణంగా ఇచ్చాడు; భర్త దానికి పాలకుడైనాడు. విజ్జల దేవి, భూరమా దేవి అలుగురాజుకు ఇతర భార్యలు.

ముగ్గురిని వివాహమాడినా అలుగు రాజుకు చాలా కాలం సంతానం కలగలేదు. మంత్రి దొడ్డయ జ్యేష్ఠ పుత్రుడు, బాదన్నను పెంచుకున్నాడు. దైవ వైపరీత్యం వల్ల దత్తస్వీకారానంతరం రాజుకు ముగ్గురు భార్యల వల్లా సంతానం కలిగింది. మైలమ దేవికి నలగామరాజూ, భూరమా దేవికి నరసింగరాజూ, విజ్జల దేవికి మలిదేవాదులూ జన్మించారు.

నలగామరాజు బాల్యంలో అలుగురాజు రాజ్యాన్ని రెండుగా విభజించి ఒకభాగం పెంచుకున్న బాదన్నకూ, మరో భాగం నలగామరాజుకూ చెందేటట్లు చూడవలసిందని ఆనాడు మంత్రిత్వం నెరపుతూ ఉన్న దొడ్డయ మంత్రి ద్వితీయ పుత్రుడు బ్రహ్మనాయనితో చెప్పి స్వర్గస్థుడైనాడు. తరువాత కొలదికాలానికే తన రాజ్యభాగాన్ని మలిదేవాదులకిచ్చి బాదన్న మరణించాడు.

అలుగు రాజు కుమార్ల నందరినీ సమానాదారంతో సాకుతూ బ్రహ్మనాయుడు కొంతకాలం రాజ్యచక్రం త్రిప్పి 'పలనాటి కృష్ణయ్య' అనే ప్రఖ్యాతి గడించాడు. ఇంతలో నలగామునికి యౌవనోదయమైంది. ఒకనాడు వేటకుపోయి ఎత్తిపోతల అడవుల్లో నాగమ్మ (నాయకురాలు)ను చూచి రాజధానికి ఆహ్వానించాడు.

నాగమ్మ ఒక రెడ్డి రైతు కుమార్తె. బ్రహ్మనాయుడూ, నలగామరాజూ, పూర్వమే నాగమ్మ తండ్రిని ఏదో రాజనేరం కారణంగా ఉరికంబాని కెక్కించారు. ప్రతీకార వాంఛతో ఆమె రాజు ఆహ్వానాన్ని అంగీకరించి రాజధాని చేరింది. క్రమ క్రమంగా ప్రాపకం అభివృద్ధి చేసుకొని మహామంత్రిణిగా మారిపోయింది. అన్నదమ్ముల్లో అంతఃకలహాలు పెంచింది. మాచర్లను మరొక రాజధానిగా చేయించి మలిదేవాదులనూ బ్రహ్మనాయుని గురిజాలలో లేకుండా పంపించింది. ఏటేటా వారు గురిజాలకు వచ్చి నలగామరాజు ఆధిపత్యాన్ని అంగీకరించి కప్పం కట్టేటట్టు నిర్ణయించింది.

మలిదేవాదులకు రక్షకుడుగా బ్రహ్మన్న కొంతకాలం మాచర్లరాజ్యాన్ని పాలిస్తూ ఉండగా — ఏపక్షంవోడిపోయినా ఏడేండ్లు రాజ్యం వదలిపెట్టి అరణ్యవాసం చేసేటట్లు—పణంపెట్టి అతనిచేత కోడిపందాలకు ఒప్పించి మోసంచేసి నాగమ్మ గెలిచింది.

అష్టకష్టాలుపడి అరణ్యవాసం పూర్తిచేసుకొని వచ్చి మలిదేవాదులకు తిరిగి మాచర్లరాజ్య మివ్వమన్న బ్రహ్మన్న

కోరికను ఆమె నిరాకరించింది. రాయబారాలమీద రాయబారాలు నడిచినవి. ప్రయోజనం లేకపోయింది. ఉభయ పక్షాలూ యుద్ధమే నిశ్చయించుకున్నవి. కారెంపూడి కదన రంగమే ఆంధ్ర కురుక్షేత్రం !! అదే ఆంధ్ర వీరభారత యుద్ధం !!!

పాత్రలు

పురుషులు

బ్రహ్మనాయుడు	:	మలిదేవుని మహామంత్రి
కొమ్మరాజు	:	సేనాపతి, నలగామునివియ్యంకుడు
అలరాజు	:	కొమ్మరాజు కుమారుడు
కన్నమదాసు	:	బ్రహ్మనాయని పెంపుడు కొడుకు
బాలచంద్రుడు	:	బ్రహ్మనాయని పుత్రుడు
మలిదేవుడు	:	విజ్జలదేవి ప్రథమ పుత్రుడు మాచర్ల రాజ్యాధిపతి
నలగామరాజు	:	మైలమదేవి పుత్రుడు
నరసింగరాజు	:	రమాదేవి పుత్రుడు
కేతరాజు	:	ధరణికోట యువరాజు
రణభట్టు	:	బ్రహ్మనాయుని సైనికుడు
కొండుభట్టు	:	నలగామరాజు రాయబారి

స్త్రీలు

నాగమ్మ	:	నాయకురాలు, నలగామరాజు మహామంత్రిణి
మాంచాల	:	బాలచంద్రుని భార్య
పేరిందేవి	:	అలరాజు భార్య

జంగిలీ, సేవకులూ, సైనికులూ

ఒకటో దృశ్యం

[ఉషస్సు విరిసిపోయి అరుణోదయం అవుతూవున్న సమయం. మేడపిలో బ్రహ్మనాయుని కార్యాలోచనా మందిరము. ఒకవైపు నాయకురాలి చిత్రపటము. రెండో ప్రక్క చెన్నకేశవస్వామి అలంకృతమైన దారు విగ్రహము, సభ్యులకోసం అమర్చిన ప్రత్యేక మృత్తికా వేదికలూ]

బ్రహ్మన్న: (దీర్ఘంగా నిశ్వాసంచేసి సాలోచనంగా) కొమ్మన్న బావా! నా మనస్సిప్పుడు ప్రళయానంతరం పునఃసృష్టికి పూనుకొన్న బ్రహ్మదేవుడి మనస్సులా ఉంది. కట్టటం మొదలుపెట్టిన ఆశాసౌధాల్లో పోనీ ఒక్కటైనా నిలవకూడదూ? అయినా, మళ్ళీ మళ్ళీ కొత్తవి ప్రారంభిస్తూనే ఉన్నాను. (నిశ్చయ సూచకంగా) ఇది చిట్ట చివరి ప్రయత్నం. ఈ బ్రహ్మన్న భావి జీవితం దీని మీదనే ఆధారపడి ఉంటుంది బావా!

కొమ్మన్న: (సాభిప్రాయంగా) బ్రహ్మన్న భావి జీవితమే కాదు, పలనాటి భావి భాగ్యోదయమంతా దీనిమీదనే—

బ్రహ్మన్న: మన అలరాజు రాయబారంతో అన్నీ తేలిపోవాలి. లేకపోతే ఇక —

[చెన్నకేశవ ఆలయం దిగుడు బావిలో స్నానంచేసి స్వామిదర్శనానికి వచ్చిన మొదటి భక్తుడు మోగించిన ఘంటికా నినాదం వినిపిస్తుంది]

కొమ్మన్న: అదిగో! చెన్నకేశవాలయ ఘంటిక చెప్పివేస్తున్నది. సర్వమూ కుదుటబడుతుంది. తప్పదు. (వాతాయనం వైపుకు నడిచి) ఉషఃకాంతులు విరిసిపోయినవి. అల

రాజు ప్రయాణ సన్నాహం పూర్తిచేసుకొని బయలుదేరు తుంటాడు.

బ్రహ్మన్న : (మంద మందంగా) సుముహూర్తం సమీపిస్తున్న కొద్దీ హృదయంలో కలత ప్రబలి పోతున్నది. ఆలోచనా వ్యగ్రతలో రాత్రంతా నిద్రపట్టిందికాదు సదా! ఇంతలో నాకెక్కడిది నిద్ర!! కళ్ళు కన్ను నిద్రపోయి ఏను ఏంత్తకు పైబడ్డది. మలిదేవరాజు మాచర్ల అర్ధసింహాసనం అధిష్ఠించి 'అన్నా! బ్రహ్మన్న మంత్రీ!' అని పిలుస్తుంటే ఈ అంజలి హస్తాశ్రువులతో నిండే దినాలు ఉన్నాయి! (రెండు చేతులతో తలనొక్కుకుంటూ, ఉస్, ఎందుకో అప్రయత్నంగా బుద్ధి వినోదం మీదికి పోతున్నది.

(ఒకదానివెంట మరొకటి కోడికూత వినిపిస్తుంది)

కొమ్మన్న : (వేగంతో) ఎవరురా అక్కడ?

[ఒక సేవకుడు ప్రవేశించి బ్రహ్మన్న కొమ్మన్నలకు ప్రణామంచేసి నిలబడుతాడు]

ఆకూసిన కోళ్లలో ఒకటి పుంజు, రెండోది పెట్ట. పిలిపించనా, వినోదం చూద్దురుగాని?

బ్రహ్మన్న : (తిక్తస్మితంతో) ఒకటి పుంజు, రెండోది పెట్ట. పుంజు బ్రహ్మన్న. పెట్ట నాయకురాలు, నాగమ్మ. చూడవలసిన దేముంది? ఇంత వరకూ పెట్టే గెలిచింది. ముందేమి జరుగబోతుందో ఇప్పుడే నిర్ణయం చేయదలచుకున్నారా? గౌతమ మహర్షిని మోసగించి ధర్మరాజ్యం పోగొట్టింది కుక్కుటము!

బ్రహ్మన్న చేతిలో సమస్త సంపదలతో తులతూగే అర్ధ రాజ్యాన్ని పోగొట్టింది కుక్కుటము!

కోళ్ల సంగతితో వెనుకటి సంగతులన్నీ జ్ఞప్తికి తెచ్చారు బావా! కుటిల తంత్రజ్ఞురాలు మాంత్రికురాలు, నాయకురాలు మోసగించి ఒప్పించిన కోళ్ళపందానికే ఒప్పుకోక పోతే —

కొమ్మన్న : (అందుకొంటూ) మాచర్ల అగ్రరాజ్య సింహాసనం మీద మలిదేవ మహారాజు శాంతులు ప్రసరిస్తుండేవి. అర్ధరాజ్యానికి మంత్రిగా అనంత మహాదాంధ్ర రాజ్యాన్ని స్థాపించేవారు. అయితే, కుక్కుటయుద్ధం——

బ్రహ్మన్న : (నిష్కర్షగా) చూడను... ఒక వేళ ఇప్పుడూ పెట్టి గెలిస్తే ఫుంజు బ్రహ్మన్నలో ఊపిరిపోసుకుంటూ ఉన్న ఆశ ఫుటుక్కుమంటుంది.

కొమ్మన్న : బావా! ప్రతివిషయాన్నీ తామింతబ్రహ్మాండంగా యోచిస్తారని ఈనాడు తెలిసింది, క్షమించండి, వెనుకటి కష్టకాలం స్మృతికి తెచ్చాను. (ముందుకు వచ్చి చేతులు జోడించబోతే)

బ్రహ్మన్న : (వారిస్తూ) సకల సేనాపతివి. సరిసాటి వాడివి. క్షమాపణా! (ముక్కుమీద వేలు వేసుకుంటాడు)

[బిక్షాటనకు బయలుదేరి పోతూ ఒక పాములవాడు నాగస్వరం పట్టి వెళ్ళుతుంటాడు. బ్రహ్మన్న లెక్కించి ఆసంగీతాన్ని వింటూ]

బ్రహ్మన్న : వింటున్నారా?

కొమ్మన్న : పిలిపించ మంటారా ?

బ్రహ్మన్న : ఈసమయంలో నామనస్సు దానిమీఁదనే లగ్న మౌతున్నది.

కొమ్మన్న : (ఆలోచనలో పడుతాఁడు)

బ్రహ్మన్న : ఆలశ్యమెందుకు? శుభసమయానికి ముందు సర్ప దర్శన మని సందేహమా ?

కొమ్మన్న : మహామంత్రీ ! నామనస్సును చక్కఁగా గ్రహించారు.

బ్రహ్మన్న : ఆ అవ్యక్త కలస్వనంలో ఏదో ప్రబోధగీతం ఉన్నది. అంతరాత్మ వినమని ప్రేరేపిస్తున్నది. మీకు ఇష్టం లేకపోతే నేనే —

కొమ్మన్న : (సగౌరవముగా) అంతటి అపచారమా! లేదు, లేదు. నేనే పిలిపిస్తాను. (సేవకుడితో) అబ్బీ! బ్రహ్మన్న దొర పిలుస్తున్నాడని వాణ్ణి (తీసుకోరమ్మని అంగుళీ సంజ్ఞ చేస్తాడు)

సేవకుడు : చిత్తము (నిష్క్రమిస్తాఁడు)

కొమ్మన్న : బావా ! మీఆత్మబలం అందుకో లేనిది.

బ్రహ్మన్న : అదే శ్రేష్ఠమైనది. ఎన్నిటినైనా ఎదుర్కొనే శక్తినిచ్చి నడిపిస్తున్నది.

[సేవకుడు పాముల వాడితో ప్రవేశించి తానూవాఁడూ ఇద్దరికీ నమస్కరించిన తరువాత ప్రక్కకు తప్పుకుంటాఁడు. చేతులు జోడించి గడగడవణికి పోతూఉన్న పాములవాడితో]

కొమ్మన్న : (మృదువుగా) అబ్బీ! భయము లేదురా, కూర్చో

పాములవాఁడు: (గద్గదకంఠంతో) చి ... చి ... చి ... త్తము

[బ్రహ్మ నేలపీరపైనుంచి నెత్తినీళ్ళ పట్టరించి నెంపాదిగా మోకాటి తండావేసి కూర్చున్న తరువాత]

బ్రహ్మన్న : అబ్బీ!

కొమ్మన్న : అటు తిరుగు - బ్రహ్మన్నదొర పలుస్తున్నారు.

పాములవాడు : (అమాయకంగా) ఏంది దొరా! పలనాటి కిట్టయ్య ఆయెనేనా దొరా! ఓకిట్టయ్య దొరో, దణ్ణము సామో! ఓ బెమ్మయ్య దొరో, దణ్ణము సామో!!

బ్రహ్మన్న : (ప్రతిగా నమస్కరించి) అబ్బీ, పాము నువ్వు చెప్పినట్టు వింటుందా?

పాములవాడు : (వెఱుకువల్ల పిసపడకి పెద్దగొంతుకతో) నాది బురదపిట్ట కాదు దొరా!

బ్రహ్మన్న : అయితే మరేమిటి?

పాములవాడు : నాగము దొరా ... నాగము

బ్రహ్మన్న : (సాలోచనుడై) ఉఁ ... నీ పేరు?

పాములవాడు : (చెవి రిక్కించి) నాగముదొరా ... నాగము

కొమ్మన్న : దొర నీ పేరేమంటున్నారురా!

పాములవాడు : నా పేరా? కాముడు దొరా!

బ్రహ్మన్న : (పామును చూపిస్తూ) ఇది నీ కెక్కడ దొరికింది?

పాములవాడు : వనమూలికలకు పోతే ఎత్తిపోతలఅడవుల్లో దొరకంది దొరా!

బ్రహ్మన్న : (సాభిప్రాయంగా తల పంకిస్తూ) ఓహో, అయితే దాన్ని కాసేపు ఆడించు.

పాములవాడు : అదే నన్నాడిత్తది దొరా! ... సెప్పినట్టింటది.

బ్రహ్మన్న : చెప్పినట్టుకూడా వింటూ?

కొమ్మన్న : అది నీమాట విని ఆడకపోతే ఊళ్లో నీకు ముష్టి ఎవరు పెడతారురా?

పాములవాడు : ఒకోప్పుడు అదే సన్నాడిత్తది. తను ఆడుద్ది. మా ఆట అప్పుడు సూసినోళ్ళు ఊరికే డబ్బు కురిపిత్తరు దొరా!

బ్రిహ్మన్న : (మెడలో చిన్నహారంతీసి సేవకుడితో) ఇది వాడి కిచ్చి పంపించు. (సేవకుడు ముందుకు వచ్చి హారం కళ్ళ కద్దుకొని వాడి కిచ్చి) అబ్బి, లే.

పాములవాడు : (బ్రహ్మానందంతో) దణ్ణం దొరా! (ముమ్మారు బ్రహ్మన్నకూ కొమ్మన్నకూ నమస్కారం చేస్తూ నిష్క్ర మిస్తూ ఉండగా)

కొమ్మన్న : అబ్బి, (పాములవాడు వెనక్కి తిరిగితే) బాగా ఆడేదినం దొర ముందుకు తీసుకో వచ్చి ఆడించి చూపరా!

పాములవాడు : సిత్తము, సిత్తము దొరా (నిష్క్రమిస్తాడు)

బ్రిహ్మన్న : (దీర్ఘనిశ్వాసం చేసి) చెన్నకేశవా! చెన్నకేశవా !! నీ లీలలు అతిమానుషాలు తండ్రీ. అర్థంకావు సామాన్యు లకు. కాముడు చెప్పింది అంతా సత్యమే.

కొమ్మన్న : సత్య మేమిటి?

బ్రహ్మన్న : తెలియ లేదా?

కొమ్మన్న : (తెలియ దన్నట్లు తల త్రిప్పుతాడు)

బ్రహ్మన్న : కాముడు, ... నలగాముడు! నాగము ... నాగాంబ నాయకురాలు ... ఎత్తిపోతల అడవుల్లో దొరికిం దన్నాడు.

కొమ్మన్న : ఔను. అతగాడు ఆమెను చూచిందీ కూడా ఆ అడవుల్లోనే.

బ్రహ్మన్న : నా అంతరాత్మ అందుకనే విన మన్నది.

కొమ్మన్న : అదే నన్నాశ్చర్య దన్నాను. ఇంకా నాగమ్మ ప్రభావం? నాగమ్మ చేతిలో — సింహబ్రిబల పరాభవానికి అంతు ఎక్కడ బావగారూ!

బ్రహ్మన్న : (చేదుగా నవ్వుతూ) అది నట్టి పొరపాటు. నా బుద్ధి బలమూ! నాయకురాలి గురించి నేనూ నా బుద్ధి బలమూ ఎంత బాగా! నూరాఇన్నీ హూ? మహాంతరము!

కొమ్మన్న : కాదు, కాదు.

బ్రహ్మన్న : ఎంత శక్తి, ఎంత ధైర్యము, ఎంత సాహసము, ఎంత చాకచక్యము!... నాగాంబవంటి ప్రజ్ఞామూర్తి స్త్రీజాతిలోనే కాదు, పురుషజాతిలోకూడా [illegible] పుట్టలేదు, ఇక ముందు పుట్టబోదు.

చాణక్య మేధావిని సృష్టించి ఛాందసుడన్న అసంతృప్తితో సుకుమారమైన స్త్రీ మూర్తిలో అతని ప్రజ్ఞ ఎలా తాండవిస్తుందో చూచి ఆనందించ దలచుకున్న బ్రహ్మ తన పేరు పెట్టుకున్నా నని ఆమెను ఈ బ్రహ్మన్న మీద ప్రయోగిస్తున్నాడు.

నాగమ్మ! నాగమ్మ శక్తి లోకోత్తర మైంది. అన్నదమ్ముల మధ్య అంతఃకలహాలు పెంచి అడవులపాలు చేసింది. ఇంత బ్రహ్మన్ననూ కోడిపందెములో తిప్పున్నను చేసింది. మలిదేవాదుల అర్ధరాజ్యాన్ని మంట కలిపింది! మహాసామ్రాజ్యానికి ఏకైక మంత్రిత్వం వహించింది.

కొమ్మన్న : దైవ మనుకూలించ లేదు గాని బ్రహ్మన్నమాత్రము సామాన్యుడా? కాలం కలిసి వస్తే ఆయన మేధా రథ చక్రాల క్రింద ఎంతమంది నాయకురాళ్లు నలిగిపోయేవాళ్లో! బ్రహ్మన్నప్రజ్ఞ! అధర్మానికి లొంగదు గాని — జాతిమత సామరస్యాలకు స్వస్తి చెప్పి పలనాటిలో పులి మేకలను, రెంటినీ ఒక్క పడియ నీరు తాగేటట్లు చేసింది బ్రహ్మన్న! పల్నాటి రక్తనాళ పటిమను కాపాడగల్గిలో కాసిన పున్నమి ప్రతిధ్వనించింది బ్రహ్మన్న!! ప్రజాస్వామ్య స్వప్న జాగృతం చేసి పాషండ ప్రభుత్వాన్ని అహింసా తత్వంతో ఎదుర్కొనే శక్తి నిచ్చింది బ్రహ్మన్న !!!

బ్రహ్మన్న : ఏ మైతే నేం ప్రయోజనం? నా ప్రయత్నా లన్నీ అడవిలో కాచిన వెన్నెల లైపోతున్నవి. ఒకవంక ప్రజల అష్టకష్టాలు; మరొకవంక మలిదేవుల మహాపదలు. ఎదు ర్కోవలసిన శత్రువో మేధాసంపూర్ణ మృగేంద్రము. సాధనము అహింస! అహింస!!

కొమ్మన్న : వీ టన్నిటినీ మించిన మీ మేధాబల మున్న దని మా నమ్మకము.

బ్రహ్మన్న : మీ ఒక్కరి నమ్మకమేనా? లేక —

కొమ్మన్న : నా నమ్మకమే దేశ మంతటి నమ్మకము.

బ్రహ్మన్న : నన్ను దేశం అంతగా నమ్మిందా? ఎప్పుడూ నా శక్తిమీద నా కంతటి నమ్మకం కలుగ లేదు.

కొమ్మన్న : ఇది సామ్ముందు నాటకమా? లేక మహామంత్రుల వారి బేలతనమా!

(భైరవ గర్జనతో, కాళిగండ పెడేకంతో, పలకలు తిరిగిన కండరాల తో కన్నమదాసు ప్రవేశించి)

కన్నమ : ఏమంటివి? నాతండ్రి బ్రహ్మన్నకే బేలతనమా?

ఎన్నడు ఎదురాడని పలుకే నెరుగని బ్రహ్మనాయుడి బ్రహ్మన్నకె కల్గె బేలతన మన్నది — సత్యమొ? కాదు, కాదు, ధర్మస్వరూపమూర్తి ఆతనికె యున్నదె బేలతనమ్ము! పుత్రుడై కన్నమదాసు మౌన ముదుటు కారని నెత్తురు పొల్వ లుండగా —

(బ్రహ్మన్నతో) తండ్రీ! నమస్కారము (కొమ్మన్నతో) మామా! దీవించు.

కొమ్మన్న : (కన్నమను చేరి బుజం మీద చరుస్తూ) సంతోషము, కన్నమా! సంతోషము. తండ్రి బ్రహ్మన్నకు బేలతన మన్నమాట సహించ లేక ఎంత ఆటోపం చేశావోయ్! (బ్రహ్మన్నతో) మహామంత్రీ! దేశం నిన్ను ఎలా గౌరవించి మీఅడుగుజాడల్లో నడవటానికి సంసిద్ధ మైందో గమనించారా? ఈగను వాల నివ్వడు మీమీద.

కన్నమ : (వినయ పూర్వకంగా) క్షమించు మామా! ఎవరో తండ్రికి అపచారం చేస్తున్నా రనుకున్నాను.

కొమ్మన్న : తండ్రీ కన్నమా! కూర్చో ...

(కొమ్మన్న తన వేదికమీద కూర్చున్న తరువాత కన్నమదాసు తానూ వేదికమీద కూర్చుంటాడు)

బ్రహ్మన్న : (శాంత గంభీర కంఠంతో) కన్నమా!

కన్నమ : (గౌరవపురస్సరంగా) తండ్రీ!

బ్రహ్మన్న : నీవు అభ్యసిస్తూ వున్న అహింసా మార్గం ఇంత వరకూ వచ్చిందా? ఇలా ఆదేవతను ఉపాసించటం ఎంతో కష్టం.

కన్నమ : (సిగ్గుతో తల వంచుకొని) సమస్త విషయాల్లో దాన్ని పాటించ గలను. కాని, మీమీద అపచార విషయంలో నాకు ఒళ్ళు తెలియదు తండ్రీ!

బ్రహ్మన్న : (నింపాదిగా) మంచిది, మంచిది.

కొమ్మన్న : (వాతాయనం వైపు చూచి) అలరాజు రథం వచ్చేస్తున్నది. అదుగో కారుబల్లెపు టెక్కెల చప్పుడు. మహారాజుకు మళ్ళా పిలుపు వెళ్ళాలా?

బ్రహ్మన్న : ఆయన సమయానికి వస్తానన్నారు.

(రథ నాదం విని. కొమ్మన్న బ్రహ్మన్న గబగబా పోయి ద్వారదేశం సమీపిస్తారు. రథం దిగి ద్వారందగ్గరికి వచ్చిన అలరాజు బ్రహ్మన్న కొమ్మన్నలు ఎదురువస్తే)

అలరాజు : మామా! ఈ ఆచార మేమిటి? మహామంత్రులు మీరు నాకు ఎదురు నడవటమా! తండ్రీ! క్షంతవ్యుణ్ణి.

బ్రహ్మన్న : కాదు నాయనా! నీవు నిత్యం అనుకున్న అలరాజువు కావు. మహాసామ్రాజ్యభారాన్ని నెత్తిమీది కెత్తుకొని మోయబోతున్న రాయబారివి. తండ్రి ఐనా ఎదురు నడవ వలసిందే.

(బ్రహ్మన్న అలరాజు చెయ్యి అందుకొని తీసుకోవచ్చి కూర్చోబెడ తాడు. మలిదేవరాజు గండభేరుండం బోయీల ఓహోం, ఓహోం కేకలు వినిపిస్తవి)

అలరాజు : మహారాజులవారు మలిదేవులూ వస్తున్నారు. అందరమూ ఆయనను —

(బోయీల కేకలు ఆగిపోతవి. ద్వారం దగ్గరకు మలిదేవుడు వచ్చి బ్రహ్మన్నకు నమస్కారం చేసి, కొమ్మన్నకు మందస్మితం ఇచ్చి, సస్నేహంగా అలరాజు చేయిపట్టుకొనివస్తాడు. ఎవరెవరి స్థానాలను వారు ఆక్రమించు కుంటారు)

బ్రిహ్మన్న : ముహూర్తం సమీపిస్తున్నది. ఉపక్రమిద్దామా
[అందరు అంగీకారాన్ని తెలియ పరుస్తారు]

బ్రహ్మన్న : ప్రభూ మలిదేవా! ప్రారంభించండి.

మలిదేవుడు: మహామంత్రులు మీరే ఉపక్రమించండి. చివరకు నాకు తోచినవి రెండు ముక్కలు చెప్పుకుంటాను.

బ్రహ్మన్న : నాయనా అలరాజూ! వేరే క్రొత్తగా చెప్పవలసినది ఏమీ లేదు. శుభ సమాలోచన మంతా రాత్రే విన్నావు కదా? అయినా —
నీకు నలగామరాజులుంగారు ఎంత అప్తులో మలిదేవరాజులూ అంత అప్తులే.

అలరాజు : (ఛలోక్తిగా) మలిదేవరాజులుంగారి కంటే నలగాములు కొంత ఎక్కువ. కదూ, పిల్లనిచ్చినవాడు. ఆమెను ఇంట్లో పెట్టుకొని నన్ను వెళ్ళగొట్టినవాడు.

బ్రిహ్మన్న : అదుగో దుర్మార్గంలో చరిస్తున్నా డని ముందే తీర్మానించుకో వద్దు. మొదటే అలాఅయితే సాధువచనాలతో సంధి పొసగించ లేవు తండ్రీ! సమయాన్ని అవగతం చేసుకొని ప్రవర్తించటం మనకు అత్యావసరము.

అలరాజు : ఛలోక్తి కన్నాను. అత్యావసరము.

బ్రిహ్మన్న : (మందమందంగా) సౌమ్యంగానే సమయం వారు చెల్లించారు. అర్థరాజ్యం పంచి ఇమ్మని చెప్పు. అన్నదమ్ముల్లో అంతఃకలహాలు దేశానికీ ప్రజకూ అపాయ మని చెప్పు. నలగామ రాజులుంగారిమీద మలిదేవరాజుగారికి ఉండుకున్న ప్రేమను ఉద్ఘాటించు. నారాజభక్తిని విశదీకరించు.

సంధి సానుకూలం పడేటట్లు తోచిందా – ఈమధ్యసభలో నాగమ్మ నలగాము రాజులుంగారి ముందే నరసింహ రాజులుంగారిని విశేషంగా పొగడిందట. అది ఆతణ్ణి ఉలికించనో మనసు మార్చించనో కనిపెట్టి పీలునుబట్టి భేదోపాయము ప్రయోగించు. నాయకురాలన్న ప్రతి ముక్కా జాగ్రత్తగా ఆలోచించి సమాధానం చెప్పు. అదనంగా పుచ్చుకొన్న ఆరునెలల పుల్లరీ నీ వెంటతీసుకొనిరా. గోవులను విడిపించమను.

సమర్థుడివి. విశేషించి చెప్పవలసిన పని లేదు. చెన్నకేశవ కృపవల్ల నీపని నెరవేరుతుంది. (దీవిస్తాడు)

అలరాజు : (కొమ్మన్న ముఖంగా తిరిగి) తండ్రి!

కొమ్మన్న : సర్వసమర్థులు మహామంత్రులు చెప్పిన తరువాత నేను చెప్పవలసినది ఏమీ ఉండదు. అయితే మన వైషమ్యాలను మనస్సులో పెట్టుకొని మాత్రం తొందర పడవద్దు. వాళ్ల దౌర్జన్యాలను ఖండించవలసి వస్తే వెనుదీయనూ వద్దు. వీరకొమ్మన్న కొడుకు అనిపించుకో. మంచనశర్మ చెప్పాడు. నీ జన్మనక్షత్రం పుష్యమిట — ఇవాళ రోహిణి. తారాబల చంద్రబలాలు కుదిరినవట. కోడలు పేరిందేవికి నా ఆశీస్సులు.

అలరాజు : (మలిదేవుడి ముఖంగా తిరిగి) మహారాజా!

మలిదేవుడు : అలరాజూ! నాయకురాలు సంధి పొసగనిస్తుందా? పురుష ప్రయత్నం చేయక తప్పదు. ఒంటరిగా నలగాముడితో అర్ధరాజ్యం సమానంగా అనుభవిస్తూ రాజ్యభోగాలల్లో తేలిపోతూ ఉండవలసిన మీ తమ్ముళ్లు

అడవుల్లో అష్టకష్టాలూ పడుతున్నా రను. అయినా మీకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామం చేస్తున్నా రని చెప్పు. ప్రేమ పూర్వకంగా కావలించుకొని నరసింహుని యోగక్షేమాలు తెలుసుకొనిరా.

మరో విషయం. నాయకురాలు ఘాతుకురాలు! అల్లుడివి. ఆహార విహారాల విషయములో అశ్రద్ధ చెయ్యవద్దు.

ఆరుగుడ నుంటి నీ పటువు, అల్లుడ వైనను, కూర్మిలేసి ఆ
ధరణిపతుల్ సభాసదులు ధర్మము తప్పెడు దుష్టబుద్ధు; లీ
వెరుగుదు నేగతిన్ పలుక నే మగునో యట, కాని నీ ఋణం
బెరుగను ఎన్ని జన్మలకు నేనియు తీర్తు మొ లేదొ మిత్రమా!

(నమస్కరిస్తాడు)

అలరాజు : (వారిస్తూ) ఇక బయలు దేరనా? (ఆసనంమీది నుంచి లేవబోతుంటే)

కన్నమ : (హస్త సంజ్ఞతో ఆపుతూ) అలరాజా! నావి రెండు మాటలు.

అలరాజు : (బ్రహ్మన్నతో) మామా! ఇత డెవరు?

కొమ్మన్న : నాయనా, వీరకన్నమ. పేరు వినలేదా? బ్రహ్మన్న మామగారి ధర్మపుత్రుడు.

అలరాజు : (లేచి కన్నమ దగ్గిరికి వచ్చి) అయితే మాబావగా రన్న మాట. ఏవీ ఆ రెండు మాటలు బావా!

కన్నమ : అలరాజా, సంధి కుదిరిన పక్షంలో నామాటలతో ప్రయోజనం లేదు.

ఏడు సంవత్సరాల గడువు దాటి పోయింది. పుల్లరి మీ కివ్వము, అని మాచర్లసీమ ప్రజలు నలగాములుంగారికి తెలియపరచుకుంటే నాగమ్మ గుర్రపు దళాన్ని పంపించి

ప్రజను త్రొక్కించిందట. ఆసీమ అట్టుడికి పోతున్నది. ఇప్పటికైనా ఆమె బ్రహ్మన్న తండ్రి పాదం పట్టుకొని క్షమాభిక్ష వేడుకోకపోతే ప్రజల హృదయ గోళంలో జ్వలించే విప్లవ ప్రళయాగ్ని జ్వాలలు ప్రజ్వరిల్లి ప్రభుత్వ వనాలను దహించి వేయక మానవని చెప్పు.

ఇవి బ్రహ్మన్న ధర్మపుత్రుడు కడజాతి కన్నమదాసు చెప్పిన మాటలని చెప్పు.

ధర్మస్థాపన కొరకు పత్కముల నిద్రం చెందదీ ప్రాణి హృ
న్నిరసానములకై ఓయించి అట సింహస్వామినై నిల్చు, మీ
దుర్మార్గం బిక చెల్లదంచు, పెడ బుద్ధుల్ మాను కొమ్మంచు మా
చర్లా జీవి ఘోషించి చెప్పెనని రాజా తెలుకోవింపుమా!

అలరాజు: నీమాటలే చెప్పక తప్పదేమో! సెలవా?

[అందరూ హస్తసంజ్ఞ చేస్తారు. 'మీరంతా నిలవండి' అంటూ అలరాజు ద్వారం వైపు నడుస్తుంటాడు]

బ్రహ్మన్న: ద్వారసీమ వరకూ అనుసరించటం మావిధినాయనా!

అలరాజు: (కొంత దూరం వెళ్ళి తరువాత) ఇక మీరంతా నిలవండి.

[సంధ్యావందనం చేసుకుంటూ అర్ఘ్యప్రదానం చేస్తూఉన్న బ్రాహ్మణవరుల అరుణ మంత్రం]

“ భద్రం కర్ణేభి శ్శృణుయామ దేవాః
భద్రం పశ్యేమా క్షభి ర్యజత్రాః
స్థిరై రంగై స్తుష్టువాగ్ం స స్తనూభిః
వ్యశేమ దేవహితం యదాయుః ” అని వినిపిస్తుంది]

బ్రహ్మన్న: నాయనా! బ్రాహ్మణ వాక్కులు 'భద్ర' మని పలుకుతున్నవి. రథము ఎక్కు తండ్రీ!

[అలరాజు వెళ్ళి రథం ఎక్కుతాడు. రథనేమి శబ్దమూ, కొంచబొల్లడి డెక్కల చప్పుడూ]

రెండో దృశ్యం

[గురిజాలలో నాగమ్మ కార్యాలోచనా మందిరము. ఒక వేదికమీద బ్రహ్మనాయుని చిత్రపటమూ, మరొక వేదికమీద ఎడమవైపు ప్రళయతాండవం చేస్తూవున్న నటరాజస్వామి విగ్రహమూ. మోకరిల్లి భక్తిభావముతో తదేక దృష్టితో అంజలిపట్టి]

నాగమ్మ : (ఉచ్చ కంఠంతో)

జయ మృత్యుంజయ దేవ మహేశా!
ప్రమథాధిప భూతేశ పరేశా!!

త్రియ్యంబక, త్రిపురాంతక,
అంధకరిపు, గంగాధర — జయ...
జయ పినాకి జయ కృశాను
హే మహేశ, వ్యోమకేశ —

జయ మృత్యుంజయ దేవ మహేశా!
ప్రమథాధిప భూతేశ పరేశా!!

[నెమ్మదిగా లేచి కినితో బ్రహ్మన్న చిత్రపటాన్ని పరికించి వికటంగానవ్వుతూ]

బ్రహ్మన్నా! బ్రహ్మన్నా!! నీ కీనాయకురాలితోనా పగ కాలకూట విషంతోనా చెలగాటము. ఏనాడు నీవూ ఈ నలగామరాజూ నా తండ్రిని ఉరికంబాని కెక్కించారో ఆనాడే కంకణం కట్టుకున్నాను.

[ముంజేతి కంకణం వైపు చూస్తుంది]

గొల్లగుంపులను పోగుచేసి దేశాన్ని కొల్లగొట్టి అరాజకం చేద్దామనుకున్నాను. కానీ, మృత్యుంజయు కృప నామీ

ప్రసరించింది. నలగాముడి కంట బడ్డాను. ఇక ఆట ఆడిం చంది మానను.

అయినా! బ్రహ్మనా, నీవూ అసామాన్యుడివి. అరణ్యవాస సమయంలో హత్య చేయించటానికి ఎన్నో ప్రయత్నాలు చేశాను. తప్పించుకున్నావు. మలిదేవుల అర్ధ రాజ్యాధికారం చేత పట్టావు. ప్రజల్లో విప్లవ బీజాలు మొలకెత్తించావు. చాపకూడు, వైష్ణవ మత బోధతో వివిధకులాలనూ ఆకర్షించావు. ఒకవేళ జయం నీకే కలిగితే కలుగవచ్చునేమో! — తుది దాకా వేధించంది మాత్రం వదలను. నిన్నూ నీరాజకులాన్నీ రక్తపు నదుల్లో తేలాడించంది ఊరుకోను. నాతండ్రికి రక్త తర్పణం చెయ్యంది నా హృదయం శాంతించదు.

[నటరాజ విగ్రహాన్ని ఉద్దేశించి]

మహాదేవా! నాకు నీవే దిక్కు తండ్రీ! నా ఆశయాలను సఫలీకృతాలు చెయ్యి తండ్రీ!

ఆశల్ పెల్లు కలంచు నాయెద మహేశా! రక్త దాహం బటం
చాశజ్ఞా చాచెను నాల్క తండ్రి, హృదయాహ్లాదంబు రాబోదు భూ
మీశున్ చేత నటింప చేసినను; నాకీ కోర్కె చెల్లాగ దే
కాశన్‌గట్టి రణోర్వి వ్రాలి ఎను దీక్షాశుప్తి కావింపకన్ —

[దీర్ఘంగా ఒక వేదికమీద ఉన్న ఉత్త ఒరనూ రెండు కత్తులనూ పరిశీలిస్తూ ఉంటుంది. నరసింహరాజు ప్రవేశిస్తాడు]

నరసింహరాజు : మహామంత్రిణీ ! నమస్కారము

నాగమ్మ : యువరాజా! ఆ ఆసన మలంకరించు.

[నరసింహుడు ఒక వేదికమీద కూర్చుంటాడు]

నరసింహా : ఏమిటో దీర్ఘాలోచన చేస్తున్నారు?

నాగమ్మ : ఏమీ లేదు. నాకొక సందేహం కలిగింది. తీరటం లేదు.

[ఉత్తి ఒరనూ రెండు కత్తులనూ తీసుకొవచ్చి అతని కిచ్చి]

రెంటినీ ఒక్క మాటుగా ఉంచండి.

నరసింహా : (ఒరను అటూ ఇటూ త్రిప్పి పరిశీలించి) నాకర్థం కావటం లేదు.

నాగమ్మ : ఉంచ లేరా !

నరసింహా : ఎలా సంభవము ?

నాగమ్మ . నాకూ అదే సందేహం. అయితే ఏం చెయ్యాలి?

నరసింహా : ఒక కత్తినే ఉంచాలి. ఏ కత్తిని —

నాగమ్మ : ఈ కత్తినే (ఒక దానిని చూపిస్తుంది) ఈ ఒరరాజ్యం ఈకత్తి నరసింహా రాజులుంగారు. ఆకత్తి నలగామరాజులుంగారు.

నరసింహా : (సంతోషంతో) ధన్యుణ్ణి. మహామంత్రిణీ! మీకు సర్వదా కృతజ్ఞుణ్ణి.

[రెండు ఆబోతు రంకెలూ జనకోలాహలమూ వినిపిస్తుంటవి]

నాగమ్మ : ఏమిటా రంకెలూ, కోలాహలమూ?

నరసింహా : (లేచి వాతాయనం వైపుకు నడిచి చూస్తూ) రెండు ఆబోతులు హూరాహూరిగా కొట్లాడుతున్నవి.

నాగమ్మ : ఎవ్వరూ ఆపటానికి ప్రయత్నించటం లేదా?

నరసింహా : బలవంతుడు మధ్యకు —

నాగమ్మ : వాడు అయిపోయినాడా ? లేదా ?

[ఆబోతులు పెద్దపెట్టుగా రంకెలు వేస్తుంటవి.
ఒక వ్యక్తి మరణవేదనలో 'హా' అని ధ్వనిచేస్తాడు]

నరసింహా : మీరు సెలవిచ్చి నట్లే జరిగింది.

నాగమ్మ : జరక్క తప్పదు. జరగ వలసినదీ అంతే. ఇది నా మాటకాదు. మహాదేవుడి మాట.

నరసింహా : ఏమని ?

నాగమ్మ : బలం గల రెండు పక్షాలు వివాదానికి దిగినప్పుడు అనవసరంగా జోక్యం కలిగించు కున్న వాళ్లకు ప్రాణహరణము తప్పదని.

నరసింహా : (ఆశ్చర్యంతో) మరి అలరాజు సంధికని వచ్చాడు. (క్షణకాలం ఆలోచించి) అతనికీ అంతేనా?

నాగమ్మ : అల్లుడని మోమోటమా?

నరసింహా : అవసరమైతే అపని-(తానేచేస్తానన్నట్లుహస్తసంజ్ఞ)

నాగమ్మ : అత్యావసరము.

నరసింహా : ఎందువల్ల ?

నాగమ్మ : యువరాజ నరసింహ రాజులుంగారు మహారాజులుంగా రవ్వేటందుకు.

నరసింహా : అది ఇందు మూలంగా ఎలా సంభవం ?

నాగమ్మ : అలరాజు అయిపోతేగాని బ్రహ్మన్న యుద్ధానికి దిగడు. యుద్ధం సంభవిస్తేనేగాని నలగామ రాజులుంగారు నలిగిపోడు. నలగామ రాజులుంగారునలిగిపోతేగాని నరసింహ రాజులుంగారు మహారాజులుంగారు కారు. నాగమ్మ ఈ కంకణం అప్పటికి గాని విప్పటానికి వీల్లేదు. సమయాన్ని పట్టి జాగ్రత్తగా కార్యం సానుకూలం చెయ్యాలి.

నరసింహా : స్వవిషయములో అశ్రద్ధవహిస్తానా? — అది అసంభవము.

[నలగామరాజూ అలరాజూ మాట్లాడుకుంటూ ప్రవేశిస్తారు. నాగమ్మ నరసింహరాజూ సగౌరవంగా లేచి నిలవబడుతారు. మహారాజు ఆసన మలంకరించిన తరువాత అందరూ వారివారి స్థానాల్లో కూర్చుంటారు]

నలగామరాజు : అది అసంభవము. అయినా మహామంత్రిణి అందుకు అంగీకరించాలి. వారి ఇష్టాన్ని అతిక్రమించటానికి వీలు లేదు.

నాగమ్మ : (దగ్గిరకు వస్తున్న రాజుకు ఎదురు పోయి వెనక్కు నడుస్తూ) ప్రభూ! ఈ సేవకురాలి మీద ఇంత మన్నన చూపిస్తున్నందుకు కృతజ్ఞురాలు.

నలగామ : నరసింహా !

నరసింహా : (శిరస్సువంచి) ప్రభూ !

నలగామ : (సాభిప్రాయంగా) అలరాజు వచ్చాడు.

నరసింహా : ఏమండీ అల్లుడుగారూ జ్ఞప్తి కున్నామా! మా మీద పూర్తిగా శీతకన్ను వేశారు.

అలరాజు : (నాయకురాలిని చూస్తూ) మావి ఎప్పుడూ చల్లటి కళ్ళే కాబట్టి.

నాగమ్మ : బ్రహ్మన్న మహామంత్రులవారు కుశలమా ?

అలరాజు : ప్రభువు వారిని ఎప్పుడూ స్మరిస్తూ ఉంటారు.

నాగమ్మ : ఇన్ని ఆపదలు ప్రభువు వారికి తెచ్చిపెట్ట వలసి ఉంటే స్మరించక ఎలా తప్పుతుంది ?

నరసింహా : తమ్ముళ్ళు మలిదేవులుంగారూ వారి తమ్ముళ్ళుంగార్లూ కుశలమా ?

అలరాజు : (నమస్కరిస్తూ) తమకుగా మీకు నన్ను నమస్కారం చేసి యోగ క్షేమాలు విచారించ మన్నారు.

నరసింహా : (వికటంగా) ఆఁ బ్రహ్మన్న పెంచే ఆపులి పిల్లలకు ఇంత వినయం ఎక్కడినుంచి వచ్చిందోయ్ రాజూ!

అలరాజు : (నెమ్మదిగా ప్రశాంత చిత్తంతో) బ్రహ్మన్న మంత్రికి పులి మేకలనూ రెంటినీ ఒక పడియనీరు త్రాగించేప్రజ్ఞ, ఉంది కదూ, మరి అహింసే ఆయనకు పంచ ప్రాణాలు.

నాగమ్మ : శక్తి లే నప్పుడు అది చాలా మంచి సాధనము.

అలరాజు : (దెబ్బకొడుతున్నట్లు) శక్తి ఉన్నదీ లేనిదీ పరీక్ష వస్తేనేగాని తెలియదు గదా!

నరసింహా : ఎవరి విషయంలో నైనా అంతే. ఎవరి హృదయా ల్లో ఏముందీ బయట పడదు.

అలరాజు : స్వతస్సిద్ధంగా అన్నిహృదయాలూ మంచివే. కానీ, అందులో అప్పుడప్పుడూ మహానాగాలు కొన్ని విషం కక్కి కలిచేస్తుంటవి.

నలగామ : అలరాజా! వచ్చిన పని ఇక బయట పెట్టడం మంచిది.

అలరాజు : తమ కంతా ఇది వరకే నివేదించాను. తమరే ప్రారంభించటం సమంజసం.

నలగామ : (సిద్ధపడి) మహామంత్రిణీ! అలరాజు ఇప్పుడు అల్లుడు కాదు; రాయబారి.

నాగమ్మ : సంతోషము ప్రభూ, తమ అల్లుడుగారు ఇంతవారైనారు. తమ మీదికే —

నలగామ : వాళ్ల అర్ధరాజ్యం వాళ్ల కివ్వమని —

నరసింహా : (అదరిపడి) అర్ధరాజ్యమా! అడుగైనా ఇవ్వటానికి వీలు లేదు.

నాగమ్మ : మొదట్లో మోసం చేసి అర్ధరాజ్యం పుచ్చుకు న్నారు. కోడి పందెంలో మోసానికి ప్రతిమోసం చేసి పుచ్చుకున్నాము. ఆమాటకు వస్తే అర్ధరాజ్యానికి వాళ్ళకు అధికారమే —

నలగామ : మా తండ్రి కడుపున పుట్టటమే అధికారము.

నాగమ్మ : ఈ రాజ్యం అనుగు రాజులుంగారికి ఎలా సంక్రమించిందో కొంచెం ఆలోచించండి.

నలగామ : మాతల్లి మైలమ మహాదేవులుంగారికి మామా తాతలు అరణంగా ఇచ్చారు.

నాగమ్మ : అయితే వాళ్లకు అధికారం లేదన్నమాటలో తప్పు లేదు గదా!

నలగామ : రాజ్యమంతా తల్లి గారి మూలంగా మా తండ్రి గారికి సంక్రమించింది. తండ్రి ఆస్తిని కొడుకులు సమానంగా పంచుకోటం రాజనీతి కాదేమోగాని సమంజసం గదా!

నాగమ్మ : అవును. మంచిదే.

అలరాజు : సంతోషము – సంతోషము.

నాగమ్మ : అయితే నరసింహరాజులుంగారికే కూడా మూడో వంతు పంచి పెట్ట వలసి వస్తుంది.

నరసింహ : ప్రభువువారు అలా చేయని అధర్మ పరులా మరి.

నలగామ : (సందేహంలో పడ్డట్టు) అలరాజూ! దీనికి ఆ బ్రహ్మన్న ఏం సమాధానం చెపుతాడు?

అలరాజు : బ్రహ్మన్న మంత్రుల వారికి సమాధానం లేక పో లేదు.

నాగమ్మ : (కటుగ్గా) ఏమిటది ?

అలరాజు : (ప్రశాంతముగా) మలి దేవాదులకు అర్ధరాజ్యం బ్రహ్మన్న మంత్రులవారు అడగటంలో వారు అలుగురాజులుంగారి కుమాళ్లని కాదు. మీరు పుట్టక పూర్వమే అలుగురాజులుంగారు బాదన్నను పెంచుకొని ఇచ్చిన అర్ధరాజ్యం ఆయన స్వర్గానికి వెళ్లేటప్పుడు మమకారం చేత మలిదేవాదులకు ఇచ్చి పోవటం వల్ల.

నలగామ : ఆ బాదన్నగారికి నేను సజీవుడనై ఉండగా అటువంటి అధికారం ఉండదు.

నాగమ్మ : అవును ప్రభూ! ఈ సమస్త దేశానికీ రాజ్యాధికారం మీదే. ఈ నాటికైనా మీరు గ్రహించారు నా మాట.

అలరాజు : ఆ పక్షంలో ఈ సమస్త రాజ్యం మీదా మీకు ఏవిధమైన అధికారమూ లేదని బ్రహ్మన్న మంత్రులవారి ఆక్షేపణ.

నాగమ్మ : (నిష్కర్షగా) ఎట్లా ?

అలరాజు : మైలమ మహాదేవులుంగారు వెలనాటి వారి ఆడబడుచు. వారికి ఈ రాజ్యం అరణంగా వచ్చింది. వెలనాటి వారు కళ్యాణీ చాళుక్య వీరసోమేశ్వరుల వారికి సామంతులన్న సంగతి మరిచి పోవద్దు. బ్రహ్మన్న మంత్రులవారు సోమేశ్వరులవారి కుమార్తెను మలిదేవుల కిప్పించి వివాహం చేయించారు. ఆసమయంలో ఈ సమస్త రాజ్యమూ చక్రవర్తులేకి మూర్తికి అర్పణమిచ్చారు. అయినా బ్రహ్మన్న మహామంత్రుల వారు రాజ్యాన్నంతా మలిదేవుని

వారి కిమ్మని మిమ్మల్ని కోరటం లేదు. అర్ధరాజ్యాన్ని ఇస్తే అంతటితోటే వారిని తృప్తి పరుస్తా మంటున్నారు. వారి మాటలకు మలిదేవ రాజులుంగారూ ఎగర్తించరు.

నాగమ్మ : (చల్లగా) ఒక వేళ ఇవ్వకపోతె ?

అలరాజు : ఏం జరుగుతుందో మీరే నిర్ణయించుకోండి.

నరసింహా : యుద్ధం తప్పజరిగేది ఏముంది; ఆక్రింద భూమీ పైన ఆకాశమూను.

నలగామ : అర్ధరాజ్య మివ్వట మనేది పొసగదు.

అలరాజు : అంత అక్రమానికే వస్తే ఆహావం తప్పదన్న మాటే. ఒకమాట. అధికారం లేసి రాజ్యాన్ని అంతా కబళిద్దామనుకోటం దురాశకదూ!

నాగమ్మ : న్యాయమూర్తి ప్రభువు వారిదే దురాశా! ఇది ఏన్నడూ వినని మాట.

నలగామ : నేను సర్వతంత్ర స్వతంత్రుణ్ణి! రాజనీతి విశారదుణ్ణి !! చాళుక్య వీరసోమేశ్వరుడి నాయంతుడ వని అవమానం చేసిన తరువాత అర్ధరాజ్య మివ్వట మనేదే అసంభవము. కూతురికి అతడు ఈరాజ్యాన్ని అంతా అరణంగా ఇచ్చినా నేను వదిలిపెట్టను. యుద్ధరంగంలో అతడే ఎదురు నిల్చినా నిలిచి నిలిపు కుంటాను.

నాగమ్మ : (కాక ఎక్కించే కంఠంతో) ప్రభూ! మీలో పౌరుషం చచ్చిపోయిందని వాళ్ల అభిప్రాయం.

అలరాజు : అయితే కక్ష ఈ విధంగా పెంచుకో వలసిందేనా ?

నాగమ్మ : ప్రభువువారికి ఇష్టమైతే అన్నదమ్ములు అయిదుగురికీ అయిదు ఊళ్ళు ఇస్తే బాగుంటుంది.

అలరాజు : బ్రహ్మన్న మంత్రులవారు సన్నికట్టడికి తిరిపె మెత్తటానికి పంపలేదు.

నరసింహా : అయిదు ఊళ్ళు మాటు కెందుకు? అడుగైనా—

అలరాజు : ఇవ్వరా ? అంతేనా ?

నలగామ : ఆమాటకు వస్తే అంతే.

అలరాజు : ఇక మీ కక్షలు కడసరంగం తీర్చ వలసిందేనా ?

నాగమ్మ : ప్రభూ! ఈ బెదిరింపులు ఇంకా ఎంతకాలం సహిస్తారు తెగవేసి చెప్పక ?

నలగామ : రాజూ! వాళ్ళకు అడుగైనా ఇవ్వము. ఇష్టం వచ్చింది చేసికొమ్మను.

అలరాజు : పోనియ్యండి. అదనంగా మీరు తీసుకున్న ఆరు నెలల పుల్లరైనా ఇస్తారా ?

నాగమ్మ : ఇది అడగటంలో బ్రహ్మన్న ఎత్తు ఊహించారా ప్రభూ! దీనితో అధికారం ఉన్నదీ లేనిదీ బయట పడుతుందని. పైగా ఆహవరంగాన్ని నడిపించటానికి కొంతగా అది అక్కరకు వస్తుందని కూడాను.

నలగామ : పుల్లరి ఇవ్వటానికి వీల్లేదు.

అలరాజు : పోనీ మా గోవులు మాకు ఇచ్చేస్తారా ?

నరసింహా : ఆ గోవులు మీ వెందు కౌతవి ? కాజేసుకో పోయిన చంద్రాయుధం అమ్మి కొన్నారు. అది మా తండ్రి గారిది. అందువల్ల ఆవులు మావే.

అలరాజు : (నలగామరాజు వైపు చూస్తూ) అంతేనా ?

నలగామ : (పెడమొగంగా) ఔను.

అలరాజు : (ఆసనం మీది నుంచి లేచి) ఇక శాంతి

వహించ లేను. మీ అక్రమం మించి పోతున్నది. నేనే మీమీద యుద్ధం ప్రకటిస్తున్నాను? మామా ! నీ రాజ్యం ఇక నిలవదు. నీ వీనాగమ్మ చేతిలో ఇంకా ఎన్నాళ్లు ఆట బొమ్మ వైపోతావు? ఎన్నెన్ని ఘోరకృత్యాలు చేస్తావు ? పుల్లరి మీ కివ్వమని మా చర్ల సీమ ప్రజలు తెలియ పరచు కుంటే నాగమ్మ గుర్రపు దళాన్ని పంపించి ప్రజను తొక్కించిందట ! మాచర్ల సీమ అట్టుడికి పోతున్నది. ఆమె ఇప్పటికైనా బ్రహ్మన్న మంత్రులవారి పాదం పట్టుకొని క్షమాభిక్ష వేడుకోకపోతే విప్లవాగ్ని జ్వాలలు ప్రజ్వరిల్లి ప్రభుత్వ వనాలను దహించి వేయక మానవు. ఇవి నా మాటలు కావు. బ్రహ్మన్న మంత్రులవారి ధర్మ పుత్రుడు కడజాతి కన్నమ దాసు చెప్పమని చెప్పిన మాటలు. మీ దురాగతాలను దేశం ఇక భరించ లేదు.

నాగమ్మ : (కోపంతో) ప్రభూ! ఇది ద్రోహం.

అలరాజు : ద్రోహం నాదా ? దుష్టంగా ప్రజాపాలన చేయించేనీది ద్రోహం; చేసే రాజుది ద్రోహం.

నలగామ : (కొద్ది కోపంతో రూక్షంగా చూస్తూ) అలరాజూ! మితి మీరవద్దు,

అలరాజు : మితి మీరక తప్పదు. కడుపు కలచేసే భయంకర కృత్యాలు తలపుకు వస్తుంటే మితిమీరక ఉండటం ఎట్లా?

నలగామ : అయితే నీ యిష్టం వచ్చినట్లు పేలు. యుద్ధానికే నేను సిద్ధ పడ్డానని వారితో చెప్పు.

బెదరెడు వాడే ఏడు వెరపింపగ బాలుని సంధి పేరిటన్
పదరగ పంపినారు నిను భ్రాతలె బంధువులే తలంప నా

మంగల శ్రేణి తీరినది ; మాటలతో ఫలితేదు చెప్పుమా
కదన మో నిశ్చయమ్ము — నలగామ నృపాలుడు జోదు కాదుకో!

(అతి వేగంగా నిష్క్రమిస్తాడు).

అలరాజు : నాగమ్మా! సమస్త సంపదలతో తులతూగే సారవంతమైన వసుమతిని నా జన్మ దేశాన్ని ఎందుకు నీ కడుపున పెట్టుకొని పాడు చేస్తావు. అన్నివిధాలా అండ వేసిన దని పించుకున్న పలనాటి సీమకు నీవు అమ్మశక్తివై అవతరించావు. నిన్ను హత మార్చిస్తేగాని దేశం బాగు పడదు.

నరసింహ : (నవ్వుతూ) అలరాజూ! కొంచెం శాంతించ వోయ్!

నాగమ్మ : ఊఁ. నేను కదూ దేశాన్ని పాడు చేస్తున్నది. వర్ణాశ్రమాలకు స్వస్తి చెప్పించి వర్ణ సంకరం చేస్తున్న బ్రహ్మన్న దేశ క్షేమం కోరేవాడూ, నేను మాత్రం దేశ విద్రోహినా?

అలరాజు : అందులో రవ్వంత అబద్ధం లేదు. నీవే దేశాభిమాని నైతే 'హరీహరీ'! మేము దేశభక్తులమే కాదు. ముమ్మాటికీ నీవు దేశాభిమానివి కాదు. దేశద్రోహివి! దేశ విద్రోహివి!! నీ బ్రతుకు దేశానికి అరిష్టదాయకము. నీకాలి నీడలు ఈ పుణ్యభూమికి కళంకం. నిన్ను కాల్చి మసి చేసి రక్తంలో కలుపుకొని త్రాగేటంత వరకూ నిద్రపొయ్యే వ్యక్తి బ్రహ్మన్న మంత్రులవారి బలంలో ఒక్కడూ లేడు. ఆ నాడు గాని మా కడుపులో చితి మంటలు చల్లారవు. నీకు మృత్యువు తప్పదు.

[కోపంతో వేగంగా నిష్క్రమించబోతే]

నరసింహా : (అడ్డుపడి నవ్వుతూ) అల్లుడూ ! మామీద అంత కోపమైతే ఎలాగోయ్! ఇవాళ మా ఇంట విందు చేస్తేగాని పోనివ్వను.

అలరాజు : (వికట హాసంతో) మామా! మీరు ఎంతకైనా సమర్థులు. ఏవిషమైనా కలిపి ఇచ్చి వీడి ప్రాణాలు తియ్య వచ్చు.

నరసింహా : (నవ్వుతూ) శాంతించవోయ్ అల్లుడూ! శాస్త్ర చిన్నా పెద్దను కనిపెట్టి మాట్లాడు తుండు, మరి — మేము బంధువులమని మరిచి పోకు. వ్యవహారం వ్యవహారమే. బంధుత్వం బంధుత్వమే.

(చేతిలో చెయ్యి వుచ్చుకొని నడిపించుకుంటూ నిష్క్రమిస్తాడు)

నాగమ్మ : (నటరాజస్వామి విగ్రహంతో) తండ్రీ! సమస్తమూ సక్రమంగానే సాగింది. సంధి నేను పడగొట్టించానని అనుమానం లేకుండా నలగాముడి చేతనే ఆపని చేయించాను. నరసింహుడు నామాట మరిచి పోడు. అయితే అలరాజు అయిపోవటంవల్ల గొప్పలోటే. మేడపికి పోయి ఈ వార్త లన్నీ చెప్పి యుద్ధానికి సిద్ధపడేటట్లు— (యోచించి) ఊఁ (చిటికెలో) మంచి ఊహతోచింది. కొందరు భట్టారకులచేత బ్రహ్మన్నకు లేఖ పంపించటం ఉత్తమము. దానితో అన్ని సంగతులూ —

నీలోతుల్ పరికింప బుద్ధి జలధీ! నీరాను నా గుండెనా
లోలో సంకిసమా నటించు భయమున్ క్రూరాతి ఘోరమ్మునీ
లోలోర్మిధ్వని సర్వలోకములు కల్లోలంబులై నిల్వగన్
నాలో కోర్కె జనించె ఘోషలిను మన్నా? ముక్త కంఠంబులన్ ।

మహాదేవా! మహాదేవా !!

మూడో దృశ్యం

[గురిజాల నాగమ్మ కార్యాలోచనా మందిరము.
మధ్యాహ్న సమయము]

నాగమ్మ : (ఏకాంతముగా) మహాదేవా! అలరాజు హత్య అవసరమా? అత్యావసరము. శవాన్ని కంటిముందు చూస్తే గాని శత్రువులు తామే యుద్ధాన్ని ప్రకటించరు. నరసింహుడి చేత ఆపని చేయించటంలో అభిప్రాయమో! సక్రమంగానే ఉంది. అన్నదమ్ము లిద్దరి మధ్యా అంతః కలహాలు ఏర్పడితేనేగాని నాగాంబ ప్రాపకం వృద్ధిపొందదు. రాజ్యాన్ని ఎరచూపించాను. కాబట్టి నరసింహుడే ముందుగా ఈ విషయం నలగాముడికి చెప్పడు. ఈ సమయానికి నరసింహుడు ఆపని పూర్తిచేసి ఉంటాడు.

పేరిందేవి : (విరబోసుకొన్న తలకట్టుతో ఆవేగంగా ప్రవేశించి) ఏపని? పాతకి, హంతకి!

నాగమ్మ : (ప్రశాంతంగా) అమ్మాయీ! పేరిందేవి ఈ ఉక్రోశం ఎవరిమీద? ఎక్కడికో బయలుదేరి దారితప్పి ఇటు వచ్చావా?

పేరిందేవి : నరహంతకి నాగమ్మ ఇంటికే బయలుదేరాను. దారి తప్పానా?

నాగమ్మ : (కొంచెం కోపంతో) జాగ్రత్తగా మాట్లాడు. రాజకుమార్తె నని ఇష్టం వచ్చినట్లు — మాట్లాడుతున్నది మహామంత్రిణితో సుమా!

పేరిందేవి : (అసహనంతో) మహా మంత్రిణితో కాదు; మహామ్మారితో.

నాగమ్మ : ఛీ! నోరు ముయ్యి. గెంటించేస్తాను.

పేరిందేవి : చితి మంటలలో చెర్లాట మాడబోతున్న పేరిందేవి నా గెంటింపులకు —

నాగమ్మ : (లాలనగా) అమ్మాయీ! సంగ తేమిటో చెప్పకుండా నన్నిట్లా దూషించటం నీకు న్యాయమేనా ?

పేరిందేవి : నా భర్తను హత్య చేయించింది నీవు కాదా ?

నాగమ్మ : (ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటిస్తూ) నేనే !

పేరిందేవి : (వెక్కిరింపుగా) నేనే !

జంగిలి : (వేగంగా ప్రవేశించి) అమ్మా !

(పేరిందేవిని చూచి సంగ తేమిటో బయట పెట్టటానికి జంకుతాడు)

నాగమ్మ : చెప్పు — నీకేమీ భయం లేదు.

జంగిలి : (బెదరు చూపులతో) అలరాజులుంగారిని . . .

నాగమ్మ : ఊc. త్వరగా (కత్తిలాగి డొక్కకు మోటిస్తుంది)

పేరిందేవి : (మొలలో పిడి కత్తి లాగి) ఊc. త్వరగా-

నలగామ : (ఒరలో నుంచి లాగిన కత్తితో ప్రవేశించి) ఊc త్వరగా, అలరాజును హత్య చేసింది -

నాగమ్మ : (కన్నుగీటి) చెప్పు.

నలగామ : ఊc (డొక్కలో గుచ్చుతాడు)

జంగిలి : (నత్తిగా) న . . . న . . . న . . . న

నలగామ : నాగమ్మా ?

జంగిలి : (కాదన్నట్లు తల త్రిప్పుతాడు)

నాగమ్మ : (దీనంగా) ప్రభూ! నామీదనా మీ అనుమానం!

నలగామ : క్షమించు. మహా మంత్రిణీ ! (జంగిలితో) ఇక నిమిషం ఆలశ్యం చేస్తే చంపేస్తాను.

జంగిలి : న...న... నరసింగరాజులుంగారు.

నలగాము : (చేతిలోకత్తి ఆశ్చర్య పడుతూ జారవిడిచి) ఇదేమిటి ? మహా మంత్రిణీ ! (పేరిందేవి చేతిలో కత్తి లాగుకొని) అమ్మా ! వీడిని బలిచేసి నెత్తురు చూపిస్తాను చూచి ఆనందిద్దువుగాని ఇక్కడనే ఉండు తల్లీ !

[వేగంగా బయలు దేరు తాడు]

నాగమ్మ : మహారాజా ! కొంచెం శాంతించండి ! ఇది సమయం కాదు!

పేరిందేవి : ఈ నాగమ్మ చెయ్యి లేకపోతే ఇలా ఆపదు తండ్రీ! బాబయ్య స్వయంగా —

నాగమ్మ : (పితూరిగా) ప్రభూ !

పేరిందేవి : ఈ కాల సర్పాన్ని కడుపులో పెట్టు కున్నారు. విషాగ్నుల క్రక్కి దహించిగాని ఇది బయట పడదు.

నాగమ్మ : లేని పోని అనుమానాలతో ప్రభూ! నన్నిలా రాజకుమార్తె ఇందాకటినుంచీ తిట్టి పోస్తున్నది. నేను ఈరాజ్య భారాన్ని మోస్తున్నది అపనిందల కేనా? నామనస్సు విసిగి పోతున్నది. ఈ మంత్రి పదవి నాకు వద్దు.

[కత్తి, మంత్రిత్వ చిహ్నన్ని క్రింద పెట్ట బోతుంది]

నలగామ : (ఆశ్చరంతో, జంకుతో) మహా మంత్రిణీ !

పేరిందేవి : ఈ అపరశక్తి మిమ్మల్ని ఇలాగే బెదిరించి ఆడిస్తున్నది. చివరకు ఈ శక్తిజాతరలో చింబోతు కాబోకండి.

నాగమ్మ : ప్రభూ ఇది భరించరాని అవమానం. నాకు సెలవు

దయ చేయించండి. నేను ఎక్కడి కైనా వెళ్ళిపోతాను. (కత్తీ, చిహ్నమూ అందిస్తూ) ఇంతటి అవమానమా!

పేరిందేవి : నిత్యమూ హత్యలు చేయించే అదయ హృదయకు నీకూ అవమానమా?

నాగమ్మ : ప్రభూ! మీ అలుసే దీనికి కారణం. ఎదుట పెట్టుకొని కుంతురిచేత తిట్టించక పోతే క్రూరదండన మరే దైనా విధించక పోయినారా దీన్ని శిక్షించటానికి?

పేరిందేవి : (పట్టరాని ఉద్వేగంతో) అమ్మ గయ్యాళీ! నీవు ఎంత కైనా సాహసివే తంత్రిణీ!

నలగామ : (కోపంతో) అమ్మాయీ!

పేరిందేవి : నిన్ను ముక్కలు ముక్కలుగా ఖండించి కాకులకూ గద్దలకూ పారేసి వినోదం చూచి సంతోషించినా నీవు చేయించిన పనికి శిక్షచాలదే పిశాచీ!

నాగమ్మ : ప్రభూ! నన్ను ఎందు కిట్లా బాధ పెడతారు? (కత్తీ చిహ్నమూ మరొకమారు అందిస్తూ) అందుకోకపోతే –

నల : (కోపంతో) అమ్మాయీ! ఇక మీరినచో సహించను.

పేరిందేవి : జరగవలసిం దేమో ఇదివర కే జరిగింది. ఈ అపర శక్తి ఇక చేసేదేముంది?

నలగామ : మహా మంత్రిణీ! దాని కేమీ తెలియదు. మొరకుతనం. క్షమించండి.

పేరిందేవి : ఏమిటీ! నన్ను క్షమించటమా! పరుల కార్యార్థం ప్రాణత్యాగం చేసిన పతితో చితిశయ్యమీద సరస సల్లాపాలాడుకో బోతున్న నన్ను ఈ అపవిత్రురాలు క్షమించటమా!

నాగమ్మ : వింటున్నారా ప్రభూ !

నలగామ : అమ్మాయీ! నీ పెడసరపు మాటలు ఇక కట్టి పెట్టు. నీ కేమన్నా వెర్రి ఎత్తిందా ?

పేరిందేవి : బుర్రిలు బిడ్డలయ్యే దినం వస్తే ఎవరికి వెర్రి ఎత్తిందీ తెలుస్తుంది. మీ రాజ్యపాలనాకాంక్ష మిమ్మల్ని పశువును చేస్తున్నది.

నాగమ్మ : ప్రభూ ! ఇక సహించ లేను. నన్ను అవమానించినా లెక్క లేదు. మీ అవమానాన్ని నా మనస్సు భరిం చ లేదు. — ఇదిగో అందుకోండి. లేదా క్రింద పెట్టి వెళ్ళి పోతాను.

నలగామ : (దీనంగా) మహా మంత్రిణీ! మీ పదవిని పరిత్య జించటానికి సమయం ఇదేనా? మీనలగామున్ని నట్టేటిలో ముంచి పోతారా ?

నాగమ్మ ! ప్రభూ ! నా కాళ్లకు మాటలతో పాశాలు తగి లించవద్దు.

నలగామ : పాశాలా ?— పాదాక్రాంతుడై మీరాజు వేడు కుంటున్నాడు.

పేరిందేవి : అబ్బ ! మీరు ఇంకా ఈ నాగమ్మ నల్లమసిపూసి ఆడించి నట్లల్లా ఆడండి. నిజం నిలకడ మీద గాని తేలదు. నాభర్త పవిత్ర మూర్తి. నేను పవిత్రను. మా ఇద్దరి కీ స్వర్గంలో స్థాన మున్నది. కాని, ఈ నడమం త్రపు నాగమ్మ మీ కోసం ఘోరవాది నరకాలల్లో రాజ భవనాలు కట్టిస్తున్నది. మరిచి పోవద్దు.

[వేగంగా నిష్క్రమిస్తుంది]

నలగామ : అమ్మాయీ! (వెంట వెళ్ల బోతుంటే)

నాగమ్మ : (ఆగమన్నట్లుగా) ప్రభూ !

నలగామ : (వెనకకు వచ్చి) మహాదేవా! మహాదేవా!! ఈ స్థితిగతులు నా కేమీ అర్థం కావటం లేదు తండ్రీ! మహామంత్రిణీ !

నాగమ్మ : నా కేసంగతీ తేల్చ కుండా వెళ్ళి పోతా రేం ?

నలగామ : ఏమి తేల్చ మంటారు ?

నాగమ్మ : నారాజభక్తినే మీరు శంకించిన తరువాత ఈ మంత్రి పదవి నా కెందుకు ?

నలగామ : నా బుద్ధి గడ్డి తిన్నది. నన్ను నట్టేటిలో ముంచ వద్దు. ఇవి చేతులు కావు. మీ ఇష్ట ప్రకారం అడుగు దాటను.

[వంగి చేతులు పట్టుకో బోతాడు]

నాగమ్మ : (సవినయంగా) అమ్మమ్మ ! అంత అపచారమా ?— పాపం పేరిందేవి పిచ్చి పిల్ల. ఆమె మాటలు పట్టించు కోను. మిమ్మల్ని మాత్రం అన లేదు. మీ పిల్ల నా పిల్ల కాదూ ?

నలగామ : (చిరునవ్వుతో) మహా మంత్రిణీ ! సంతోషము— అయితే, నరసింహుణ్ణి చంపి ప్రతీకారం చెయ్య వద్ద నటంలో . . . విశేషాభిప్రాయ మేమిటో అర్థం —

నాగమ్మ : అయితే మీ శత్రువులను సంపూర్ణంగా జయించ తలచుకో లేదా?

నలగామ : ఏమిటీ ?

నాగమ్మ : (మంత్రాలోచనగా) ప్రధాన సైన్యాలను నడి

పించేది అతడు.

నలగామ : అవును. అయితే ?

నాగమ్మ : అతని మీది కసి తీర్చుకోటానికి ఇది సమయం కాదు. శత్రు సంహారం పూర్తి అయిన తరువాత-

నలగామ : (అసహనంతో తల తిప్పుతాడు)

నాగమ్మ : 'అల్లుణ్ణి చంపావా' అని ఎన్నడూ సంభాషణలోనైనా హెచ్చరించవద్దు. ఏదో అవకాశం చూచుకొని అభినందిస్తే పొంగి పోయి మీరు చెప్పినట్లల్లా నడుచుకుంటాడు. (చేయి జాపుతుంది)

[నలగామరాజు కొంచెం సేపు ఆలోచించి అంగీకార సూచకంగా చేతులో చేయి వేస్తాడు]

నాగమ్మ : కోపాన్ని ప్రస్తుతం మరిచి పోలేరా ?

నలగామ : ప్రయత్నం విశేషం అనవసరం.

నాగమ్మ : (దైన్యం నటిస్తూ) ప్రభూ ! నా రాజభక్తిని ఎంత శంకించారు ?

నాగమ్మ : మహా మంత్రిణీ ! నా బుద్ధి గడ్డి తిన్నదని మళ్ళీ ఒకమాటు అనిపించ తలచుకున్నారా ? ఇక మీ రది మరిచిపోవాలి.

నాగమ్మ : మీ మనస్సు నేను ఎరుగనిదా ? తీవ్రోద్వేగంలో ఆమాట తొందరమీద వచ్చేసింది. పాపం! పేరిందేవి పుట్టెడు దుఃఖంలో ఉంది. మీరు వెళ్ళి కొంచెం ఓదార్చండి. నేనూ వెంటనే బయలుదేరి వస్తాను.

[నలగామరాజు లేచి నాయకురాలు దారి చూపుతుంటే నిష్క్రమిస్తాడు. రాజు వెళ్లి పోయేటంత వరకూ జూచి విజయ గర్వంతో తిరిగి వచ్చి]

నాగమ్మ : తంత్రం బాగానే పారింది. నలగామునూ నరసింహు డితో మాట్లాడడు. జంగితే నరసింహుడితో జరిగిన దంతా చెప్పివేస్తే ? అతడు పట్టటానికి రాకముందే జంగి లిని దేవికి కానుకిస్తే?

తల్లీ — పేరిందేవీ ! రాజ్యతంత్రాలలో నీబోటి అమా యకులకూ అనవసరమైన కష్టాలు వస్తుంటవి. అయ్యో నీకెంత ఆపద వచ్చింది.

కందును నీ శరీరము సుగాత్రి! నవాతిశయాన సోకినం
దందపు చెంగ పుట్టు లలితాంగి, చిలా మాటలకు లెక్కసేసి నా
డెందము కుందు; నీకిది ఘటిల్లినదే గురు ఘోర మృత్యు సం
స్పందిత మామకీన మతి సర్విత కోప విషాగ్ని లాస్యగిణా!

మహాదేవా ! మహాదేవా !! ఇది నా తప్పిదము కాదు గదా తండ్రీ ! ఇందుకు నీవే సాక్షివి ప్రభూ !

[మహాదేవ విగ్రహం ముందు మోకరిల్లు తుంది]

నాలుగో దృశ్యం

[మేడపిలో బ్రిహ్మనాయుని కార్యాలోచనా మందిరము. ఉదయవేళ సభాసదు లందరూ వారి వారి స్థానాల్లో కూర్చొని అలరాజు రాకకు ఎదురు చూస్తూ ఉంటారు]

బ్రహ్మన్న : (ఆలోచనా నిమగ్నుడై నేలమీద చూస్తుంటాడు)

మలిదేవుడు : అన్నా ! బ్రిహ్మన్న మంత్రి ! అలరాజు ఇంకా రాలేదు?

కొమ్మన్న : చెప్పిన గడువుదాటి పోయింది. దారిలో ఏమన్నా ఆలశ్యం —

కన్నమ్మ : నాగమ్మ సామాన్యురాలు కాదట. అపాయ మేమన్నా —

మలిదేవుడు : సంభవించి ఉంటుందనా? (బ్రహ్మన్నను చూస్తూ) అన్నా ! మాటాడరు ?

కొమ్మన్న : మహా మంత్రీ ! మీరు మాటాడక పోతే మనస్సు పరిపరి విధాల పోతున్నది.

బ్రహ్మన్న : (తాపీగా) వేదఘోషతో అలరాజు . . బయలు దేరాడని ఆనందపడ్డాము.

కన్నమ్మ : అయితే మీ అనుమానం ?

బ్రిహ్మన్న : అనుమానమా ! అపోహా !!

మలిదేవుడు : మీ ఊహ అపోహ ఎలా అవుతుంది ?

కొమ్మన్న : మీ అనుమాన మేమిటిటో త్వరగా —

బ్రహ్మన్న : ఏమీ లేదు. అలరాజు బయలు దేరే టప్పుడు

అరుణమంత్రం వినిపించింది. ఏమని?

కొమ్మన్న : (ఆతురతతో) ఔను. 'భద్రమ్ కర్ణేభిః' అని ప్రారంభం.

బ్రహ్మన్న : (మలిదేవుడితో) భద్ర మంటే?

మలిదేవుడు : శుభ మని కదా అన్నా!

బ్రహ్మన్న : లౌకికార్థం అది కాదేమో!

కన్నమ : జాగ్రత్త అని కదా తండ్రీ!

బ్రహ్మన్న : అదే నా అనుమానం!

కొమ్మన్న : (ఆవేగంతో) అశుభము వినబోతున్నామా?

బ్రహ్మన్న : తొందర రెందుకు?

(అలరాజు రాయబారి వార్తలను వినటానికి కార్యాలోచనా మందిరముచుటూ మూగిన జనసమూహం చేసే కోలాహలం వినిపిస్తూంటుంది)

మలిదేవుడు : (కన్నమ వైపు చూచి) ఏమిటా కలకలం?

కన్నమ : కార్యాలోచనా మందిరం చుట్టూ కట్టుకడపటి మాటలు వినటానికి జనం మూగి ఉన్నారు ప్రభూ!

('తప్పుకో' 'తప్పుకో' అనే కేకలతో సేవకుని ప్రవేశం. సభా నమస్కారం చేసి పక్కకు తొలిగి)

సేవకుడు : గురిజాలనుంచి ఎవరో రాయబారిట ప్రభూ!

బ్రహ్మన్న : ప్రవేశపెట్టు (సేవకుడు నిష్క్రమిస్తాడు)

కొమ్మన్న : (సాభిప్రాయంగా) అలరాజు రాలేదు; ఎవరో రాయబారి!

మలిదేవుడు : అల్లుడు కదూ, వెళ్లింది అత్తవారింటికి విందు మందులు పూర్తి చేసుకొని వెనక వస్తాడేమో!

బ్రహ్మన్న : (మందస్మితం చేస్తాడు)

[సేవకుడు దారి చూపిస్తుంటే కొండుభట్టు ప్రవేశిస్తాడు. వెనక ఇద్దరు సేవకులు బరువైన వెదురుపేళ్ళ బుట్ట నెత్తిన పెట్టుకొని వచ్చి సభ ముందు దించి సభామర్యాదలను అనుసరించి పక్కకు తొలిగి నిలవబడుతారు)

కొండుభట్టు : (ప్రవేశిస్తూ) రాజాధిరాజ, రాయవేశ్యా భుజంగ, గండర గండాంక, ధైర్య నిర్జితసుమేరు శ్రీ శ్రీ మలిదేవ మహారాజులవారికి కొండు భట్టు శతాధిక నతులు. ధిషణా వినిర్జిత చండప్రచండ చాణక్యులవారికి బ్రహ్మన్న మహామంత్రులవారికి నమస్కారాలు.

బ్రహ్మన్న : (చేదుగా నవ్వి) కొండుభట్టూ ! ప్రజ్ఞావంతుడివి. ప్రణామాలతోనే పరిహాసం ప్రారంభించావు.

మలిదేవుడు : రాజ్యభ్రష్టుని రాజాధిరాజు, గండరగండాంకుడు అని సంబోధించటం పరిహాసం కాక మరేమిటి ?

బ్రహ్మన్న : (మందంగా శిరః కంపనం చేస్తూ) తప్పు నీది కాదు. నాగాంబ నీతివిశారద. అదిగో ఆసనమలంకరించు

కొండుభట్టు : (నమ్రభావంతో కూర్చుంటాడు)

మలిదేవుడు : మా అన్నలు నలగామ నరసింహులు కుశలమా ?

బ్రహ్మన్న : మహారాజులుంగారు నాగాంబను సగౌరవంగా చూస్తున్నారా ?

కొమ్మన్న : అలరాజు అత్తవారింటికి క్షేమంగా చేరాడా ?

కన్నమ : నా మాటలు చెప్పాడా?

కొండుభట్టు : ఉం ప్రభువుల వారికి క్షేమం. వారిమీద

పరమేశ్వర కృపాకటాక్షం ప్రసరిస్తూ ఉన్నది. మహామంత్రిణి నాగాంబవారి మీద మహారాజులుం గారి మన్నన దినదిన ప్రవర్ధమాన మౌతూన్నది. అలరాజులుం గారు క్షేమంగా అత్తవారింటికి చేరారు. కన్నమా! నీమాటలు వీర పురుషోచితంగా విప్పి నొక్కి చెప్పావు.

కన్నమ : (ఉద్వేగంతో) చెప్పక తప్పింది కాదా ?

కొండుభట్టు : (బ్రహ్మన్నతో) ఈ ఫలకం మీద శ్రీముఖం చిత్తగించండి.

కొమ్మన్న : (ఆతురతతో అందుకొని) మహామంత్రీ!
(అనుజ్ఞకోసం వేచి ఉంటాడు)

బ్రహ్మన్న : ఆలశ్య మెందుకు ? కా నివ్వండి బావా ?

కొమ్మన్న : (ఫలక మందుకొని సభ నుద్దేశించి) సర్వలోకాశ్రయ, సమస్త భువనాశ్రయ, మహారాజాధిరాజ, సమస్త సామంత మణిగణ కోటీర పాటలీకృత పదాంభోజ శ్రీ శ్రీ మలిదేవ మహారాజుల వారి సన్నిధికి తను పాద పద్మారాధకుడు అనుంగు నలగాము నరాధముడు వ్రాయించుకున్న విన్నపం.

బ్రహ్మన్న : (పట్టరాని ఉద్వేగంతో) ఏదో ప్రళయ వార్త వినబోతున్నాము. చెన్న కేశవా ! చెన్న కేశవా !!

మలిదేవుడు : అవమానం ! అవమానం !!

కన్నమ : (కోపంతో కళ్ళెర్ర చేసి) ఇంతకంటే అవమానమా ?

బ్రహ్మన్న : (ప్రశాంత గంభీరముగా) శాంతించండి. చదవండి బావా !

కొమ్మన్న : (లేఖ చూస్తూ) తమ ఆజ్ఞానుసారంగా ఆరు నెలల పుల్లరీ ఈ సేవకుడు భక్తి పూర్వకంగా పంపుకుంటున్నాడు.

బ్రహ్మన్న : (ఉద్ఘాటిస్తూ) ' సేవకుడు ' ' భక్తిపూర్వకంగా ' - (సోద్వేగంగా కొమ్మన్నతో) కానివ్వండి.

కొమ్మన్న : (లేఖనుంచి) ' అర్ధరాజ్య విషయంలో తమ ఆదేశం కోసం ఈ సేవకాధముడు నిరీక్షిస్తున్నాడు. నిద్రానసమయ సమయాంతర వినిర్మల భవదీయ పాదపంకేరుహారాధనోత్సుక మత్తబంభరము — నలగామ నరపతి.

(నిట్టూర్పు విడుస్తాడు)

బ్రహ్మన్న : ఇక సందేహం తీరిపోయింది.

[బ్రహ్మన్న చూపు వెనుగు పేళ్ళ పెట్టమీద నిలుస్తుంది. అందరూ అటు చూస్తారు]

కన్నమా ! (తెరవ మన్నట్లు హస్త సంజ్ఞ)

కన్నమ : (ముందుకు వచ్చి వణికి పోయే చేతులతో మూత పైకెత్తి వెంటనే వదిలివేసి) ఘోరము ! ఘోరము !! తండ్రీ, అలరాజు శవం !

కొమ్మన్న : (పేటికను సమీపించి) నాయనా ! నా ఆశలన్నీ మంట కలిపావా ?

మలిదేవుడు : (నమస్కరిస్తూ) అలరాజూ, నీకు నమస్కారం. నీ ఋణం పది జన్మ లెత్తినా తీర్చుకోలేను.

బ్రహ్మన్న : ప్రభు సేవకా, దేశ సేవకా నీ దేహాన్ని అర్పించావు; అలరాజూ ధన్యుడవు.

కన్నమ : (క్రోధోద్వేగంతో) ప్రతీకారం చెయ్యలేని మన బతుకు లెందుకు ? ఎన్ని వేల శత్రుప్రాణాలతో

అలరాజుకు రక్తతర్పణంచేస్తే ఈకోపం చల్లారుతుంది. ఎక్కడో మాటుమాయం చెయ్యవలచిన చిచ్చును మహావాయువై మేల్కొలుపుతున్నది నాగమ్మ, హంతకి.

మలిదేవుడు : కన్నమా ! నాగమ్మ నని ప్రయోజన మేమున్నది ?

తా రణభూములందు పగదర్పము సర్వము త్రావిగాని రా
నేరని క్షాత్రవంశమున నిర్మలకీర్తి హరింప బుట్టె నీ
పిఱువు రాచకార్యముల వేడిగ తీఱె యొక ఆడుదాని దు
ర్వార విశాల హస్తమున వ్రాసిన నాల్గవ కాల్గడ పూనెడిన్

కొమ్మన్న : (తెప్పరిల్లి వాలుతూ శవపేటిక దగ్గరకు వచ్చి) అలరాజూ ! నీ తల్లి పోయిన దుఃఖం తలపుకు వచ్చి నప్పుడల్లా ధైర్యం చెప్పి కాపాడుకో వచ్చావు. నీచేతి మీదుగా దాటి పోదామనుకున్నాను. ఇక నా బ్రతుకు ఎవరికోసం తండ్రీ ! (కంట తడి బెడతాడు)

కన్నమ్మ : (కొమ్మన్న దగ్గరకు చేరి) మామా ! నీకన్నీరు చూడలేను. ఊరకసి పట్టలేను అనుజ్ఞ ! మామా ! అనుజ్ఞ!!

బ్రహ్మన్న : కన్నమా ! శాంతించు — కొండుభట్టూ ! ఇంతేనా సంధివచనాలు. రాయబారికి రాజీనమైన మరణదండన. ఈపాపకృత్యానికి పూనకున్న దెవరు ?

కొండుభట్టు : నరసింగ రాజులవారు తామని చెప్పమన్నారు.

మలిదేవుడు : నరసింగడు అంత గర్విష్ఠి పోయినాడా ?

కన్నమ : (వక్షస్థలం విరిచి) తండ్రీ ! యుద్ధ మిక తప్పదు.

బ్రహ్మన్న : (సాలోచనుడై) యుద్ధము తప్పదా ? అహింస లోకంలో ఇంతే అణగంటి పోయిందా ? నా జీవితకాలం

లోనే నేనే హింసా కాండకు పూనుకో వలసి వచ్చిందా? (తల పంకించి) యుద్ధం తప్పనిసరి వున్నది. హస్తాలు ఎన్నడో చేయి జారిపోయినవి.

కొమ్మన్న: పెద్దవాడ నైనాను. నాకు ఏదారి తెన్నూ తెలియటం లేదు.

మలిదేవుడు: నరసింగడి తల తెరగటం నిశ్చయమనుకుంటే అన్నిదారులూ బయట పడతవి.

బ్రహ్మన్న: (ఏదో ఆలోచన చేసి కాదన్నట్లు తలత్రిప్పుతూ) బ్రహ్మన్న హృదయ కుహరంలో చిరనిద్రపోతూఉన్న శార్దూలాన్ని మేల్కొల్పి కాటు చవి చూడదలచుకున్నారా మీరు? ఈ కొమ్మన్నకుపితారుణనేత్ర రుచుల ముందు కుమ్మర పురుగులు కాతలచుచున్నారా? మంచిది. (కన్నమ వైపుగా తిరిగి) రణగండ్ల యుద్ధం తరువాత అస్త్ర సన్యాసం చేశాను. మళ్ళీ కత్తి పట్టకతప్పదా?

నీపై ఖడ్గము తాల్పగా వలెనె తండ్రీ! శత్రుపక్షంబులో
నీ వాల్లభ్యము నోపగా గలుగు నున్నెవ్వారున్నారు; నా
పై విశ్వాసము నుంచి పంపు మట పెన్నుద్దాహము దర్పోద్ధతిన్
ఆ వీరావళి మస్తకంబులతో నీకై క్రీడ గావింపనే —

కన్నమ: తండ్రీ! ఎంత మాట!

కొమ్మన్న: కన్నమా! నీవు నిజంగా అంతకు తగిన వాడివి. నాగుండె మంటలను అనేక గుండె మంటలలో చల్లార్చ గల వీరుడివి నీ వొక్కడివే నాయనా! — ఏకైకపుత్రుడు. రూపసి. రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు ముద్దుబిడ్డ. అలరాజు. అబ్బా! ఎన్నాళ్లు ఎంత యత్నించినా మరిచిపోతే మరపుకు

వస్తాను, నా తండ్రి. దారుణ మృత్యువు. హృదయంలో ప్రచండ ప్రతీకార ఝంఝామారుత రోదనం భరింప శక్యమా? కన్నమా!

కన్నమ: (ఉచ్చ కంఠంతో) మామా!

కొమ్మన్న: నురుమాడి అరివీర సస్యాన్ని అస్థిరాసులు తూరుపార పట్టవోయ్ తండ్రీ! వీరాధివీరుడవై, సకల సేనాపతివై, శతృవుల పునుకల దండలతో ప్రేతపతికి కానుక లర్పించు. ఈ కసి అప్పటికైనా చల్లారుతుం దేమో! (సకల సేనాపతిత్వ చిహ్నమైన కరవాలాన్ని అందిస్తూ) ఈ కరవాలం ఇక నీది. కదన రంగాలను నడిపించ వలసింది నీవు.

కన్నమ: (కత్తిని అందుకోటానికి చేయి జాపుతూ అంగీకారం కోసం ఎదురుచూస్తూ) తండ్రీ! మహారాజా!

బ్రహ్మన్న: తప్పనిసరి అందుకో నాయనా!

మలిదేవుడు: సంతోషము కన్నమా!

కన్నమ: (చేతులు ముందుకు జాపి ఇవ్వమని కోరుతూ) మామా!

కొమ్మన్న: (సగౌరవంగా ఖడ్గాన్ని కన్నమకు ప్రసాదిస్తాడు)

కన్నమ: (వీర ముష్టితో అందుకొని)

ఓ కరవాలమా! బహుళయుద్ధములఁ క్షతజంబు త్రావి నీ
వీ కదనాగ్ని చల్లబడ నీగతి నిద్దుర చెందినావు లే
వే కదనంబు వచ్చె; అరివీరుల గుండెలు తల్లడిల్ల ఘా
రాకృపణంబుతో గణ పరంపరలఁ లయకేళి సల్పవే _

[అని కొండుభట్లు వంక ఉరిమి చూస్తాడు]

కొండుభట్లు: మహారాజా! నాకు సెలవా?

బ్రహ్మన్న : కొండుభట్టూ ! మీ రాజుతో సంతోషమని చెప్పు. బ్రహ్మన్న జరిగింది మరిచిపోడని చెప్పు.

(కొండుభట్టు సభ అంగీకారం పొంది నిష్క్రమిస్తాడు)

కొమ్మన్న : కన్నమా ! దేశమంతటా విప్లవాగ్ని నివురు కప్పుకొని ఉన్నదని నీకు తెలుసు. కనిపెట్టి ఒక్కమాటుగా అన్నిచోట్లా ప్రజ్వరిల్లేటట్లు ఊదిరా. పో.

కన్నమ : మామా ! కార్యరంగంలో ప్రవేశించిన కన్నమకు–

(ఒక సేవకుడు ఆతురతతో ప్రవేశించి కొమ్మన్నతో)

సేవకుడు : ప్రభూ ! నేను పేరందేవి అమ్మవారి అను చరుణ్ణి. చితిమంట లెక్కటానికి సిద్ధపడి అమ్మవారు మీ అనుజ్ఞ వేడి రమ్మని పంపింది.

కొమ్మన్న : పతివ్రతా శిరోమణివి తల్లీ ! నీకోరిక కాదనను.

(సేవకుడు నమస్కరించి వెళ్ళిపోతాడు)

గొడ్డుబోతు కావలసిన నలగాముడి కడుపున ఎంత కమ్మని పండు పుట్టింది ? నా కొడుకును మించిన కోడలు.

(బాధతో) అబ్బా (ఒరగబోతే కన్నమ వెళ్ళి పట్టుకుంటాడు)

బ్రహ్మన్న : (దగ్గరకు వచ్చి) బావా ! ధైర్యం పోగొట్టుకోకు. కాఠిన్యం తెచ్చి పెట్టుకో. కాని దినాలు వచ్చినవి.

కొమ్మన్న : చేసే దేముంది బావా !

కన్నమ : మామా ! పగ సాధించటమే.

బ్రహ్మన్న : కన్నమా ! ఆలస్యం చెయ్యకు. సైన్యాలను చేకూర్చుకో.

కన్నమ : (వీరోచితంగా) మీ అనుజ్ఞ అయితే సానికొంపల్లో సమర వీరులను మొలక లెత్తిస్తాను. గండ శిలల చేత

ప్రచండ యుద్ధం చేయిస్తాను. పౌరుష ప్రలాపాలతో పలనాటి నంతటినీ ఉఱకెత్తించి మీ వెనక నడిపిస్తాను. వీరుల గుండెల్లో ఉష్ణగుండాలను సృజిస్తాను. వేడి నెత్తురు పొంగి పొంగి కరుళ్ళు కట్టేటట్లు ముక్తకంఠంతో తాండవోద్రేక ప్రసంగం చేస్తాను. కావలసిన సైన్యాన్నంతా కట్టుబడి చేసుకుంటేనేగాని ఈ కిన్నమ ఇక మీకంటి ముందు కనబడదు. దీవించి పంపండి.

(వీరముష్టితో ప్రణామం చేస్తే అందరూ హస్తవిన్యాసంతో దీవిస్తారు)

అయిదో దృశ్యం

[మాచర్ల రాచబాట. నాలుగు దారుల కూడలి. పట్టణంలో ప్రజలందరూ యుద్ధోపన్యాసాలు వినటానికి మూగి ఉంటారు]

నరసింహరాజు

(రాజసంతో) ఓ మహాజనులారా! మీలో ప్రతి అణువూ రాజభక్తి పరాయణమని వింటూ ఉన్నందుకు సంతోషము. ఎన్నాళ్ళనుంచో తహతహ పడుతుంటే ఈ నాటికి మీదర్శన భాగ్యం లభించింది. మహాప్రభువు తామే మీ కోసం స్వయముగా బయలుదేరుదామనుకున్నారు. కానీ, శరీర స్వస్థత లేక పోవటంవల్ల తమకు బదులుగా నన్ను పంపించామని మీతో చెప్పమన్నారు.

ఇప్పుడు నేను యువరాజును కాను; ఒక సామాన్యవ్యక్తిని. నా మాటలు రెండు ఆలకించండి.

మహారాజంతటివాడు మనలను ఎప్పుడు అర్థిస్తాడు; ఈ నాడు అర్థించాడు. ఇంత కంటే మహోన్నత గౌరవం మన జీవితాలల్లో రాదు. ముమ్మాటికీ రాదు.

మన మందరమూ ఆయనకు సాంఘశక్తులా సహాయము చేసి ఆయన్ను గెలిపించాలి. కుల విభేదాలు లేవట! వర్ణ సంకరం చేసేస్తున్నాడు బ్రహ్మన్న. మీ తాత తండ్రుల మతాన్ని త్యజించి అపాత్రులవటానికి ఇష్ట పడుతారో మీరు; ధర్మ యుద్ధం చేసి వర్ణాశ్రమ ధర్మాలను నిలవ బెట్టుకుంటారో! ఆలోచించుకోండి.

నలగామ నరపతి రాజ్యం ప్రజా రాజ్యం! ఆయన సింహాసనం మీద కూర్చున్నది మీ కోసమే. అధర్మం దేశంలో ప్రబలిపోయినా, వర్ణ సంకరం ప్రబలినా మూకిష్ట మేనని మీలో ఒక్కరన్నా సరే మహారాజు తక్షణమే రాజ్యాన్ని పరిత్యజించటానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. ఏదీ? — ఎవరన్నా ఉన్నారా? (సభలో లేరు లేరని కేకలు) ఒక్కరూ లేరు; లేరు. అబ్బా! మీ రాజభక్తికి అమితానందం వేస్తున్నది. (పట్టరాని సంతోషంతో) అహహా. నేను భరించ లేను. సెలవు

(నమస్కరిస్తూ నిష్క్రమిస్తారు)

కన్నమదాసు

(క్షణకాలం గడిచిన తరువాత ప్రవేశించి) ఓ పల నాటి వీరులారా! యుద్ధం ఎందుకు వచ్చిందో మీకు చెప్పటం అనవసరమూ, అప్రస్తుతమూ, మీకు సమస్తమూ తెలుసును. అందుకోసం రాలేదీకన్నమ! పల్నాటి ప్రజాహృదయంలో ప్రజ్వలితం కాలేక నిద్రిపోతూ ఉన్న విప్లవ ప్రళయాగ్ని జ్వాలలను మేల్కొల్పటానికి వచ్చాను.

మహాపదలకు పాలౌతున్న రాక్షస ప్రభుత్వానికి తల లొగ్గుతారో, లేక ధర్మ సంస్థాపనాచార్యుడు బ్రహ్మన్న భావి ప్రభుత్వంలో అనంత మహదానందాన్ని అనుభవిస్తారో తేల్చుకోండి! దాస్య శృంఖలాలకు చేతు లందించి తట్టుకుంటారా! కాటకాలల్లో కీటకా లౌతారా!! కారు; కారు. మహా యోధులై మహదాశయాలను సాధిస్తారు. స్వాతంత్ర్యాభిలాషులై పారతంత్ర్యాన్ని పరుగెట్టిస్తారు.

వర్ణాశ్రమ కులాచార రక్షణమని పేరు. రక్తపాతాలతో రాక్షసరాజ్యం! రాక్షస ప్రభుత్వం!! భరించ లేము! భరించలేము...

మన రాజ్యంలో రాజుకూ రడ్డికీ భేదం ఉండకూడదు. సర్వమానవ సౌభ్రాతృత్వం, సంఘ జీవనం అభివృద్ధిపొందాలి. ఉపన్యాసాలతో ప్రయోజనం లేదు. హృదయ పరివర్తనం కావాలి.

నేను ఎవరినో తెలుసునా ?... అస్పృశ్యుణ్ణి. అంత్యజాతిని. చండాలుణ్ణి. బ్రహ్మన్న తండ్రి నాకు ఇచ్చిన పదవి తెలుసునా సర్వసేనాధిపత్యం. ఆయననైనా నడపించ వలసింది నేనే! ఇటువంటి సౌభ్రాతృత్వం మీకు ఏ ప్రభుత్వంలో దొరుకుతుంది? దొరకదు; ముమ్మాటికీ దొరకదు !!! ఇది అధర్మ ప్రభుత్వం! అక్రమ ప్రభుత్వం!! బ్రహ్మన్న ప్రభుత్వం ధర్మప్రభుత్వం! ప్రజాప్రభుత్వం!!

[ప్రజలలో హర్షధ్వానములు కోలాహలమూ]

పలనాటి కేష్టయ్య పలుకులు మీరు ఎన్నో విన్నారు. ఇప్పుడు మమ్మల్ని స్వాతంత్ర్యయుద్ధానికి సిద్ధం కమ్మని శంఖారావం చేస్తున్నాను.

పాకసూనుల చేయ బిరుదులై ఈధాత్రి
పాతాళగంగల్ బయట పడగ,
భాసింప శస్త్రాళి ప్రళయ శంపాలతల్
మలశైల గహ్వరకోటి నొదుగ,
ఘనపరాక్రమ హేతి రగిలి ముల్లోకాలు
సురికి పోవగ మించి సుడిసి పడగ
సింహనాదము సోక చెలగి స్వర్లోకాన

కరచుతలుపులు ధ్వనించి విహగ,
ఏడు సంద్రాల నిగె ప్రక్షాళించి ఘుమిఘు
వచ్చెనన భీతి నాసాధ్య వారవాహ
సంపత్తు లట్టుగ రణభూమి సగుల నొంప
శస్త్ర వర్షాంబు ధారల సాగను రండు.

జై బ్రహ్మన్న తండ్రికీ జై! జై బ్రహ్మన్న తండ్రికీ జై

[ప్రజలు అందుకొని జై బ్రహ్మన్న తండ్రికీ జై! జై వీర కన్నమకూ జై, జై వీర కన్నమకూ జై!! అని సంతోష ధ్వానాలు చేస్తారు. కన్నమ నిష్క్రమిస్తాడు]

నరసింహారాజు

[ఫలకము మీద వ్రాసుకొని వచ్చిన ఉపన్యాసాన్ని మధ్య మధ్య ఆగుతూ తడబాటు పడుతూ, వణకిపోతూ చదువుతాడు]

మహాజనులారా! సైన్యంలో త్వరగా చేరండి. అనుకొన్న సంఖ్య పూర్తి అయిన తరువాత మీరు ఆశాభంగం చెందుతారు. ఆలోచిస్తూ అలక్ష్యం చేసి తరతరాలూ నిలిచే భటవర్తులు పోగొట్టుకోవద్దు. రాజ భృత్యం అదనం. పంక్తులలో అన్నాలు తినేవాళ్ళు పాలెగాళ్లు అవుతారు. ముందు వారికి మొదటి సేనాధిపత్యం. సైన్యంలో చేరిన ప్రతి సేద్యగానికీ రాబోయే పదేండ్లకూ పుల్లరి ఉండదు.

యుద్ధం పూర్తి అయిపోయిన తరువాత రాజ్యజీతాలూ పదవులూ తగ్గి పోవు... రండి. వచ్చి చేరండి... సుఖాలు అనుభవించండి. ఎన్నో తరాలనుంచీ మహారాజు డబ్బుతిని ఆయనకు మీరు ఋణపడి ఉన్నారు... (ప్రజలలో ట్రు్రో ట్రు్రో) (వణుకుతూ) అది... తీర్చుకోటానికి సమయం ... వచ్చింది. రాజభక్తులను మిమ్మల్ని పదే పదే వేడ నవసరం లేదు ...

(ఎహై ... ఎహై) ... మీ ధర్మం కోసం, మీ విశ్వాసం కోసం, (బుర్ ... బుర్) మీ ప్రభువు కోసం సైన్యంలో చేరండి. పోరాడండి... రాజును గెలిపించండి!

[దిగో! దిగో! వెళ్ళు! వెళ్ళు! ఆపు! ఆపు! అని సభలో కేకలు. నరసింహారాజు వణుకుతూ ప్రవేశిస్తాడు]

కన్నమదాసు

(ఎదురుగా ఆవేగంతో ప్రవేశించి) ఓ ధర్మయోధులారా! మీ పలనాటి కృష్ణయ్య మిమ్మల్ని పిలుస్తున్నాడు... ఆ పిలుపుమీద మీకు నమ్మకముంటే బయలు దేరండి... ఆయన మీకు ఏమీ ఇవ్వలేదు ... ఆశ పెట్టలేదు; పెట్టి కొట్టేయలేదు...ఎప్పటికైనా ధర్మానికే జయమన్న సంగతి మీ కెరిగిందే కదా! బ్రహ్మన్న ధర్మం!! ధర్మం పిలుస్తున్నది ... ముందుకు నడుస్తారా! పిరికి పందలై వెనుకంజ వేస్తారా! త్వరపడండి! రేపే కారంపూడి కదనరంగానికి బయలు దేరు తున్నాము ... త్వరపడండి! రణగండ్ల యుద్ధంలో బ్రహ్మన్న రణపరాక్రమం విన్న మీరు ఇంకో పక్షానికి ఎట్లా వెళ్ళగలరు ... వెళ్ళలేరు ... భజన కూటాలల్లో భండన వీరులు తయారు కండి. కల్లుకొట్లు కదనవీరులకు జన్మభూములు చెయ్యండి. చాకి బండలను సమరయోధులకు రచ్చబండలు కావించండి. యుద్ధం మీరే నడిపించేది; జ్ఞప్తికిఉంచుకోండి... జయం మీదే. ఆనందించండి ...
వీర ఘంటలు కట్టుకోండి! వీరపూజలు చెయ్యండి!! వీర గంధం అలము కోండి!!! బయలు దేరండి! రండి; రణ రంగానికి రండి —

రాక్ష సేశ్వరు గర్వ రక్తంబు దిగ ద్రావి
సీత చెంత స్వస్తి చెప్పినాము,
ధర్మ సూనుని వైరి దావాగ్ని చల్లార్చి
కీర్తి హేమలత ప్రాకించినాము,
యవన వాహిని పొర్లి అగుదేగ పొలిమేర
కడలనే సేతువుల్ కట్టినాము,
సాగర ధ్వని వచ్చు శత్రు పాదోధులను
చెలియలి కట్టలై చెలగినాము,

ఆంధ్రులము దయా వీర రసాంబుధులము,
ఆంధ్రులము దాన వీర రసాంబుధులము,
ఆంధ్రులము కర్మ వీర రసాంబుధులము,
ఆంధ్రులము యుద్ధ వీర రసాంబుధులము

[కన్నమ నిష్క్రమించగానే ప్రజలు జై బ్రహ్మన్నకూ జై
జై వీర కన్నమకూ జై అని కేకలు వేస్తారు]

ఆరవ దృశ్యం

[మాచర్లలో గంఢు వారి సంస్థానము. సావడి ముందు ఆరుబయట నిలవబడి నిశ్చల నేత్రాలతో మాంచాల ఆకాశం వంక చూస్తూ దీనంగా మబ్బువెనక దాగి ఉన్న చంద్రుణ్ణి ఉద్దేశించి —

మొగిలు మాటున దాగి
మగిడి రావేమోయి
ఓరాజ ! రేరాజ !!
రేరాజ ! రాజా !!!

మగువ తారతో వలపు
తగదోయి, తగదోయి,
తరలి రావోయి మా
సరసి నీడల నాడ...

మొగిలు మాటున దాగి
మగిడి రావేమోయి,
ఓరాజ ! రేరాజ !!
రేరాజ ! రాజా !!!

సంస్థానం మొదటి గుమ్మం దాటి లోపల ప్రవేశించిన ఒక బుడబుక్కల వాడు భావ స్ఫూర్తితో డమరు మోగించుతూ తాళ లయాన్వితంగా

అంబా పలుకు, జగదంబా పలుకు,
అంబా పలుకు, జగదంబా పలుకు !!
గండు వారి సంస్థానంలో
పండుగ తల్లి ఈ దినమూ,

పరువపు వెన్నెల కాస్తుంది,
పరువపు వెన్నెల కాస్తుందీ,
అంబా పలుకు, జగదంబా పలుకు,
అంబా పలుకు, జగదంబా పలుకు !!

అని వెళ్ళిపోతాడు. ఆలోచనా నిమగ్నురాలైన మాంచాల సాభిప్రాయంగా వెలికివస్తూఉన్న భావాలను హృదయగతం చేసుకోలేక)

మాంచాల: పరువపు వెన్నెల! పరువపు వెన్నెలే!! చంద్రుడు రానిదే వెన్నెలా ?... ...కల్ల. ఎన్నాళ్ళనుంచో నిరీక్షిస్తున్నాను. కంటిముందు శూన్యం తప్ప ఆ కువలయ మనోహరుడు, నా చందురుడు కనిపించటం లేదు. నా బ్రతుకు కృష్ణపక్షం (నిష్కర్షగా) తప్పదు. చందురిశి ముఖ చంద్రికలు కళ్ళార తాగి మత్తెక్కి మైమరచే దినాలు ఈ మాంచాల జీవితంలో ఉన్నాయా! (నిరాశతో కూడిన నిట్టూర్పుతో) పరువపు వెన్నెల కాస్తుందా ?

ఎన్నటికైన చందురుడు ఈయెడ మోహము కలి రాకపో
డన్న మహాభిమానమున నాత్మను వ్రేగగు జీవనంబుతో
నున్నది ఈచకోరిక — మహోజ్వలు డాతడు నేడు వచ్చునా,
వెన్నెల కాయునా, అమృత పిచికలన్ తనివార నిచ్చునా ?

(బుడ బుక్కల వాణ్ణి ఉద్దేశించి) మీకు పలికే మాటలన్నీ సత్యమౌతున్నవని ప్రతీతి. ఇది కూడా అంతే అయితేనా, నా బ్రతుకు ధన్యమౌతుంది.

[బాలచంద్రుని చిత్రపటం వైపు నిర్నిమేష వీక్షణం చేస్తుండగా లోపలినుంచి మాడచి గొంతుక "మాంచాలా, మాంచాలా" అని వినిపిస్తుంది "మాడచీ ! మాడచీ !!" అని తిరిగి పిలుస్తూ సమ్మగా మాంచాల

నిష్క్రమిస్తుంది. క్షణకాలం నిశ్శబ్దం. నేలచూచుకుంటూ నెమ్మదిగా బాలచంద్రుడు చేతిలో ఉన్న బొంగరంతో ఏమేమో మాట్లాడుకుంటూ ప్రవేశిస్తాడు]

బాలచంద్రుడు: ఒకటి ఒదిలి పోయింది. శ్యామాంగి మీది మోహం. నా రెండో వ్యసనం నీవు. ఇదిగో చివర సారి నిన్ను (బుజం మీద వ్రేలాడుతున్న తాడు చుట్టి నేలమీద త్రిప్పి చేతిలో పట్టుకొని) ఇలా చిన్న నాటి నుంచీ నీవు నా చేతిలో తిరిగి, తిరిగి ఈ నాటికి నన్నె త్రిప్పేశావు. కానీ నీకూ నాకూ నేస్తం మాత్రం ఈ నాటితో సరి.

['మాంచాలీ! మాంచాలీ' పంజరములోనుంచి గిజిగాడు తప్పించుకొని వచ్చాడా, 'ఏడీ ఏడీ' — అంటూ మాంచాల వెతుకుతూ ప్రవేశిస్తుంది. బాలచంద్రుణ్ణి చూచి నిర్ఘాంతపోయి నిలువబడుతుంది]

బాలచంద్రుడు: (నెమ్మదిగా మందస్మితంతో మాంచాల దగ్గరకు వెళ్ళి) అవును. మాంచాలా? పంజరంలో నుంచి తప్పించుకొనే వచ్చాను.

మాంచాల: (తెప్పరిల్లి) మీరా?

బాలచంద్రుడు: (గాద్గద్యముతో) 'నేనే'

[క్షణకాలం నిశ్శబ్దం. ఒకరి నొకరు ప్రేమార్ద్ర లోచనాలతో చూచుకుంటారు]

బాలుడు: ఇలారా... (దగ్గరకు పోయి చేయిపట్టుకొని నెమ్మదిగా అలంకరించిన వేదిక మీద కూర్చోబెట్టి) మాంచాలా! సుఖంగా ఉంటున్నావా? (నేలమీద చూస్తూ ఉన్న మాంచాలతో) ఏమిటీ సిగ్గు? నీముఖం ఇంతగా వాడిపోయిం దేమిటి? (చేతితో ముఖం పైకి ఎత్తుతూ) ఇంకా ఎంత సేపు; నిన్ను ఈ సిగ్గు వదిలిపెట్టదా ఏమిటి?

కనులు కనుల గలసి కాటుకలని వీడు
వలిముల గుండె వసముల నిలిపి తెనుము
నిరుత నవ్వుల చేమంతి విరులు విరిసె
నాదప! పుష్పవహాసమ్ము లమర నమ్మ

మాంచాల: అప్పుడే ప్రభూ, మీరు నేను అంత సన్నిహితు రాలనైతే —

బాలుడు: మన అనుబంధం ఈనాటిది కాదుగా దేవీ!

మాంచాల: మీరు నన్ను అలా సంబోధిస్తే బాధపడటానికి నాకు మాత్రం మనస్సు లేదనుకున్నారా? (ప్రేమపూర్వకంగా) మాంచాలా! ఒక్కమారు 'నాథా!' అని పిలు హృదయభారం కొంత తగ్గుతుంది.

మాంచాల: (ముగ్ధమోహనంగా) నాథా!

బాలుడు: (ఆర్ద్రంగా) మాంచాలా! (హస్త కంకణాలను సవరిస్తూ) ఈ ఆభరణాలు కోమల హస్తాలకు ఎంతో అను యోగ్యంగా ఉన్నవి. మాంచాలా (చేయి గుండె కద్దు కుంటూ)

కన నొక మారు చిన్నగల, కట్టిన ముంగిట నూత్ని మొన్నడో
కనికర మింతలేని నను కొంచుటగా నెద నమ్మి తల్లిగా!
అంతము పూజచేతు వడకంబగు భక్తి; సతీవ్రతామణీ
నిను గన వచ్చినాడ, నవినీతుని ఏగతిగా క్షమింతువో?

మాంచాల: మనసార ప్రేమించి చేస్తాను.

బాలుడు: (దైన్యంతో) మాంచాలా!

మాంచాల: (ఆర్ద్రంగా) నాథా!

బాలుడు: ఈ జగత్తులో సత్యమేదో అసత్యమేదో! అంతా మాయ, మోసము — నటన. నిజ మబద్ధమనీ, అసత్యము సత్యమనీ భ్రమపడుతుంటాము.

(దీర్ఘంగా నిట్టూర్పు విడుస్తాడు)

మాంచాల : ఎందుకో దీర్ఘంగా నిశ్వాసిస్తున్నారు?

బాలుడు : (మందమందగా) ఇన్నాళ్ళ బట్టీ మోస పోయి నానని ఈనాడు గ్రహించాను మాంచాలా ?

మాంచాల : మిమ్మల్ని ఎవరు మోసగించారు ?

బాలుడు : కపట ప్రేమ నటించి నా అర్ధ ప్రాణాలు కాజేసిన శ్యామాంగి !... దానన్నని ఏమి ప్రయోజనం? నాని నాంగత్యం, నాదే దోషం. పోనీ పాపిష్టి ముండ. దాని సంగతెందుకు. నీ మనోహర సౌందర్యాన్ని ఆరాధించే అదృష్టం నాకు లేక పోయింది. మణిదీపికను మరిచిపోయి గాజు పూసతో కాలం గడిపాను. మాంచాలా ! నీవు నా వెనుకటి జీవితాన్ని సంపూర్ణముగా మరిచిపోవాలి. మన సార నన్ను క్షమించాలి.

మాంచాల : ఏమిటికి మీ అర్థం లేని మాటలు ?

బాలుడు : మాంచాలా ? ఇది మన ఇద్దరి నూతన జీవితాలకూ వసంతాగమ సమయం (దృష్టి వీణమీద నిలిపి) నీవు వీణావాదనం చేస్తుంటే నేను గొంతు కలిపి ఒకపాట పాడుతాను.

మాంచాల : అందుకో మన్నారా ?

బాలుడు : (అవశ్యమన్నట్లు) ఊఁ

[మాంచాల వీణ సవరించి బాలుని ఎత్తుగడ కోసం చూస్తూ ఉంటుంది]

బాలుడు : (గొంతు సవరించి)

ఓహో వసంతా ! ఆహో వసంత !!
సుఖదా వసంత !! శుభదా వసంత !!!

నందన వన సుమ సుందర
తుందిల మృదు మంద పవన, — ఓహో వసంత
చందన మరువింద మంద
గంధానిల వసన హాసన, — ఓహో వసంత
సురభి సమయ కింశుక నవ
తరుణారుణ కిరణ చరణ, — ఓహో వసంత
చరణ రణిత చతుర రవణ
చలిత విహంగ చిగుర కిరణ, — ఓహో వసంత
ఓహో వసంత ! ఆహా వసంత !!
సుఖదా వసంత !! శుభదా వసంత !!!

[నెమ్మదిగా పాటపూర్తిచేసి నిమీలిత నేత్రాలతో పారవశ్యం పొందుతూఉన్న మాంచాల దగ్గరకు చేరి చేతిలో వీణ అందుకొని యథాస్థానంలో ఉంచి, ఆమెకు శైత్యోపచారం చేస్తుంటాడు]

మాంచాల : (తెప్పరిల్లి) బావా ! అటు జూడండి. ఆపూవు మీద వ్రాలిన భ్రమర బాలుడు ఏం చేస్తున్నాడో !

బాలుడు : (మందస్మితంతో కోమలాంగా) ఏంచేస్తున్నాడు, మన సార ముద్దుపెట్టుకొని మకరందం తాగేస్తున్నాడు. (సిగ్గుతో తలవంచుకున్న మాంచాల చిబుకాన్ని చేతులలో పుచ్చుకొని) అయితే ఈ బాలుణ్ణికూడా ... అలాగే ... గులాబీ పెదవులమీద ... మకరందాన్ని తాగమని అభిప్రాయమా? గండు వారి ఉద్యానంలో ఇంత కమ్మని పూవున్నదని ఎరగను మాంచాలా ?

మాంచాల : (దీనంగా) బావా !

ఇది యొక కన్నెపూవు, హృదయేశ! మధూదయవేళ, ఏరికిన్
ముదము దలిర్పగా మనసు ముచ్చిలనీయగ లేదు మున్ను నీ
కొదమతనమ్ము పై, వలపు గుప్త మొనర్చి విరాళి నుంటి కో
విద మధులిట్ప్రభూ! అనుభవింపుము నేడు రసప్రలోభివై

[బాలుడు పెదవికి పెదవి చేరుస్తుండగా తుమ్మెదల ఝుంకారం వినిపిస్తుంది. పూవు మీద వాలిన తుమ్మెద వెళ్ళిపోతుంది. మాంచాల చూపు మరొక వైపు లగ్నమౌతుంది. బాలచంద్రుని పెదవి మునుపంగా వెనక్కు వస్తుంది]

మాంచాల : బావా! భ్రమర బాలుడు తిరిగివెళ్ళిపోతున్నాడు. ఆ ఝుంకారం కులపెద్దల పిలుపులా ఉన్నది. వాళ్ళ కులంలో యుద్ధం బయలు దేరిం దేమో! అతడు వీరుడిలా ఉన్నాడు.

బాలుడు : మాంచాలా! నీ బాలుడు వీరాగ్రేసరుడు. మన కులం లోనూ యుద్ధం వచ్చింది. దేశమంతా మారుమోగుతూ ఉన్న అన్న వీరకన్నమ పిలుపు వినలేదా. నేనూ సిద్ధపడి యుద్ధానికి బయలు దేరుతున్నాను. నీ అనుజ్ఞకోసమే ఇక్కడికి వచ్చాను.

మాంచాల : వీరపత్నిని చేస్తానంటే వద్దంటుందా మాంచాల

బాలుడు : మాంచాలా! గరుడు వారి ఇంటి బిడ్డ వనిపించావు. నీబోటి వీర నారీ మణులు ఎంతమంది జన్మిస్తే మన దేశానికి ఈ దాస్య విముక్తి కలుగుతుందో (శరీరాన్ని స్పృశిస్తూ) బయలు దేరనా?

మాంచాల : (లేచి చిత్రపటం దగ్గర ఉన్న చంద్రాయుధాన్ని తెచ్చి చేతి కందించి) బావా! శాత్రవ రుధిర ధారలలో జలక మాడండి. ధర్మ దాస్య విముక్తి కోసం తనువు నర్పించండి. అవక్ర పరాక్రమంతో ఆహవభూమిలో వీరవిహారం చేసి ఆశాశలా ఖ్యాయశోగానామృతం వెదజల్లండి.

బాలుడు : (పొంగి పోయి) ధన్యోస్మి! మాంచాలా! ధన్యోస్మి

చిర విరహాగ్ని తప్త మతసీ కుసుమోజ్జ్వల గాత్రవల్లి నా
కగజల జాగ్ర్త్రిగాలనల కాంతి వహింపక మున్నె యోధవై
అరిరుధిరాపగన్ జలకమాడుము పొమ్మని శత్రుయోధ సం
భరిత రణోర్వికిన్ పనుచు ప్రోత్సహించు నీకడె కాక కల్గనే

మాంచాలా! ఇక క్షణం నిలవలేను. నా బొంగరం కోమటి అన్నమ్మ తలకు తలగలగానే ఏమన్నదో తెలుసునా? అద్దంకి అబోతల్లే పొతరించాడట! శత్రువులమధ్య చంద్రాయుధాన్ని ప్రయోగించి రంకులరాటంలా గిరగిరా త్రిప్పిటంత వరకూ ఇక నాకు శాంతిలేదు.

మాంచాలా! త్వరగా సిద్ధపడు.

మాంచాల : ఇక్కడున్నట్లుగా వచ్చేస్తాను.

[లోపలికి వెళ్ళుతుండగా చూచి]

బాలుడు : మాంచాలా! నీశీలం, నీరూపం, నీత్యాగం — రణరంగ మధ్యంలోనైనా నామనస్సును వదిలేటట్లు లేవు. నీవు నాకు ధర్మపత్నివి కావటం వల్ల నాజన్మ పరమ పవిత్రమైనదని భావించుకుంటున్నాను.

ఎందరో రాచకన్నెలు జనించిరి భారత ధాత్రిలోన - ఈ
చందముగాగ నీ గుణ సంపద కల్గెనె మున్ను దేవి! నీ
వందగనీన్ శిరోమణివిగా, భవదీయ చరిత్ర కాంతితో
సుందరగాత్రి భావియుగ శుభ్ర చరిత్రల స్వర్ణ పత్రమై

మాంచాల : (ప్రవేశించి బాలుని పూలమాలతో అలంకరించి విల్లనంబు చేతి కందికొని) బావా!

సమర క్షోణిని బాహు దర్ప మెసగన్ సంధించి చాపంబు సం
దమలంబైన గుణంబు టంకృతులు సేయన్ కల్పవేళాగత
భ్రమితాంబోధ వినాదముల్ చెలగి నిర్యత్స్ఫూర్తి మార్మ్రోగగా
సమరోర్వీపతి కైన గుండియలు డిల్లై పోవగా పోరుమా !

(మాంచాల అందించే విల్లును గౌరవపురస్సరంగా
అందుకొని వీరముష్టితో కళ్ళ కద్దుకొంటాడు)

ఏడో దృశ్యం

[గురిజాలలో నాగమ్మ కార్యాలోచనా మందిరము.
యుద్ధ విషయిక సంభాషణ జరుగుతూ ఉంటుంది]

నాగమ్మ : (నివేదనా పూర్వకముగా) ప్రభూ ! బాస పత్రికలు అందుకున్న మిత్ర రాజు లందరూ సమయం తప్పకుండా సైన్యాన్ని పంపిస్తున్నారు. వీర భల్లాణుడు లక్ష కాల్బలం, గజబలం నూరూ పంపించాడు. కామ భూపతి పంపిన వేయి గుర్రపు దళం చేరింది. కాకతి ప్రతాపరుద్రుడు కాల్బలను కానుక లంపించాడు. సామంత రాజులే సైన్యానికి కావలసిన ఆహార పదార్థాలన్నీ అంద జేస్తున్నారు. ఎవరు బట్టినా అవసరమైతే ఇంకా బలాన్ని పంపిస్తామనే వాళ్ళే —

నరసింహరాజు : (ఔత్సుక్యంతో) మన్నెరాజు ఏమన్నాడు మహామంత్రిణీ ! గండమ దేవుడి కోటలో గుర్రాలు మందలు మందలుగా ఉన్నవట కదూ ? అతడే మన్నా -

నాగమ్మ : అతడి దేముంది; మనకు అప్పుల్లోవాడు. తానే బలాన్ని వెంట నడిపించుకొని వస్తుంటాడు

నలగామరాజు : దేశంలో ప్రజలో ?

నాగమ్మ : (ఏహ్యాభావంతో) ప్రజలా ! పశువులు. వాళ్ళు ఏమంటే మన కేం ? ఎరచూపిస్తే ఎన్ని చేపలైనా వాలుతవి. అందులో యువరాజులుంగారు తానై ప్రచారం చేసిన తరువాత గుంపులు గుంపులుగా వచ్చి చేరరా?

నరసింహరాజు : (స్వాభిమానంతో) ప్రజల విషయం నేను ఘంటా పథంగా చెప్తాను. బ్రహ్మనాయుడు పక్షంలో ఒక్క పురుగు చేరదు. అవసరమైతే బాక్కసమంతా కుమ్మరించి వేస్తానని చెప్పాను. ఆశమీద ఆశ ప్రేరేపించాను. ఎర్రని రాగి నాణెం కనబడని ఈ దినాలల్లో బంగారపు మాడలు ఎవరికి చేదు? —— అంతే కాదు. బ్రహ్మన్న వెర్రి వైష్ణవ బోధతో ప్రజ విసిగి పోయింది. చాపకూటితో సర్వం జగన్నాథం చేశాడని ఎంతో వ్యతిరేకభావం ప్రబలి పోయింది. బ్రహ్మన్న పేరు చెబితే దోవన బండితోలు కునేవాడు కూడా మండిపడుతున్నాడు. ఊరూరా తిరిగి నేను ప్రచారం చేసిన తరువాత మన పక్షంలో చేరకుండా ఎలా ఉంటుంది ప్రజ? నేను నమ్మను. మత విషయం వాళ్ళకు చాలా వ్యతిరేకంగా ఉన్నది.

నాగమ్మ : (నిశ్చితంగా) అసలు ప్రధాన విషయమే అది. మన యుద్ధం కూడా అందు కోసమే. మహాదేవుడి కృపవల్ల అంత్యంలో జయంకూడా మనదే. గొడ్లు తోలు కుండే కుర్ర కుంకలను గుంపుచేసి మన మీద యుద్ధానికి ... ... అమ్మ, బ్రహ్మన్నా ! నిన్ను ఏ విష్ణు చక్రం వచ్చి అడ్డుకుంటుందో

నలగామరాజు : మన ముక్కంటి త్రినేత్రం ముందు ముక్కలు ముక్కలై పోదూ ఆ విష్ణు చక్రం !

నరసింహరాజు : (ఉత్సాహంతో లేచి నిలవబడి) మన సైన్యం గట్టిగా ఊపిరి విడుస్తే 'ఉఫ్' మని ఎగిరి పొయ్యే వెధవలు వీళ్లను గురించి ఇంత ఆలోచనా? మహా

మంత్రిణీ! వాళ్ళలో మొగకాశకట్టి మొగమీసం మెలె వేసిన మల్లు పేరు ఒకటి చెప్పు. మన శంకరరెడ్డి జగదేక మల్లు! త్రిలోచన మల్లు త్రిలోక మల్లు !! త్రిపురాంతక మల్లు దివ్యమల్లు !!! ముమ్మడి రెడ్డి, ముత్యాలు రెడ్డి అయ్యపరెడ్డి — అఖండ యోధులు! వీరాధి వీరులు !! వెధవలు, వెధవలు !!! వీరులట! యుద్ధమట, నల్లిలా నలిపెయ్యక

(కోపం చల్లార్చుకుంటూ కూర్చుంటాడు)

నాగమ్మ : (పెద్దపెట్టుగానవ్వి) యువరాజా! అంత ములకనగా మాటాడ వద్దు. వాళ్ళల్లో ఎంతమంది మల్లు లున్నారో తెలుసునా? సాలెమల్లు, చాకల మల్లు, కంసాలి మల్లు, కమ్మరమల్లు, మంగల మల్లూ, మాదిగ మల్లూ.

నలగామ : (ఒక్క తడవగా) సరీ పోయింది, సంచు. నేయనూ, ఉతకనూ, సాలెమల్లు, చాకలి మల్లు, నోరు కుట్టెయ్యనూ, తల మీద పెట్టు వెయ్యనూ కంసాలి మల్లూ, కుమ్మర మల్లూ, బుర్రగొరగనూ, పూన్చి పెట్టనూ మంగల మల్లూ, మాదిగ మల్లూ.

[అందరూ విరగబడి నవ్వుతారు. ఇంతలో ఒకసేవకుడు ప్రవేశించి నమస్కారం చేసి]

సేవకుడు : ప్రభూ! ఎవరో రాయబారిట !!

నలగామ : వేళ్ల బేరం కాళ్ళ కొస్తున్నట్టుంది.

నాగమ్మ : రాకేం చేస్తుంది. అందితే జుట్టూ, అందక పోతే కాళ్లు.

నలగామ : మాట్లాడట మేనా?

నరసింహారాజు : రానివ్వండి. రిభస చేసి పంపించేద్దాము. ఏ బాబుతో చెప్పుకుంటారో. ఇచ్చిన చేరెడూ పుచ్చుకొని చెప్పుకింద తేలులా పడి ఉండక నిమిషానికొక రాయబారిట! రాయబారి!!. ఇష్టం వచ్చినట్లు వాగి పోతారు. ఈ మాటు మితిమీరితే ఉప్పు పాతర్లో పాతేయిస్తాను.

నలగామ : మహామంత్రీ! తిమ్మృడూ, నరసింహా! తప్పకుండా చెయ్యాలి. నేతక్కలాడిన అలరాజు హతమైనాడు

నరసింహా : లేకపోతే (మీసం మెలవేస్తూ) అన్నగారిని అడ్డం వచ్చినట్లు అల్లుణ్ణని మాట్లాడటమా?

నాగమ్మ : ఇక ఆతన్ని ప్రవేశపెడదామా?

నలగామ : (సేవకుడితో) అతణ్ణి లోపలికి

[సేవకుడు చిత్తమని నిష్క్రమిస్తాడు]

నాగమ్మ : ఈ తడవ ఎవరిని పంపించి ఉంటారు?

నరసింహా : కొమ్మనన్నా?

నలగామ : అతడు నా గుమ్మం తొక్కనన్నాడు.

నరసింహా : (అవహేళనగా) అబ్బో! చాలాతక్కువైంది. ఆపక్షి రాకపోతే మన మేమన్నా బతగ్గలమా?

[సేవకుని వెంట బ్రహ్మన్న పంపిన రాయబారి రణభట్టు ప్రవేశించి కొంచె పరచే కంఠంతో

మహారాజరాజా, మార్తాండతేజా!
విక్రమ బిడౌజా, వనితా మనోజా!!
పండితసమాజా, సుగళోక భూజా!
మైలమ తనూజా, నలగామరాజా!!

వికటంగా నృత్యం చేస్తాడు

నలగామ : ఓరీ, నీపేరు?

రణభట్టు : నా పేరా ? రణ భట్టు

నలగామ : ఏం రణమోయ్ తోరణం -- (బిగ్గరగా) నీకీ వెధవ కవిత్వం ఎట్లా అబ్బింది.

రణభట్టు : తమబోటి కవిభోజుల దయవల్ల

నరసింహా : వీడు గుండులా బాగున్నాడు, మహా మంత్రిణీ! మన కాల్బలంలో చేరిస్తే -- అబ్బీ చేరుతావా?

రణభట్టు : (కత్తిపైకెత్తి) ఊఁ. కోపం ఉన్నవాళ్లను తుత్తునియలు చేస్తాను.

నరసింహా : బ్రతకటానికేనా ?

రణభట్టు : చచ్చినా, "చంపిన వాళ్ళను" చంపటానికి

నాగమ్మ : భట్టూ ! నీ వెందుకు వచ్చావు ?

రణభట్టు : మీరంతా ఎట్లా ఉన్నారో చూచిపోవటానికి.

నాగమ్మ : చూచావుగా ఊఁ, కదులు.

రణభట్టు : కేవలం కళ్లతోనే చూచాను.

నాగమ్మ : ఓహో! నీవు చెవులతో కూడా చూస్తావన్నమాట?

రణభట్టు : (దెబ్బకొట్టినట్టుగా) మాటల్తో చూచి ఆ చెవులకు వినిపిస్తాను.

నలగామ : ఏమిటీ ధోరణి? ఎక్కడ నుంచి వచ్చావు?

రణభట్టు : (స్థిరంగా) తండ్రి బ్రహ్మన్న దగ్గిరనుంచి.

నరసింహా : ఓహో! తిమ్మన్న దగ్గిర నుంచా, అలా చెప్పు.

నాగమ్మ : అందుకే వీడికీ ఇంత తలతిక్క.

రణభట్టు : (కళ్లెర్రచేసి) అన్ని తలతిక్కలూ ఆహవరంగంలో తీరుతాయి.

నలగామ : ఆహవరంగమా, ఎట్లా భట్టూ! భయమేస్తున్నదే.

రణభట్టు : (వెకిలిగా) మీకేం ప్రభూ! (నాయకురాలిని చూస్తూ) 'నాగం' ఉందిగా. పడగ అడ్డుపెట్టి గుండెలో గుచ్చుకునే బాణాలు ఆపుతుంది లెండి.

నరసింహ : అయితే, భట్టూ! మీ సేనాపతెవరు ?

రణభట్టు : కాలసర్పాలకు (నాగమ్మనుచూచి) వెరవని కడజాతి కన్నమ

నరసింహ : (ఆశ్చర్యం నటిస్తూ) అరెరె! చెప్పాలన్నీ పూర్తి అయినవా?

రణభట్టు : (కనుగుడ్లు చిత్రంగా మిటకరించి) ఇక చెంప మీదికి ఎక్కటానికే తరువాయి

నాగమ్మ : (కోపంతో) జాగ్రత్తగా మాట్లాడు, ఏనుగ చేత తొక్కిస్తాను.

రణభట్టు : రణ రంగానికి తరలి వస్తే ఆపని ఈ రణభట్టే తీరుస్తాడు. దెబ్బకు దెబ్బ.

నలగామ : నీవు ఎవరి సభలో మాట్లాడుతున్నావో తెలుసునా ?

రణభట్టు : తెలియంకేం? బాగా తెలుసు. కీలుబొమ్మసభలో

నాగమ్మ : (కోపంతో కత్తి వరనుండి లాగి) ఇక నీతోలు ఒలిచి రణభేరి చేయిస్తాను. (అని పైకి దూకబోతుంది)

నలగామ : మహామంత్రిణీ ! శాంతించు, వీడు రాయబారిట.

రణభట్టు : ఇప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చిందా. అల్లుడే రాయబారైనా, హత్యచేయటానికి వెనకాడని మీకు రాజభటుడు

లెక్క. యువరాజా! అందుకు సిద్ధపడే వచ్చాను. నీకత్తికి పదునుంటే చూచుకో.

[అని గట్టిగా ఊపిరి పీల్చి రొమ్ము విరుస్తాడు]

నరసింహ: ఇక అధిక ప్రసంగం చాలించు. నీ కండలు కాకులకు వేయించుకోకు.

నలగామ: నరసింహా!... భట్టూ! నీవు చెప్ప దల్చుకున్న దేదో త్వరగా కానీ.

రణభట్టు: నా మాటలు ఏమీ లేవు ప్రభూ! అన్నీ బ్రహ్మన్న తండ్రివి.

నాగమ్మ: విసిగించక త్వరగా చెప్పు.

రణభట్టు: నీ కిందులో ప్రసక్తి ఏమీ లేదు.

నలగామ: (కోపంతో) భట్టూ! త్వరగా కానీ.

రణభట్టు: (నెంపాదిగా) తండ్రిబ్రహ్మన్న మాట లివిగో... ప్రభూ! పగవృద్ధిపొందించే భ్రష్టు లేకాని, ప్రక్క చేరి దానిని అడగించే నేర్పరులు అరుదు. నరజన్మ దుర్లభం. అవ్యక్తకీటకమై అసాధువృత్తిలో చరించటం సులభం. పోరు మంచిది కాదు. యుద్ధం అశాంతికి మూలం. కాటకానికి కారణము. ప్రజలకు వినాశం. ధనవ్యయం. నీతికి దూరం. యశస్సుకు కళంకం. ధర్మ వినాశం. మీ అన్న దమ్ములను ఏకం చేసి మిమ్మల్ని అరివీరభయంకరులను చేయటం నాఅభీష్టం. నరసింహరాజును పంపించి క్షమా భిక్ష వేడుకోటం ఇందుకు అత్యవసరం. మలిదేవ మహారాజు మనస్సు రక్త పాతానికి ఒప్పుకోటం లేదు.

నా మనస్సు అంతకంటే వెనుకాడుతున్నది. అందుకు మీరు అంగీకరించని పక్షంలో రక్తపాతానికైనా, రాజు వెనుతీయటం లేదు. మళ్ళీ రాయబారిని పంపించటం మా అల్పత్వం కాదు. చివరకు ధర్మానికే జయ మన్న సంగతి మరువవద్దు.

నరసింహ : అబ్బా! ఉపన్యాసం అప్పుడే అయిపోయిందా? వినటానికి చాలా కష్టంగా ఉంది.

నలగామ : మహా మంత్రిణీ! విన్నారా? – (వికటంగా)

రాజ భృత్యోత్సాహ రాజ్యాంగ వేత్తలో
పారిపార్శ్వకు లెల్ల భక్తిష్టు లంట,
సాధు సంపన్నుల సౌభాగ్యములు లేని
అవ్యక్త కీటకం బైతి నంట,
నరసింహు ధరింప నాకై క్షమాభిక్ష
అరివీరభయదుడ నాదు నంట,
రక్తపాతము చేయ 'రాజాధి మహారాజు'
మలిదేవునకు బుద్ధి మసల దంట,
వింటివా, మహామంత్రిణీ! నీను లొగ్గి
పెంపుతోడుత మన మంగీకరింపకున్న
రక్తపాతంబె కానిమ్ము రాక మనసు
తట్టుకో నిమ్ము సమరంబు తప్పదంట

నాగమ్మ : ప్రభూ! ఇది ఒక ఎత్తు. మళ్ళీ ఒక తడవ బెదిరిస్తే మహారాజే మన్నా లొంగుతాడేమో నని, మాటలతో మసిపూసి మారేడుకాయ చేయ దల్చుకున్నాడు బ్రహ్మన్న

నలగామ : భట్టూ! మీ రాజు యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడా?

రణభట్టు : సిద్ధపడట మేమిటి! కారెంపూడి కదనరంగం సైన్యాలు బారులు తీర్చినవి. నాగులేరు దాహంతో రక్తం

తాగటానికి నాలుక జాపుతున్నది. మీ క్షిప్రమైతే మేము అందీయటమే ఆలస్యం.

నరసింహా : మహా మంత్రిణీ ! కదనరంగం కారెంపూడిట.

నాగమ్మ : మనకు కారెంపూడి అయినా ఒకటే, కైలాసమైనా ఒకటే. వచ్చే శివరాత్రి నాటికి కదన రంగానికి చేరు కుంటా మని వార్త పంపిండి.

నలగాము : మహా మంత్రిణీ ! శుభదినం, భూతేశుడు ప్రళయకాల నృత్యం ప్రారంభించే దినం. భట్టూ! వెళ్ళి చెప్పు. బ్రహ్మన్నను సిద్ధపడమను.

నరసింహా : భట్టూ ! ప్రాణాలు దక్కవను. మా బల్లెపు పోట్లు భరించలేరని చెప్పు. నరసింగరాజు సర్వసేనాధిపతి యని చెప్పు. ఈ సమస్తాన్ని నడిపించేది నేనని చెప్పు.

నాగమ్మ : నాగమ్మ ఒక సేనని నడిపిస్తుందని చెప్పు.

రణభట్టు : నాగమ్మ నడిపించినా, నరసింహుడు నడిపించినా నా తండ్రి బ్రహ్మన్న భయపడడు. ప్రళయ కాల రుద్రుడు మీ వైపు రణరంగంలో త్రినయనం తెరిచినా బ్రహ్మన్న తండ్రి భయపడడు. బ్రహ్మన్న భటుడు ఒక్కడైనా ఉలకడు. మరుమాట పలుకడు. శత్రు రక్తంతో అల రాజుకు తర్పణం విడిస్తే కాని శాంతి వహించడు. ఆచార రక్షణం అనే పేరుతో జరిగే దురాచారాలను అంత మొందిస్తే కాని నిద్రపోడు. ఆహవరంగంలో అపజయ మన్నది ఎరుగడు ఆ బ్రహ్మన్న. మీ పాప కృత్యాలకు ప్రతిఫలం మరునటి జన్మల్లో కూడా అనుభవిస్తారు.

(నిష్క్రమణ)

నాగమ్మ : ప్రభూ ! మన సేనలనూ రేపే కదిలించటం ఉత్తమం. గడువు త్వరలోనే పెట్టుకున్నాము.

నరసింహా : మళ్ళీ ఆలస్యమైన కొద్దీ, ఆవేశం చల్లారి పోతుంది. ఈ పీడ త్వరగా వదిలించుకోటం మంచిది. తరువాత సుఖంగా గుండె మీద చెయ్యి వేసుకొని నిద్రపోవచ్చు.

నలగామ : అవును. శత్రు వంత గొప్పవాడు కాక పోయినా చమిరి వేసే దాకా ఉత్తమ క్షత్రియుడు నిద్రపోలేడు.

నాగమ్మ : కాని, ప్రభూ ! రేపే బయలుదేరటానికి వీలు లేనట్లున్నది.

నరసింహా : ఆలస్య మెందుకు ?

నాగమ్మ : మన కేత రాజు రాలేదు.

నలగామ : తాను వచ్చేటంత వరకూ సైన్యాలను కదిలించ వద్దని పత్రిక పంపించాడు కూడా.

నరసింహా : అంతగా అతను వస్తే దారిలో కలుసుకుంటాడు.

నాగమ్మ : అతడికి కోపం వస్తుందేమో !

నలగామ : అతని మనః ప్రవృత్తి అటువంటిదే.

నాగమ్మ : అరుగో కేతరాజులుంగారు రానే వచ్చాడు.

కేతరాజు : (ప్రవేశించి) మహారాజా ! నమస్కారము. (సౌహార్ద్ర పూర్వకముగా) మహా మంత్రిణీ కుశలమా ? నరసింహా ... ...

నలగామ : తండ్రీ! కేతరాజూ ! కోటలో అంతా క్షేమమా? భీమరాజులవారి అస్వస్తత ఏమైనా నెమ్మళించిందా?

నరసింహా : అందరూ, క్షేమమేనా, రాజూ !

కేతరాజు : అమరేశ్వర స్వామి కృపవల్ల అంతా కుశలమే.

సైన్యాన్ని వెంట పెట్టుకొని రమ్మని వార్త పంపారు. యుద్ధానికి నిశ్చయించు కున్నారా ఏమిటి?

నలగామ : నిశ్చయించుకోవట మేమిటి? కదనరంగం కారెం పూడిట. బ్రహ్మన్న, అన్న, యుద్ధం చేసేదాకా నదిలే ట్టు లేదు.

నాగమ్మ : రాయబారిమీద రాయబారిని పంపించి ఇష్టం వచ్చినట్లు వేలిస్తున్నాడు.

నరసింహ : యుద్ధం చెయ్యక తప్పదులే రాజా!

కేతరాజు : అన్నదమ్ముల మధ్య అంతః కలహం నాకేమీ నచ్చటం లేదు.

నాగమ్మ : యుద్ధాన్ని ఆపటానికి ఎంత ప్రయత్నిస్తున్నా రెచ్చ గొడుతుంటే ఎట్లా తప్పుతుంది.

కేతరాజు : రాజ్యాల అంతః కలహంలో, ఉభయ పక్షాలకు బంధువులం అయిన మాకు చాలా దెబ్బ. అయినా యుద్ధా నికి దిగవలసినంత అగత్యం ఏమి వచ్చింది. ఏదో విధంగా పరిష్కారం చేసుకోటం మంచిది కదా? ఆ పని యుద్ధ ప్రారంభం కాకముందే చూచుకోటం మంచిది. దీప ముండగానే ఇల్లు చక్క పెట్టుకోవాలి కదా.

నలగామ : ఎంత తప్పించుకుందామని ప్రయత్నించినా పైన బడుతుంటే ఏం చేసేది రాజా!

కేతరాజు : వీళ్ళ కోరిక ఏమిటిట?

నరసింహ : నన్ను అవమానించటం.

కేతరాజు : దేనికి ఏం కడుపు నిండుతుందని.

నరసింహ : అలరాజును నేను చంపించానని దేశంలో అల్ల

పుట్టింది. అందుకు వాళ్ళ కాళ్ళ మీద పడాలట.

కేతరాజు : రెండు వైపులా కసి బాగా పెరిగి పోయి నట్లుంది. మహా మంత్రిణీ! ఏవిధంగానైనా, యుద్ధాన్ని ఆపు చేయిస్తే మంచిది. దేశానికి క్షేమం. మీకు క్షేమం. మాకు క్షేమం.

నలగామ : ఇవన్నీ ఆలోచించే, ఆపనికి మేము ఎంత ప్రయత్నించినా మితిమీరి పోయింది.

నరసింహా : రేపే సైన్యాలు యుద్ధ రంగానికి బయలు దేరటం?

కేతరాజు : తొందర పడ వద్దు.

నలగామ : మహా శివరాత్రి నాడే యుద్ధ మని వార్త పంపించాము.

కేతరాజు : మహా మంత్రిణీ! మళ్ళీ ఒక్క తడవ ప్రయత్నించటం క్షేమకరం.

నాగమ్మ : మీయిష్టానుసారంగా నడుస్తాము. (నలగాముతో) ప్రభూ! మళ్ళీ ఒక తడవ చూద్దాము.

నలగామ : ఎన్ని ప్రయత్నాలు చేసినా, ఫలితం అంతకంటే వేరుగా ఉండదు. మహా మంత్రిణీ!

కేతరాజు : స్వయంగా వెళ్ళి బ్రహ్మన్న మంత్రిని ఒప్పించి వస్తాను.

నాగమ్మ : ఆ పక్షంలో తప్పకుండా బయలు దేరటం మంచిది. వెళ్ళి రావలసిందే. వాళ్ళు మటుకు సంధి కంగీకరించరు. ఇది రూఢిమాట ...... ప్రభూ! మరొక పని చెయ్యటం మంచిదేమో?

నలగామ : ఏమిటది మహా మంత్రిణీ!

నాగమ్మ : సైన్యాలన్నీ వాళ్ళు కదనరంగంలో బారులు తీర్చి నిలవ బెట్టారు. మనం కూడా మొదట అనుకున్నట్లే రేపు బయలుదేర తీసి యుద్ధభూమికి చేర్చి కేతభూపతిని సంధికి పంపిద్దాము. యుద్ధం మానుకొమ్మని చెప్పించి చూద్దాము.

కేతరాజు : ఆపని బాగుంది. అంతగా తలకు మించితే అప్పుడే యుద్ధ చెయ్య వచ్చు.

నరసింహా : (కొద్దిసేపు ఆలోచించి) మహా మంత్రిణీ! చాలా బాగున్నది.

[నలగామరాజు ఆలోచనా నిమగ్నుడై వుంటాడు]

నాగమ్మ : ప్రభూ! దీనికి ఆలోచన అనవసరం. చింతించి ప్రయోజనం లేదు. మీరేం చేస్తారు. యుద్ధం మాన్పించటానికి విశ్వప్రయత్నం చేశారు. విఫలమైనారు. వెధవల చేతుల్లో వెర్రి మొర్రి మాటలన్నీ పడ్డారు.

నలగామ : ఏదో ఒకటి మధ్యాహ్నము నిశ్చయిద్దాము

నాగమ్మ : కార్యాలోచన మధ్యాహ్నమే ప్రారంభిద్దాము.

నలగామ : కేతరాజూ బయలుదేరుదామా ?

(నిలవబడి నిష్క్రమణ ప్రారంభిస్తాడు)

కేతరాజు : (లేచి రాజు ననుసరిస్తూ) ఎలాగైనా సంధి పొసగితే ఎంత బాగుంటుంది.

నలగామ : నాకోరిక కూడా అదేనోయ్ రాజూ. చివరకునష్టమెవరికి? ప్రజకు. ప్రజలెవరు? నాబిడ్డలు కారూ.

(కేతరాజు, నలగామరాజు నిష్క్రమిస్తారు)

నరసింహా : మహా మంత్రిణీ! కేతరాజు సంధి జరిగించేస్తాడేమో! అప్పుడు మన కోరిక లన్నీ భగ్నమౌతవి

అన్నను యుద్ధం లోకి తరమటానికి అవకాశ ముండదు. (బిక్క మొగం పెట్టి) రాజ్యసింహాసనం ఎక్కే గీత నా మొగాన వ్రాయ నట్లున్నదే! మహా మంత్రిణీ!

నాగమ్మ : సంధి జరగటమా, కల్ల. ఎదుట పరసైన్యాన్ని చూస్తూ ఏవీరులు సంధి కంగీకరిస్తారు. రణభట్టు వద్ద అవమానాన్ని బ్రహ్మన్నకు చెప్పక ఊరుకోడు. అలరాజు మృతి, పేరిందేవి సహగమనాలు, కొమ్మరాజును సంధికి ఒప్పుకో నిస్తాయా?

నరసింహ : (యోచించి) ఒప్పుకో నివ్వవు.

నాగమ్మ : ఈ తడవ అర్ధరాజ్యం, గోవులు, పుల్లరేకాకుండా మరచి పోయింది మరొకటడుగుతారు. దానితో సంధి కుదరదు. యుద్ధం తప్పదు.

నరసింహ : తమ బుద్ధి బలానికి నే నెప్పుడు వందన సహస్రాలు అర్పిస్తున్నాను. నామీద కనికరం తప్ప కూడదు.

నాగమ్మ : (పేచీగా ఓరచూపుతో) మీ మీదనా! అదంతా నా హృదయానికే తెలుసు.

నరసింహ : మరచి పోయినాను మరిచి పోయింది మరొక్కటి వాళ్ళు కోరుతా రన్నారు. అ దేమిటి?

నాగమ్మ : మంత్రిత్వ విషయం. నన్ను తొలగించమని తప్పకుండా కోరుతారు.

నరసింహ : అన్న అంగీకరిస్తా డేమో!

నాగమ్మ : దానికి తగ్గ నాటకం నేను ఆడ లేక పోతేనా? సంధి పడనివ్వకుండా చేసే భారం నాది.

నరసింహా : చేతిలో చెయ్యివెయ్యండి.

(చేయి జాపితే నాగమ్మ చెయ్యివేస్తుంది)

ఈ నరసింహుడి కోరికలన్నీ ఫలిస్తే నాగమ్మ ... మహా మంత్రిణికి బ్రహ్మరథం పట్టించడూ.

నాగమ్మ : ఆ పని చెయ్యవనే అనుమానం ఏకోశానా లేదు. ఇక లేద్దామా? (నరసింహరాజు లేస్తాడు)

నాగమ్మ : బయలు దేరండి. వెంటనే సైన్యాలకు రేపే బయలు దేరాలని చెప్పండి. (నరసింహుడు నడుస్తుంటాడు) శివ రాత్రినాడు యుద్ధ ప్రారంభమని కూడా.

[నరసింహరాజు తల ఊపి నిష్క్రమిస్తాడు]

(నాగమ్మ ఏకాంతముగా ఆలోచనా నిమ్మగ్నురాలై ఎదుట ఉన్న కాత్యాయనీ విగ్రహాన్ని ఉద్దేశించి ఉచ్చ కంఠంతో దేవీ, కాత్యాయనీ!, అని సంభోధించి)

నమో నమో రణచండిక !
యమ జిహ్వాక నమో నమో!!
కాళరాత్రి గాయత్రి
లంకేశ్వరి హుంకారీ
నమో నమో రణ చండిక
యమ జిహ్వాక నమో నమో!
కదన ప్రియ అభయప్రద!!
దుర్జయినీ హే! జననీ
నమో నమో రణ చండిక!
యమ జిహ్వాక నమో నమో!!

(అని ప్రార్థించి కత్తి సారించి నిష్క్రమిస్తుంది)

ఎనిమిదో దృశ్యం

[కారెంపూడి యుద్ధరంగము. బ్రహ్మనాయని శిబిరములో ఆయన పూర్వ సేనాపతి కొమ్మరాజుతో చదరంగ క్రీడ జరుపుతుంటాడు. సేనాధిపతి కన్నమదాసు సేనలను పర్యవేక్షణ చేస్తూ వుంటాడు]

బ్రహ్మన్న : బావా! నీ రెండు శకట్లూ చచ్చిపోయినయ్.

కొమ్మన : అయితే మంత్రిని నడిపిస్తాను — ఇదిగో రాజు.

బ్రహ్మన్న : సరిగ్గా చేతికి చిక్కావు... నీ మంత్రి (పాచికను నడిపించి) ఈ గుర్రంతో సరి... రాజును తప్పుకో. జంట యెత్తులో నీ మంత్రి మసి.

కొమ్మన్న : నీ గుర్రాన్ని తీసేస్తున్నాను.

బ్రహ్మన్న : నా బంటుతో రాజు... తప్పుకో నా బంటు మంత్రి అవుతాడు. తోసిరాజని ఆట కట్టిస్తాను. ఇదిగో ఆటకట్టు.

కొమ్మరాజు : నీ వెంతకైనా చాతనైన వాడివి ... మహామంత్రీ ... ఈ రాజునే కాదు నలగామ రాజునైనా నీ బంటుతోనే కట్టిస్తావు. తల నొప్పిగా వున్నది. ... ఇక ఆట ...

కన్నమ : (హడావుడిగా ప్రవేశించి) తండ్రీ! ఇక ఎంత కాలము? ఈవీరులను ఇక ఆపలేను. త్వరగా సెలవియ్యండి.

బ్రహ్మన్న : తొందర పడితే ఎలా నాయనా! ఇప్పటికైనా వాళ్ళ మనస్సు తిరుగుతుందేమో

కన్నమ : ఇంకా తిరగటమా తండ్రీ ... అనుజ్ఞ !! కొంత బలాన్ని ముందుగా నది దాటిస్తాను.

(వీరముష్టితో నమస్కరిస్తాడు)

బ్రహ్మన్న : తొందర పడకు తండ్రీ! యుద్ధమంటే నీకేమీ అర్థం కానట్లున్నది. తీరా దిగినతరువాత సగంలో వెనక్కు రాము. అందులో ఈపలనాటి వీరులకు ఒళ్ళు తెలియని పౌరుషం వచ్చేస్తుంది. కొంచెం శాంతించు నాయనా!

కన్నమ : నేను సైన్యాలను ఆప లేకుండా ఉన్నాను తండ్రీ! (తెరలో కలకలం) ఓ యోధులారా! కొంచెం శాంతించండి.

బ్రహ్మన్న : (పానీయ పాత్ర లోపలికి తీక్ష్ణంగా చూస్తూవున్న కొమ్మరాజుతో) ఏమిటి బావా, తీక్ష్ణంగా పరిశీలిస్తున్నారు?

కొమ్మరాజు : (చూపిస్తూ) ఈ ఈగను చూడండి మహామంత్రీ!

బ్రహ్మన్న : (వంగి చూస్తున్నట్లు మెడసారించి) ఇప్పు పుష్పూ సారాయిలో పడ్డ ఇది భయంకర రణరంగంలో పడి పోయిన బ్రహ్మన్న మాదిరిగానే తప్పించుకోటానికి ఎన్నెన్నో ప్రయత్నాలు చేస్తున్నది. రణభట్టు రాయ బారమైనా విఫలంకాకుండా ఉంటే ఎంత బాగుండేది.

సేవకుడు : (ప్రవేశించి) ప్రభూ! రాయబారిట.

బ్రహ్మన్న : (ఆశ్చర్యంతో ముఖం పైకెత్తి) ప్రవేశపెట్టు.

[సేవకుడు నిష్క్రమిస్తాడు]

(కొమ్మన్నతో) ఈ రాయబారె ఎక్కడినుంచి?

కొమ్మరాజు : నాగమ్మ మతి ఏమైనా తిరిగి ఉంటుందా

కన్నమ : ఇంకా మీ కక్కడే నెగ్గి. దిక్కులు తారుమా రైనా ఆ మనిషి గుండె తిరగటం కల్ల. త్వరగా అనుజ్ఞ ఇవ్వక ఇంకా ఎందుకీ ఆలస్యం?

(ఒక సైనికుడు త్రోవచూపిస్తుంటే కోటకేతరాజు ప్రవేశిస్తాడు)

బ్రహ్మన్న : ఎవరూ? ధరణికోట యువరాజు! కోటకేతూ !! రా! నాయనా, (కూర్చోమని హస్త సంజ్ఞ) భీమరాజుల వారికి కుశలమా?

కేతరాజు : (ఆసన మలంకరిస్తూ) అమరేశ్వర స్వామి కృప వల్ల. రణగండ్లయుద్ధంలో మీరు చూపించిన అవక్ర పరాక్రమాన్ని నాకు కథలుగా వినిపించి ఎప్పుడూ మీ ప్రశంశ చేస్తుంటారు బాబూ!

బ్రహ్మన్న : వారికి నానతులని చెప్పు నాయనా! గడిచి బ్రతికితే వచ్చే కార్తీక పౌర్ణమికి అమరేశ్వర దర్శనం, భీమరాజులవారికి ప్రీతిపూర్వక నమస్కారం.

కేతరాజు : గడచి బ్రతుకవలసినంత అగత్యం ఏమున్నది బాబూ? అంతా మీఇష్ట ప్రకారమే కానివ్వండి.

కొమ్మరాజు : యువరాజా! నాగమ్మ మిమ్మల్ని పంపించిందా?

కేతరాజు : అవును రాజూ! ఏవిధంగానైనా సంధిపొసగించుకొని రమ్మన్నది. రాజు అంగీకరించాడు.

బ్రహ్మన్న : మలిదేవ మహారాజుకు అర్ధరాజ్యం ఇవ్వటం అంగీకారమేనా?

కేతరాజు : అవును. బాబూ!

కొమ్మరాజు : ఆరునెలల ఫుల్లరీ పంపిస్తుందా?

కేతరాజు : ఇదిగో నావెంటనే పంపించింది.

కన్నమ : మా గోవులను వదిలి పెడతారా ప్రభూ?

కేతరాజు : (తీక్ష్ణంగా చూచి) వెంటనే వదిలిపెట్టేటట్టు

చేయిస్తాను.

బ్రహ్మన్న : అయితే ...

కేతరాజు : సంధి పొసగిన దన్నమాటే

బ్రహ్మన్న : సంతోషం!

కేతరాజు : బ్రహ్మప్రయత్నం చేశాను. అన్నదమ్ములు మీరు పోరుకు దిగితే పునీతమైన పల్నాటిసీమ పొలికలనై పోతుందని చెప్పాను. విశ్వప్రయత్నం మీద అంగీకరించారు ఉఁ. అయితే ...

(బ్రహ్మన్న కొమ్మరాజు కన్నమ చెవులు రిక్కించి వినటం అభినయిస్తారు)

అన్నదమ్ములందరూ ఏకమై రాజ్యాన్నంతా ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యంకింద పరిపాలించుకుంటే ఎలాఉంటుంది?

బ్రహ్మన్న : (పరమానందంతో) అది నాకు మరీ సంతోషం

కన్నమ : (అసంతృప్తితో గద్గదకంఠుడై) తండ్రీ!

బ్రహ్మన్న : కన్నమా ... అడ్డురావద్దు

కేతరాజు : సంధి పత్రిక ఇప్పిస్తారా?

బ్రహ్మన్న : (తలమీద చెయిపెట్టుకుని ఆలోచిస్తున్న కొమ్మరాజుతో) బావా! మీకు అంగీకారమేనా?

కొమ్మరాజు : అలరాజు మరణించిన తరువాతనైనా అన్నదమ్ములు తిరిగి ఆత్మబంధువు లవుతున్నారు. తాత్కాలికంగా పౌరుషవాక్యాలు పలికినా దేశాన్ని యుద్ధప్రళయంలో దింపమన డీకొమ్మరాజు.

కేతరాజు : (త్వరగా తీసి తాళపత్రం అందిస్తూ బ్రహ్మన్నతో) ఇక సంధి పద్ధతి వ్రాయించండి. మలిదేవ మహారాజెక్కడ?

బ్రహ్మన్న : అవతల గొల్లెనలో నిద్రపోతున్నారు. వారి అంగీ కారం నేను ఇప్పిస్తాను. బావా! పత్రం తీసుకోండి. అదిగో ఘంటం.

కొమ్మరాజు : (కేతరాజు చేతిలో పత్రం అందుకొని బ్రహ్మన్న చూపిస్తున్న ఘంటం తీసుకొని వ్రాయబోనని కుద్యుక్తుడై) ప్రారంభించండి.

బ్రహ్మన్న : రాజాధిరాజ

కొమ్మరాజు : ఊఁ!

బ్రహ్మన్న : రాయ వేశ్యాభుజంగ

కొమ్మరాజు : ఆఁ!

బ్రహ్మన్న : విభవ దేవేంద్ర... వీరకామ నరేంద్ర రాజేంద్రులవారికి

కొమ్మరాజు : ఊఁ!

బ్రహ్మన్న : హయ హయ వంశ పారావార విజ్జలదేవీ గర్భ శుక్తి ముక్తాఫలం శ్రీనలిదేవమహారాజు వ్రాయించి ఇచ్చిన...(పెద్ద గొంతుతో, సంధి పత్రం ...

బాలచంద్రుడు : (వీరాకృతితో సాటోపంగా ప్రవేశించి వీర ముద్రికతో నమస్కరిస్తూ) సంధి పత్రం ... ఎవరితో సంధి. ఎందుకు సంధి ... ఎలా సంధి

[కోటకేశు, కన్నమ, బ్రహ్మన్న ఓత్తిగాపోయి చూస్తుంటారు]

కొమ్మరాజు : బాలుడూ, ఏమిటిది?

బ్రహ్మన్న : నాయనా! నీవేమన్నా చెప్పదలచుకున్నావా? లే!

బాలచంద్రుడు : (లేస్తూ) అవును సంధి పనికిరాదని చెప్పదలుచుకున్నాను.

బ్రహ్మన్న : కారణం నాయనా?
బాలచంద్రుడు : అర్ధరాజ్యం ఇస్తారంటారా?
బ్రహ్మన్న : ఆఁ!
బాలచంద్రుడు : గోవులు వదిలి పెడతారా?
కొమ్మరాజు : ఆఁ !
బాలచంద్రుడు : పుల్లరి చెల్లిస్తారా ?
బ్రహ్మన్న : ఆఁ!
బాలచంద్రుడు : (జ్ఞప్తికి తెచ్చుకుంటూ) ఇంకా!
బ్రహ్మన్న : అన్నదమ్ములు అందరూ ఏకమై గురిజాల నుంచి పరిపాలించుకుండేటట్లు సంధి.
బాలచంద్రుడు : అదీ, కావలసిన సంగతి. రాజ్యచక్రం త్రిప్పించేది మహామంత్రిణి నాగమ్మరా?

[కోటకేతరాజు తెల్లబోయి యూరిగా చేలకేస్తాడు]

బ్రహ్మన్న : అయితే ఏం నాయనా?
బాలచంద్రుడు : అది పనికి రాదు. యుద్ధం జరిగి తీరవలసిందే రాబోయే ఈ ఆహవజనమేజయ సర్పయాగాగ్నిజ్వాలల్లో కాలకూట విషం కక్కుతూ నాగమ్మ, మహానాగం, మండి మారణహోమం కావలసిందే, ఆమె ఉన్నంత వరకూ దేశంలో అంతఃకలహాలు తప్పవు.
బ్రహ్మన్న : (ప్రశాంతముగా) సంధి పడగొట్టకు తండ్రీ! అంతటి నాగమ్మ ఇంతవరకూ వచ్చిందంటే ఏదో మార్పుంటుంది.
బాలచంద్రుడు : మార్పా? మళ్ళీ కోడిపందాలాడించటం.
కొమ్మరాజు : యుద్ధం దేశానికి ఉపద్రవం తండ్రీ !

బ్రహ్మన్న : కలుషాలకు నిలయం. కాటకానికి కారణం... పుంస్త్వానికి వేరుపురుగు.

బాలచంద్రుడు : యుద్ధం వీరక్రీడ. స్వర్గప్రస్థానానికి ప్రథమ సోపానం. వీటన్నిటికీ కారణం యుద్ధం కాదు. ఉవిద నాగమ్మ. పెద్దవాళ్లై యుద్ధం చెయ్యలేక మీరు పిరికి పడి పోతున్నారు. ధర్మయుద్ధానికి తరలి రాలేని మీ బిరుదులు తరువాత తగలెయ్యనా? మగ కాశకట్టి సంధికి ప్రాకులాడటం...

కన్నమ : ఆఁ! ఆఁ! తండ్రి కపనింద. మామ కమర్యాద. వారి దండిమగటిమి నీకేం తెలుసు బాలుడూ. నీవు నిజంగా బాలుడివి. మరొకమాట రానియ్యకు. (కత్తి ఝళిపిస్తాడు)

బాలచంద్రుడు : పోతులా చియ్యబట్టినా పోరు పనికిరాదన్న ఈ పెద్దవాళ్ల పక్షం పలికే యీ బాహుబలసంపన్ను డెవరు?

కన్నమ : ఇక సహించను, బాలుడూ!

బ్రహ్మన్న : శాంతించండి నాయనా! శాంతించండి. అన్న దమ్ముల మధ్య అంతఃకలహం పనికి రాదు.

బాలచంద్రుడు : ఇతడు నాకు అన్నా?

కొమ్మరాజు : అవును తండ్రీ... ఇతడు కన్నమ. వీర కన్నమ సర్వసేనాధిపతి కన్నమ... బ్రహ్మన్న మహామంత్రి జ్యేష్ఠ పుత్రుడు.

బాలచంద్రుడు : (ముందుకు నడిచి వీరముష్టితో నమస్కరించి) అన్నా క్షమించు... నీవు వీరకన్నమవని తెలియక తప్పి

దం చేశాను.

కన్నమ : (బాహువులుచాచి) ఆర్ద్రంగా తమ్ముడూ! (ఇద్దరూ గాఢాలింగనం చేసుకుంటారు)

బ్రహ్మన్న : (కేతరాజు వైపు తిరిగి) బాలు డన్నది విచారింప వలసిన విషయమే. ఆనాగమ్మ మంత్రిణిగా వుంటే భవిష్యత్తులో విపత్తు సుల్లీ సంభవించకుండా ఉంటుందా అనే సందేహంకూడా సమంజస మైనదే.

కొమ్మరాజు : ఈ బ్రహ్మన్న కాబట్టి ఇంతవర కైనా యీ తడవ నెగ్గ గలిగాడు.

బ్రహ్మన్న : కేతరాజూ ... ఈ మాటకు నాగమ్మ ఏమంటుందో!

కేతరాజు : మంత్రిత్వాన్ని త్యజించటానికి అంగీకరించదు.

కన్నమ : ఆ పక్షంలో యుద్ధం సాగవలసిందే.

బాలచంద్రుడు : అన్నా! మనం యువకులం. భావి రాజ్య భారం మన బాహువులమీద పడుతుంది. మేలుకోవల సింది మనం. ఈ బాలుడిక ఆగలేడు. బలంతో ముందు దూకబోతున్నాడు.

బ్రహ్మన్న : యువక జనోత్సాహానికి అడ్డు చెప్పటం అం మంచిది కాదేమో కేతరాజూ!

కన్నమ : (త్వరగా ప్రక్కకు నడచి) వీరాగ్రేసరులారా! ఇక వీర వసంతం చల్లుకోండి. వీరపూజలు చెయ్యండి. కడుపు నిండా కల్లుకుండలు నింపండి. శక్తి జాతరలు చేసుకోండి.

[ముందుకు నడుస్తూ నిష్క్రమిస్తాడు]

బ్రహ్మన్న : తండ్రీ, కేతరాజూ! ఇక నిష్ప్రయోజనం! కలు

కట్టలు తెగిపోతున్నవి. ఈ కడలిని బ్రహ్మన్న బాహువు లొడ్డి ఆపలేవు. సుపవిత్రమైన యీ పల్నాటిసీమ ... రక్తపు వరదకు గురికావలసిందే ... కొన్ని వత్సరాలు పిశాచాలు పండవలసిందే.

కేతరాజు : అయితే ఇక బయలుదేరుతాను ... సెలవా?

బ్రహ్మన్న : అవశ్యము నాయనా ... భగవదనుగ్రహం ఎలా వుందో!

[దారి చూపిస్తాడు. కోట కేతరాజు నిష్క్రమిస్తాడు]

బాలచంద్రుడు : తండ్రీ! నాకు సెలవా?

బ్రహ్మన్న : నాయనా! యుద్ధరంగంలో దూకబోతున్నావు. నేను మటుకు కత్తి పట్టను.

బాలచంద్రుడు : పేరు బాలుడే కాని బిరుదు మగణ్ణితండ్రీ! మీకు కత్తి పట్టటం ఎందుకు? భవిష్య ద్భారాన్ని మోయవలసిన మీయువక లోకాన్నే పరదళాల మీదికి పంతం తీర్చటానికి పంపండి. ఈ బాలుడు చిల్లర దళాల మీద చెయ్యి చేసుకోడు.

బ్రహ్మన్న : (బుజం తడుతూ) అనేక యుద్ధాలల్లో ఎదురు నిలవ లేక చిక్కి చెప్పినట్లు శిర సాడించిన రాజు లందరూ పగర పక్షంలో బారులు తీర్చారు. జాగ్రత్త!

బాలచంద్రుడు : మామా! సెలవు.

కొమ్మరాజు : నాయనా! నాగమ్మ వ్యూహాలు పన్నటంలో భూనభోంతరాలు చాపచుట్ట చేసే ప్రజ్ఞ కలిగింది. కని పెట్టి కదనరంగంలో కత్తి ఝుళిపించు.

(బాలచంద్రుడు బ్రహ్మనాయని వైపు సాభిప్రాయంగా చూస్తాడు)

బ్రహ్మన్న : సవ్యసాచివై, శరపరంపరలతో శత్రుసైన్యాల మీద చాంపేయాన్ని సృజించు తండ్రీ! పద్మవ్యూహాలను పటాపంచలు చెయ్యి.

బాలచంద్రుడు : (వీరావేశంతో)

ఏ ఘోరంబుగ వైరి వాహినులపై నిరకింప బాణాసనా
మోఘాస్త్రంబుల భీష్మగ్రీష్మ శతపరంబుల్ తృప్తి కాయింపగా
నాఘోషించెదు భుగ్భుగ ధ్వనుల కన్నా! మిన్ను మన్నేకమై
నన్ ఘూర్ణిల్లవె సప్తసాగరములున్ నర్తించి కల్లోలమై

(వీరముష్టితో కూర్చుంటాడు - బ్రహ్మన్న దీవిస్తాడు. లోపల నుంచి జై బ్రహ్మన్న తండ్రికి జై, జై, చెన్నకేశవా జై అని హర్షధ్వానాలు వినిపిస్తవి)

*

తొమ్మిదో దృశ్యం

[యుద్ధభూమి. బాలచంద్రుడు తన బలాన్ని ఉద్దేశించి]

బాలుడు : అన్నా! దోర్నీడూ! ఆగజబలానికి అధిపతివి నీవు. తమ్ముడూ చందూ! అశ్వబలాన్ని నీవు నడిపించు. మల్లూ! దక్షిణ ముఖంగా ఆవృతంకొట్టి ఆవిలుకాండ్రను నీవు నడిపించుకోరా. గజ్జల బొల్లణ్ణి కదను త్రొక్కించుకుంటూ నీవీపులమీద వస్తాను. వెన్నిచ్చి పారిపోవటం వెలమ వీరుల లక్షణం కాదు. పల్లరగండ గాయగోవాళ బ్రహ్మన్నపట్టి నవ్యవీరాభిమన్యుడై, మిమ్మల్ని నడిపిస్తుంటే ప్రళయ భైరవమూర్తి ప్రత్యక్ష తాండవంకూడా మిమ్మల్ని ఆపలేదు. మీ సింహనాదం శత్రుగజబలానికి గర్జానినాదమై గుండె లవిసి నేల వ్రాలాలి. క్రూర నారాచ పరంపరలతో మహాప్రళయకాల ఝంఝా మారుతాలు చెలరేగించి శాత్రవారణ్యాలను చెల్లాచెదరు చెయ్యాలి. ఆజానేయ పాద పరిన్యస్త మంజు మంజీర ఘుళ ఘుళంఘుళార్భటులతో శాత్రవ శిరఃకందుక క్రీడావినోదులై వీర పల్నాటి విజయగాథలు భవిష్య ద్వీరయువకోద్రేక గాథా పరంపరలు కాపించండి. ఆశ్రితరక్షా పరగండ భైరవుడు అరివీర మృగరాజ భయంకరుడూ, శత్రు శార్దూల శరభేంద్రుడూ సర్వసేనాధిపతి మా అన్న కన్నమ. అతడే సమస్తాన్ని అనువర్తింప చేస్తాడు. అందరినీ అంచెలంచెలుగా కనిపెట్టి చూస్తుంటాను. పదండి! ముందుకుసాగండి!!

పిరికి తనమ్ము శాత్రవుల వీపుల కెత్తుదు, పోటు బంటునై
కరుడు తనమ్ముతో ద్విపరుల కండలు చీల్చి కవోష్ణ రక్తముల్
చిం చిం త్రావి కత్తులను చాగుదు వారి కపాలపాళి, ఈ
తరుణము తప్పెనా సుతుడు తప్పదు దాస్యము జన్మజన్మలన్
(జై బ్రహ్మన్న తండ్రికీ జై, జై బాలచంద్రుడికీ జై అని
సైన్యకోలాహలధ్వనులు వినిపిస్తాయి. బాలచంద్రుడు వెనుకకు
తిరిగి అప్పటికే ప్రవేశించి నిలిచిన కన్నమదాసుతో)
అన్నా! నీ అనుజ్ఞ కోసమే.

(పిడిముష్టితో నమస్కరిస్తాడు)

కన్నమదాసు: (చేయి అందించి లేవదీసి) తండ్రీ! నీ వీరో ద్రేక ప్రసంగం విని నిలువలేక నీతో నాలుగుమాటలు చెప్పటానికని వచ్చాను ... ఉడుకు రక్తాన్ని ఊరికే పొంగనీయకు, ఉన్మత్తుడ వైపోతావు. ముందు వెనుకలు చూచుకోలేవు.

నాగమ్మ విషయం జాగ్రత్త! జ్ఞప్తి కుంచుకో!! నాలుగు కళ్ళు కనిపెట్టు.

బాలుడు: (స్వోత్కర్షగా) అన్నా! నీ తమ్ముడు గారుడాస్త్ర ప్రయోగంలో గట్టివాడు తెలుసునా? ఈకోనగోటిగీటుకు ఎన్ని మహానాగాలైనా చరచరా చుట్టుకొని గిలగిలా కొట్టుకొని భుగభుగలతో విషవహ్నులు క్రక్కి విరిసి పోవలసిందే!

కన్నమ: (బుజం తడుతూ) నీ పౌరుషపరాక్రమాలు ఎంతటి బాహుబల సంపన్నులనైనా పిరికి పందలను చేస్తాయని తెలుసును. అయినా, నాగమ్మ కుటిలనీతి విశారదురాలే కాదు. కుటిల యుద్ధవిశారద కూడాను. అందువల్లనే ఇంత

గా చెప్పవలసివస్తున్నది. అలరాజు ప్రజ్ఞావంతుడూ, పరాక్రమవంతుడూ కాడూ? ఆ తంత్రజ్ఞురాలి చేతిలో ఏమైనాడో జ్ఞప్తి లేదూ?

బాలుడు: అన్నా! ఇక నిమిషం ఆగలేను. అలరాజు హత్యకు తగ్గ ప్రతీకారం...అబ్బా! వట్టి మాట లెందుకు? చేసినప్పుడు కాని తెలియదన్నా! ఆ నరసింహుడి తలతరిగి మామకు కానుకిచ్చి ఆయన దానిని మట్టిలో పొర్లించి చటులాట్టహాసం చేస్తుంటే కాని ఆగలేను. అన్నా! అనుజ్ఞ!!!

కన్నమ: (దీవిస్తూ) విజయవంతుడివి కా నాయనా!

బాలుడు: సెలవు. (నిష్క్రమిస్తాడు)

కన్నమ: (వ్యూహాలను పరీక్షిస్తూ) నాగమ్మ దక్షిణ బలాన్ని కదిలిస్తే నేను నా ఉత్తర బలాన్ని ముందుకు నడిపించాలి. వాటికి ప్రస్తుతం ప్రబోధం అవసరం. బాలుడు చిచ్చుల పిడుగు. వెయ్యికళ్ళతో కనిపెట్టి ఉండాలి. ప్రస్తుతం చూస్తూ ఉండమని మామతోనూ తండ్రితోనూ, చెప్పి వెళ్ళుతాను... మామా! మామా!!

(శిబిరములోనికి నిష్క్రమిసాడు)

పదో దృశ్యం

(కారెంపూడి యుద్ధభూమి. బ్రహ్మనాయుడూ, కొమ్మరాజూ తమ శిబిరాలముందున్న ఉన్నత ప్రదేశం మీద నిలబడి యుద్ధాన్ని పరిశీలిస్తూ ఉంటారు)

బ్రహ్మన్న : బావా! ఆ గుర్రపుదళం ఎలా దూకులు పెడుతున్నదో చూస్తున్నారా?

కొమ్మరాజు : ప్రళయ కాలంలో సముద్రపు కెరటాలల్లే కేరింతలు కొడుతున్నది,

బ్రహ్మన్న : కాల్బలంలో ఒక్కొక్క శ్రేణికి ఒకవిధమైన దుస్తుతో చూడటానికి ఎంతో ఇంపుగా యుద్ధదేవత మగ్గాలశాలలా ఉన్నది కదూ ?

కొమ్మరాజు : ఉభయ సైన్యాల మధ్యా నాగులేరు నాగమ్మ బుద్ధిలా కుటిలంగా ఎలా ప్రవహిస్తున్నదో గమనించారా? ... ఏమి టాకోలాహలం? బాలుడు రంగ మధ్యంలో ప్రవేశించాడు.

బ్రహ్మన్న : (సంతోషంతో) ఎప్పుడూ బొంగరా లాడుకునే వాడు వీడు ఇంతగా యుద్ధం చేయటం ఎప్పుడు నేర్చుకున్నాడయ్యా ?

కొమ్మరాజు : (సాభిప్రాయంగా) సింహపు పిల్లకు వేటాడటం ఎవరు నేర్పితే వచ్చిం దంటారు ?

బ్రహ్మన్న : (వినిపించుకోనట్లుగా) బావా! అటు చూడండి. రెప్పపాటులో మెరపు మెరసి నట్లుగా దక్షిణ మండల

ప్రిచారం చేశాడు. అవతల వీరుడూ ఎవరో గట్టివాడు. సవ్యప్రిచారంచేసి తప్పించుకున్నాడు.

కొమ్మరాజు : చంద్రుడి యుద్ధ ప్రారంభం రణగండ్లలో తమ వీరవిహారాన్ని జ్ఞప్తికి తెస్తున్నది.

బ్రహ్మన్న : అదిగో శత్రుపక్షంలో వీరులు బాలుడి ధాటికి ఆగలేక పారిపోతున్నారు ... బావా! ఎందుకో ఇప్పుడు బాలుడు చేసేయుద్ధం నేను చేస్తున్నట్లున్నది.

కొమ్మరాజు : బాలుడు సరిగా మీ యౌవనరూపమే. అచ్చు గుద్దినట్లుంటాడు.

బ్రహ్మన్న : (బిగ్గరగా, మైమరచి) యశస్వివి కానాయనా, బాలుడూ! తండ్రి పేరు నిలువబెట్టు. హృదయానికి పట్ట రాని సంతోషం కలుగుతున్నదోయ్ తండ్రీ ... బావా! బాలుడి యుద్ధం నా చేత కూడా కత్తిపట్టించే టట్లున్నది.

కొమ్మరాజు : తమకు బాలచంద్రుడి వల్లకూడా సత్కీర్తి.

బ్రహ్మన్న : బావా! అలరాజు త్యాగాన్ని ఆంధ్రలోకం మరిచిపోలేదు. అతని మూలకంగా మీకు లోకోత్తర మైన కీర్తి ఏనాడో ప్రాపించింది.

(కొమ్మరాజు పుత్రదుఃఖంతో శిరస్సు వంచుకుంటాడు)

బ్రహ్మన్న : (ఉద్వేగంతో) ఉన్నట్లుండి బావా, బాలు డెం దుకో ఆవైపు వెళ్లుతున్నాడు.

కొమ్మరాజు : (పరికించి) నరసింహరాజు మీదికి తలపడ్డట్లు న్నాడు.

బ్రహ్మన్న : నిజమే. ఆమూల శూరులయుద్ధం ప్రారంభ మైంది. బాలుడి మిత్రు లందరూ ఆవైపు చేరుతున్నారు.

బాలచంద్రుడి గొంతుక : పిరికి పందల్లా పారిపోవద్దు.

ఒక యోధుని గొంతు : నీ మొగతనానికేనా?

బాలచంద్రుని గొంతుక : కాచుకోండి. యముడి వంటింటికి చేరుకోవాలి.

[కత్తుల ఖణఖణలూ, హాహాకారాలు వినిపిస్తవి]

కొమ్మరాజు : అదీ దెబ్బ! కుమ్మడు తగరు త్రిప్పు. ధాకకొట్టు.

బ్రహ్మన్న : (సోద్వేగంగా) బాలు డేడి బావా?

కొమ్మరాజు : అడుగో. అటువైపు. బల్లెపుయుద్ధం ప్రారంభిస్తూ

బ్రహ్మన్న : (వికసిత ముఖంతో) అవును బావా! శత్రుసైన్యానికి సుడిగాలై ఎండుటాకులలా గిరగిరా ...

[జయ్ బాల చంద్రుడికీ జై, జై బ్రహ్మన్న మంత్రికీ జై, జయ్ చెన్నకేశవా జై అనే హర్షధ్వానాలు వినిపిస్తవి]

బావా! ఏమిటా కోలాహలం?

కొమ్మరాజు : నాకూ ఏమీ అర్థం కావటం లేదు.

(నరసింహుడు కాడు, నరసింహుడు కాదు. తిరగండి. పట్టుకోండి. జై చెన్నకేశవా, జై చెన్నకేశవా అని కేకలు వినిపిస్తవి)

బ్రహ్మన్న : బావా! ఎవరా పారిపోయేది?

కొమ్మరాజు : నరసింగరాజు

బ్రహ్మన్న : నరసింగరాజా!

కొమ్మరాజు : బాలుడు అతనితో ద్వందయుద్ధానికి తల పడ్డాడు.

బాలచంద్రుని గొంతుక : ఏం నరసింహా వెనుదీస్తున్నావు?

నరసింహరాజు గొంతుక : ఆదిగాని నీ ప్రాణాలు హరించటానికి

బాలచంద్రుని గొంతుక : అబ్బా! (భీకర కంఠంతో)

అడుసై చేయి యుద్ధములు ఆడిన దయ్యాలరాజు చంప ని
న్నాడగ జేయు నర్ద్యాశివ నాగము సిగ్గు భోగంబు మాని నీ
వాడెను కీలు బొమ్మవు, ఇటు లాహవ భూమిని నిల్వ నేల పో
రాడగ, వేశ్య బిడ్డను సరాగములాడగ పొమ్ము శూరుడా!

ఇదుగో ఈ తోరహత్తాన్ని తప్పుకో.

[ఆయుధముల కణకణలు వినిపిస్తవి]

కొమ్మరాజు : (ఆనందంతో) ఒలే, బాలుడు తోరహత్తాన్ని కొట్టాడు మహామంత్రీ!

బ్రహ్మన్న : నరసింహుడు ధట్టనతో తప్పుకుంటున్నాడు.

కొమ్మరాజు : అయ్యో! బల్లెం డొక్కకు మోటించాడు. త్రిప్పి, నొక్కి, లాంగి పోతాడు.

నరసింహుడి గొంతుక : వెనకడుగా, ఈ దెబ్బతో సబ్బాయి గుబ్బలమీద పడతావు. బాంగరా లాటర?

బాలచంద్రుడి గొంతుక : ఆటే. నీ తలే బాంగరం. కాచుకో.

నరసింహరాజు గొంతుక : హాః (మరణ సూచక ధ్వనిగా వినిపిస్తుంది)

బ్రహ్మన్న : బాలుడూ అక్రమం, అన్యాయం, అధర్మం.

కొమ్మరాజు : అదుగో బాలుడు విజయ ఘోషతో నరసింహుడి తల బల్లెపుకొనకు గుచ్చుకొని వచ్చేస్తున్నాడు.

(జై బాలచంద్రుడికీ జై, జై బ్రహ్మన్న తండ్రికీ జై అనే హర్షధ్వానాలు దగ్గరికి వస్తూ బిగ్గరబిగ్గరగా వినిపిస్తవి. బాలచంద్రుడు బల్లెపు కొనకు గుచ్చిన నరసింహరాజు తలతో నురుగులు కక్కుతూ ప్రవేశిస్తాడు

బాలచంద్రుడు : మామా! ఇదిగో అలరాజును హత్యచేసిన దుర్మార్గుడి తల. కళ్లతో చూచి కాళ్లతో తన్ని శాంతించు

బ్రహ్మన్న : చంద్రుడూ! ... మామా, నేనూ మహోత్క

ష్టకార్యం చేశావని మెచ్చుకుంటా మనుకున్నావా? ఇది మహాద్రోహం!

బాలుడు : (నిర్ఘాంతపడి) ద్రోహమా?

బ్రహ్మన్న : (ఉగ్గరగా) మహాద్రోహం! మహా పాపం!! బందీగా తేవలసిన వాణ్ని బల్లెపు కొనకుగుచ్చుకొనివచ్చావు. అతడెవ రనుకున్నావు, పాపీ?

బాలుడు : పగ సాధించా నని బ్రహ్మానందంతో వచ్చాను, పాపినా?

బ్రహ్మన్న : (నిష్ఠూరగా) ముమ్మాటికి

బాలుడు : (కొమ్మరాజు వైపు తిరిగి) నిజమేనా మామా!

కొమ్మరాజు : (నెంపాదిగా) పాపమే నాయనా?

బాలుడు : (నిరుత్సాహంతో) పాపిని చంపటమూ మహా పాపమా!

పాపమె, పాపమే, పగరపైతొని ప్రాణము లాహరింపగా
పాపమె! చంప పాపి నిటు పాపమె! ఒక్కటఁట తారుమారుగా
పాపము పుణ్య మిట్లు ఇక ప్రాణములన్ పనియేమి? ఇట్టినా
పాపపు రూపుమాప నరపైబడి నే నిక మాసి పోయెదన్

(నిముషం నిలువకుండా వేగంగా నిష్క్రమిస్తాడు)

బ్రహ్మన్న : బాలుడూ!... బాలుడూ!!... (బాలచంద్రుడు నేల మీాద దొర్లించిన నరసింహుడి తలదగ్గరకు చేరి) నరసింహా! నాయనా!! నీచేతలే ని న్నింతకు తెచ్చినవి. అన్ని దినాలూ చెప్పినట్లు రావు. క్రోధాలు పెరిగి పోయినవి. కొట్లాట బలిసింది. (శిరస్సు చేతిలోకి తీసుకొని) నరసింహా ఒక నాడు తూగుటుయ్యాలలో సుఖనిద్ర పోయిన శిరస్సుకు

ఈ నాడు దుమ్ములో దొర్లాడవలసిన దుస్థితి వచ్చింది? చిన్ననాడు నీ బంగారపు ఉయ్యాలలను ఊపిన ఈచేతులు చివరసారి నీకు చిచ్చికొట్ట తలుచుకున్నవి. పద, చిరనిద్ర పోదువుగాని తండ్రీ! (నడుస్తూ) చెన్నకేశవా! చెన్నకేశవా!! మహాప్రభూ !!!

(నిష్క్రమించే బ్రహ్మనాయని కొమ్మరాజు అనుసరిస్తాడు)

పదకొండో దృశ్యం

(కారెంపూడి యుద్ధరంగం. శిబిరంలో మంత్రిమిత్రులు లేని నలగామరాజు ఏకాంతముగా)

నలగామరాజు : అయ్యో ! అయ్యో !! అన్యాయము. అత్యాచారము. మోసము. ద్రోహము. (వెకిలిగా) నరసింహా! నరసింహా !! నీ దురాశకు తగ్గ శాస్తి ఈ నాటికి జరిగింది. నేను రణరంగంలో చచ్చిపోయే వాడినీ, నీవు శిలకొట్టుకొని నిల్చి రాజ్యమేలే వాడివీ నా? అమ్మ నీ ఆశ కొరికెయ్య! ద్రోహీ! సంతోషించు. ఇప్పుడు సంతోషించు. బాలచంద్రుడు నిన్ను బల్లెపుకొన సింహాసనం ఎక్కించాడుగా. విశాల సామ్రాజ్యం వచ్చింది. విశ్వమంతా నీదే ఉః...(వికట హాసంతో) ఇక ఏలు కోటమే తరువాయి. ఓహో అక్కడ కూడా నాగమ్మ మహా మంత్రిణి నీచేత రాజ్యచక్రం త్రిప్పిస్తుంది కాబోలు !

నన్ను హత్య చేయటానికి నీవు పంపించిన కింకరులు ఏమైనారో తెలుసునా? వారిని నాకరవాలం కాళీకైంకర్యం చేసింది. నీ కంటే ముందు వీరస్వర్గం, కాదు వీర నరకం చేరుకున్నారు నీకు ఆహ్వాన పత్రికలు పంచి పెట్టటానికి. తండ్రీ ! అలరాజూ ! నీబోటి ధర్మవీరుడు పదిజన్మలెత్తినా నాబోటి నరాధముడికి అల్లుడు కాడు. అమ్మా పేరిందేవీ, నీ వన్నట్లే నా రాజ్యకాంక్ష నాకే విపత్తు తెచ్చి పెట్టింది.

దేశంలో ప్రజ లందరూ నా పక్షమట! సృష్టిలో ముంచారు. ప్రజ ఎవరి పక్షమో ఒకమాటు బ్రహ్మన్న అన్న బలాన్ని చూస్తే తెలుస్తుంది. లెక్కకు నాకూ ఉన్నది సైన్యం. ఎందుకు? తినటానికి, తాగటానికి, తాగి తందనాలు వెయ్యటానికి. పౌరుషంతో పరబలాన్ని ఎదుర్కొనే వెధవ ఒక్కడూ లేడు. ప్రతినాడి హృదయం నీవు అధర్మం వైపు పోరాడు తున్నావని ఉద్బోధిస్తుంటే ఎందుకు ఎదుర్కొంటాడు. బ్రహ్మన్న అన్న బలంలో ప్రతి ఒక్కడూ చిచ్చుల పిడుగు. చండ ప్రచండుడు. ధర్మవీరంతో తాండవించే యోధుడు. ఇక నాకు జయ మన్నమాట కల్ల. నా జయం లోకానికి శ్రేయస్సుకూడా కాదు. బ్రహ్మన్న మహామంత్రి రాజ్య మేలించాలి. ప్రజ సుఖించాలి. ఇదే నా ఆశయం.

(కత్తివైపు వెర్రిగా చూచి ఆత్మహత్యకోసం మెడమీద సారించి జయ్ మహాదేవా మళ్లీ వెనుకకు లాగుకొని)

పాప మొనర్చితిన్, పరమబంధుల కౌనల పాలుచేసి సం
తాపము నిచ్చితిన్, రుధిరధారల ముంచితి పల్నాభూమి; నే
నోపగరాని దుఃఖముల నొంచితి భూప్రజ - వెఱ్ఱి కీ
పాపికి తావు లేదిల కృపాళువు జాలి వహింప నేటికే

నాగమ్మా : (ఏహ్యాకంఠంతో) మహామంత్రిణీ! నీవు ఆకడ జాతి కన్నమదాసు కత్తికి ఆహారమైతే చూచి ఆనందించి గాని ఆత్మహత్య చేసుకోను. హంతకీ! ద్రోహి నాగమ్మా! పాపిని! చండాలిని.

(ఒరనుండి లాగిన కత్తితో నాగమ్మ ప్రవేశిస్తుంది)

నాగమ్మ : ప్రభూ ఏమిటీ ఉన్మాదం?

నలగామ: (కోపంగా) ఆఁ. ఉన్మాదమా! జాగ్రత్తగా మాట్లాడు

నాగమ్మ : మీలో ఈ మార్పుకు కారణం?

నలగామ : (నిష్కర్షగా) నీ ద్రోహము

నాగమ్మ : (వికటంగా నవ్వి) నా ద్రోహమా! 'పాపిని' 'చండాలిని' ఇన్నాళ్లు మీ సేవ చేసినందుకు మంచి బిరుదులు ప్రసాదించారు. పోనీయండి. పైన పరమశివుడే ఉన్నాడు, కనిపెట్టటానికి.

నలగామ : (వికృతకంఠంతో) కనిపెట్టడమా? ఇప్పటికే చాలా బాగా కనిపెట్టాడు. నాకు నీవు సేవ చేశావు కదూ, రాక్షసీ!...నీ చెప్పు చేతల్లో పెట్టుకొని సేవ చేయించుకున్నావు. నా రాజ్యపాలనాకాంక్షను వృద్ధిచేసి దేశానికి తీరని ఉపద్రవం తెచ్చిపెట్టావు.

నీ కోరికలన్నీ ఫలించినవి. నన్ను చంపించావు. నరసింహుణ్ణి పలనాటి రాజ్య సింహాసనమెక్కించావు. ఇక నువ్వు మర్యాదగా మరణించవచ్చు. దేశమికనైనా బాగుపడుతుంది.

(సైన్యాలు పారిపోతూ ఉన్న కలకలం వినిపిస్తుంది)

నాగమ్మ : ద్రోహం విషయం తరువాత ఆలోచించి తగిన శిక్ష విధింతురు గాని మన సేనలన్నీ పారిపోతున్నవి. ఆపితే గాని పరువు దక్కదు. బాలచంద్రుడు వెంటపడి తరిమేస్తున్నాడు.

నలగామ : పోయి అడ్డంపడి ఆపు.

నాగమ్మ : అయితే మీకు జయం అవసరం లేదా?

నలగామ : (నిశ్చయంతో) దేశ క్షేమం కోసం, ప్రజాక్షేమం

కోసం, నాకు అపజయమే కావాలి.

నాగమ్మ : (బెదిరింపుగా) సైన్యాన్ని ఆపరా?

నలగామ : (కత్తి ఒరనుంచి బయటకు లాగుతూ) నీ బెదిరింపులకు ఉలకను. విస్తారంగా మాటాడితే కరవాలానికి బలై పోతావు.

నాగమ్మ : (ప్రశాంతాన్ని నటిస్తూ) నాకు అంతకంటే ఏమి కావాలి. తమ మేలు కోరినందుకు చివరకు తమ చేతిలోనే మృత్యువు పొందటం ఎంత మంచివిషయం. కానివ్వండి. (కత్తికి క్రిందుగా తలవంచి నిలుస్తుంది)

నలగామ : (నెమ్మదిగా కత్తిదించి) నిన్ను నా కత్తికి బలిఇచ్చి ఆ కడజాతి కన్నమదాసు కత్తిని అన్యాయం చెయ్యను. అది నిన్ను కడుపులో వేసుకొని ఆకలి తీర్చుకుందామని ఆశపడుతున్నది.

నాగమ్మ : ప్రభూ! అయితే తమ ఉద్దేశం ?

నలగామ : నా ఉద్దేశమా ? నీవు పాపివి. ద్రోహివి. హంతకివి. నరసింహుడు అమాయకుడు. రాజ్యాన్ని ఆశపెట్టి ఆడించావు. మోసగించావు. రుధిరధారల్లో ముంచెత్తి దేశానికి క్షామం తెచ్చిపెట్టావు. ఈ నలగాముడు ఇక నీకు దాసుడుకాను. సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు. బ్రహ్మన్న అన్న పాదాలమీద పడి పవిత్రమైన వాటిని నా కన్నీటితో పంకిలం చేయటము తప్ప మరొకపని చేయలేను. నీ ఇష్టం. (ఆవేగంతో నిష్క్రమిస్తాడు)

నాగమ్మ : (ఏకాంతంగా శివ ప్రతిమను ఉద్దేశించి) మహాదేవా! మహాదేవా!! కథంతా అడ్డంగా తిరగటం

మొదలు పెట్టింది. తిరగవలసిందే. లేకపోతే దీనికి అంతెక్కడ? నా ఆశాలతలు ఫలించినవి. స్త్రీ బుద్ధిబలాన్ని లోకానికి ప్రదర్శించాను. కానీ, నేను పాపినీ, హంతకినీ ఐనాను. కాక తప్పలేదు. భవిష్యత్తులో లోకం నన్ను మహాపాపి అని చరిత్రల్లో వ్రాసుకొని చదువుకుంటుంది కాబోలు! అబ్బా! ఆ వ్రాతలు నా ఆత్మ ఎలా వినగలుగుతుంది తండ్రీ! భరించలేను. నా హృదయ సౌశీల్యం నీ వొక్కడికి తప్ప మరెవ్వరి తెలియదు కదా !

> ప్రసవము నాయొడంద, మధుపాత్రిల కోర్కెలు తీర్చలేదు, ఈ
> కుసుమ సుగంధ చాలనలకున్ జగమెంత ప్రతీక్ష చేసెనో
> పసదన మిచ్చి తృప్తిపరుపన్ తరిగాదు ఉమామహేశ! ఈ
> ప్రసవము కాంక్ష చేసె విషవాసనలన్ ప్రసవింప పూనుటన్

లోకానికి బహిర్గతం కాకపోతే విచారించను. ఇది నీ హృదయంలో హత్తుకుంటే చాలు. జగద్రక్షకా! జగచ్ఛత్రూ !! విశ్వవ్యాపీ !!! మహాదేవా !!!!
తండ్రీ ! నీ రక్త దాహం చల్లారిందా ? చల్లారకపోతే మిగిలినది తీరుస్తాను. పారిపోయే సైన్యాలను ఆపి బ్రహ్మన్న మీద పడతాను. అతడినీ అతని రాజకులాన్ని అంతమొందించిగాని మరీ మృత్యువు వాత పడను. రౌరవాది నరకాల్లో అనేక జన్మలు ఆవాసం చెయ్యవలసి వచ్చినా వెనుదీయను. ఇది తథ్యం. తండ్రీ !

> స్వాయద్భుగక మందరగిర్జ విపులాశా గర్భ నిర్భేదమై
> మ్రోయున్, శాతశిలీముఖ ప్రకర సంబుద్ధేధ్మ విద్యుద్యుతుల్
> కాయన్ సంగర వీధి రక్త జలదాకారమ్ములతో శత్రురా
> ట్కాయంబుల్ రుధిరాప్లుతంబులుగ రక్తాంబోధి వర్షించెదన్

(నాగులేరు పొంగులు వారుతూ ప్రవహిస్తూ ఉంటుంది. చెల్లాచెదరై పారిపోతూ ఉన్న సైన్యాన్ని ఆపుచేసి నాగమ్మ ఉద్బోధ గీతం పాడుతుంది)

పొంగవే, పొంగవే ఓ నాగులేరా!
ఉప్పొంగి పొంగించు మా వీరహృదయాల !!
రుధిర రాగాల పరిధుల
లోకాల ముంచెత్తి
ప్రళయకాల మహోగ్ర
భయద హేషార్భటుల —పొంగవే
పాతాళ లోకాల
పగిలించి పెకిలించి
గగనముల చుంబించి
కడలిలో బింబించి —పొంగవే
ఉత్తుంగ భంగాల
క్రొత్త నడకలు నడచి
శత్రు వీరుల గుండె
నెత్తురులతో నిండి
పొంగవే, పొంగవే ఓ నాగులేరా!
ఉప్పొంగి పొంగించు మా వీరహృదయాల !!

(ఆమె కంఠంతో శ్రుతికలిపి అందరు సైనికులూ వంత పాడుతారు)

పన్నెండో దృశ్యం

[యుద్ధరంగము. బ్రహ్మనాయుడు, కొమ్మరాజూ శిబిరము లోపల విశ్రమించి ఉంటారు బయట కన్నమదాసూ, మలిదేవమహారాజూ రణరంగాన్ని పర్యవేక్షిస్తుంటారు]

కన్నమదాసు : ప్రభూ! అదుగో, బాలచంద్రుడు ప్రళయాగ్ని గోళాలను పగిలిస్తున్నాడు. అతని అగ్నిబాణ ప్రయోగానికి శత్రుసైన్యాలు ఎలా చెల్లాచెదరై పోతున్నవో చూస్తున్నారా ?

మలిదేవుడు : అతని భీకరసింహనాదాలకు మహాసముద్ర మధ్యంలో ఉన్న కొండలులా ఏనుగులు ఘీంకారంచేసి ఎలా నేలవాలి మునిగి పోతున్నవో కన్నమా అటుచూడు.

కన్నమ : కాల్బలం మొలబంటి రక్తప్రవాహంలో ముందుకు వచ్చేస్తున్నది. (వెనుకకు తిరిగి శిబిరంలో ఉన్న కొమ్మరాజుతో) మామా! బాలచంద్రుడు మళ్లీ పుట్టిన సవ్యసాచి ననిపిస్తున్నాడు.

మలిదేవుడు : భారతయుద్ధంలో పద్మవ్యూహాన్ని పటాపంచలు చేయలేక పోయినా నన్న పౌరుషంతో బ్రద్దలు కొట్టడానికి (బ్రహ్మనాయనితో) అన్నా! నీ కడుపున పుట్టిన వీరాభిమన్యుడే ననిపిస్తున్నాడు.

బాలచంద్రుడి గొంతుక : నాగమ్మా! పిరికి పందా !!

నాగమ్మ గొంతుక : ఈ నాగమ్మ నరసింహుడు కాదురా!

బాలచంద్రుడి గొంతుక : వాడి మొగతనం సహజం. నీద

తెచ్చిపెట్టుకున్నది.

నాగమ్మ : బాలచంద్రా!

అరుదుగ నన్ను బోలు మహిషాసుర మర్దని ముజ్జగంబులన్
పురుషుడ నంచు పొంగెదవు పౌరుష వచ్చిన ఆడుదానికిన్
సరియగు పౌరుషంబు కనజాలను నీకడ గొప్పకోసమై
కరమున దాల్చి కైదువులు కయ్యమునన్ నిలువంగ జోదువే

బాలచంద్రుడి గొంతుక : (భీభత్సంగా) చెన్నకేశవ వరప్రసాదిత అభీల భుజాదండాస్ఫాలనాస్ఫోటమాన నిర్వక్రనిశిత బాణాఘాత ప్రవిభిన్న మస్తకా! కాచుకో! (బాణవర్షము కురిసిన శబ్దం వినిపిస్తుంది.)

(బ్రహ్మనాయుడూ కొమ్మరాజూ ప్రవేశిస్తారు)

కొమ్మరాజు : కన్నమా! అవతలి పక్షంనుంచి క్రొత్తబలం ఏదో కదిలి వస్తున్నది.

కన్నమ : అవును మామా! నాయకురాలు దక్షిణబలంతో చంద్రుడి మీదికి వచ్చింది.

మలిదేవుడు : అన్నా! నేను వెళ్ళి ఆమెను అడ్డగిస్తాను.

బ్రహ్మన్న (వద్దన్నట్లుగా) నాయనా మిారా!!

మలిదేవుడు : లేదన్నా.

బాలుని యుద్ధ దర్ప విభవంబు ముదావహమై గభీరమై
ఆలము చేయగా పిలచు, ఆతురతన్ కరమేగి పట్టు నా
భీల కృపాణముష్టి, పరిభీకర కాంతిరసప్రవాహ ధా
రాలవనంబునన్ మెరసి—రక్త సరిత్ప్రతులన్ సృజించనే

ఆపకన్నా అనుజ్ఞ!!

బ్రహ్మన్న : (సవినయంగా) ఇది మీారు యుద్ధరంగంలో ప్రవేశింప తగిన సమయం కాదు... నీవు ఉత్తర బలాన్ని

కదిలించు ... ఊఁ (అనుజ్ఞా సూచకంగా హస్తసంజ్ఞ చేస్తాడు)

కన్నమ : (రెండడుగులు ముందుకునడిచి తన సైన్యంతో) మంజిసీడూ! కుడిపు దళాన్ని నీవు నడిపించు. కేతయ్యా! నీవు కాల్బలాన్ని. నాగమ్మ బాలుని చుట్టుముట్టింది. జాగ్రత్త !!

(జై బ్రహ్మన్న తండ్రికీ జై అనే ఘోషలు కొద్దిసేపు సైన్యాలోనుంచి వినిపిస్తవి. కన్నమదాసు నిష్క్రమిస్తాడు)

కొమ్మరాజు : (యోచనా పూర్వకంగా) సైన్యాల నడిపించవలసినభారం ముదిజోదులమైన మనదాకా వచ్చేటట్టుంది.

బ్రహ్మన్న : కన్నమ రణరంగములో ప్రవేశించిన తరువాత మనం కత్తిపట్టవలసిన అవసరం ఉండ దనుకుంటాను.

కొమ్మరాజు : బాలచంద్రుడు ఇంకా ప్రచండ యుద్ధం సాగిస్తున్నాడు.

బ్రహ్మన్న : (ఆనని చూపుతో) బావా! నాగమ్మ బాలుని తప్పించుకొని వెనుకకు వచ్చి నట్లున్నది.

మలిదేవుడు : అధర్మయుద్ధానికి దిగుతుందేమో రాక్షసి ! అన్నా! నా కేదో చెప్పరాని భయం వేస్తున్నది.

బ్రహ్మన్న : (తీక్ష్ణంగా చూస్తూ) బావా! ఎటునైపునుంచో కొత్తదళాలు వచ్చి బాలుణ్ణి కమ్మేస్తున్నట్లున్నవి.

కొమ్మరాజు : కన్నమ ఇంకా అక్కడికి చేరుకోలేదు. మధ్యలోనే ఏదో చిల్లర దళానికి అడ్డుపడ్డాడు.

బ్రహ్మన్న : బావా! బాలుడు అలిసి పోతున్నట్లున్నాడు?

మలిదేవుడు : అవును అన్నా! అలిసిపోతున్నాడు.

కొమ్మరాజు : అదిగో నాగమ్మ వెనుకనుంచి బాలుడిమీద బాణప్రయోగం చేస్తున్నది.

[సైన్యాల ఆక్రందనధ్వని, పారిపోతూ ఉన్న సైన్యకోలాహలం వినిపిస్తుంది]

బ్రహ్మన్న : బావా! ఎందుకో సైన్యాలన్నీ చెల్లాచెదరైపోతున్నవి? ఏమిటా ఆక్రందన ధ్వనులు?

మలిదేవుడు : బాలుడే మైనాడు? ఏమిటబ్బా, ఈ కారుచీకట్లు; మూడమంచు కమ్మేస్తున్నట్లు కమ్మేస్తున్నవి. ఏడీ మన చంద్రుడు ... అన్నా ... ఏడీ

కొమ్మరాజు : కళ్లింతగుచ్చుకొని చూచినా కనపడడం లేదు. ఏడీ ? ఏడీ ?

(వీపుమీద గుచ్చుకొన్న బాణంతో రక్తసిక్తమైన తనుత్రాణంతో బాలచంద్రుడు ప్రవేశిస్తాడు)

బాలచంద్రుడు : (స్మృతి తప్పి పోతూ) అబ్బ ... అధర్మ యుద్ధం ... అన్యాయం ... వీపుమీద బాణం ... బాధ ... బాధ (బ్రహ్మన్న కాళ్ళదగ్గరికి వాలుతూ) తండ్రీ! మామా! సెలవు. (తుది నమస్కారంచేసి ప్రాణం విడుస్తాడు)

బ్రహ్మన్న : నాయనా , బాలచంద్రా! (ఆపరాని దుఃఖంతో బాలుని ముందుకు వచ్చి కూర్చుంటాడు)

కొమ్మరాజు : జగదేక వీరుడు రాలిపోయినాడు. (బాలచంద్రుని చెవిలో బిగ్గరగా) నాయనా! అలరాజుతో నీప్రతీకార విషయం చెప్పు. మరిచి పోకు.

మలిదేవుడు : (బాలచంద్రుని శరీరాన్ని చూస్తూ) నీసుందర రూపాన్ని అధర్మంగా దెబ్బ కొట్టటానికి ఆపిశాచికి చేతు

లెలా వచ్చినవి తండ్రీ! ఉః. పిశాచి కాబట్టే – నీ రణ నైపుణ్యాం దూరంనుంచీ చూచి జగదేక వీరుడ వౌతావనీ ఆశపడ్డాను, ఇంతలోనే నీకు మృత్యువా?

బ్రహ్మన్న : (ఎంత ఆపుకున్నా ఆగక పొర్లి వస్తూఉన్న దుఃఖంతో) నాయనా! బాలచంద్రా!! నీమీద ఎన్నిఆశలు పెట్టుకున్నానోయ్, తండ్రీ! అన్నీ భగ్నం చేశావు. నా బహిః ప్రాణం అహింసా ధర్మం. దానికి నా జీవితంలో విజయం కలదని నిశ్చయించుకున్నాను. లోకంలో దాన్ని ప్రచారం చేసి ఈ మహాదాంధ్ర దేశంలో ఆనందభవనాలకు పునాదులు వేస్తావనుకున్నాను. కానీ, నాకంటే ముందు నీకే పిలుపు వచ్చిందా? ... ...

నీ చిన్న నాటి చేష్టలు ఒకొ్క్కటే తలపుకు వస్తున్నవి. ఒకనాడు ఏదో తీక్షణంగా ఆలోచించుకుంటున్నాను. నీవూ నీమిత్రులూ బొంగరాలాట ప్రారంభించి గోలచేశారు. నేను గుడ్లురిమి నిన్ను బెదిరించాను. క్షోణీపాతంగా కంటి తడిపెట్టావు.

బతకసి బిడ్డ బారెడు. ఎంత అందగాడివైతే ఏం ప్రయోజనం? నీ అందాన్నంతా ఈ ఆహవరంగానికి అర్పణ చేశావా? కాదు, కాదు. అహింసా ధర్మోన్నత్యాన్ని నీఆత్మబలితో అర్థంచేసికోమని ఉద్బోధించావు. లోకానికి అది ఇక అర్థం కాకతప్పదు. లోకం అర్థం చేసుకోక తప్పదు. చంద్రుడూ! వెన్నెల తప్పకాయలే వనుకున్న నీవు పగవారి సైన్యంమీద ప్రచం డాతపాలు కాయిస్తున్నప్పుడు నాహృదయానికెంత ఆహ్లాదం కలిగింది, తండ్రీ!

భరించ లేని సంతోషంతో ఈ పాడు కళ్లు ఒక్క పెట్టున నిన్ను చూచినవి. దృష్టి దోషం తగిలింది కాబోలు! ఆ చంద్రుడు సూర్యుడై రక్తారుణ కాంతులతో అస్తమించారు. జయం కలుగుతుంది. రాజ్యం వస్తుంది. కాని నాబోటి అదృష్టహీనుడికి రాజువంటి రత్నాలబిడ్డ ఎలా వస్తాడు. రాడు ... ఊహుఁ... రాడు. (విచిత్రంగా, ఉన్మాదిగా కళ్ళు త్రిప్పి) ఏమిటి నాకీ పాడు మాటలు? పండు లా తండ్రి కిలకిలా నవ్వుతుంటే ఏమిటి నాకీ పాడు మాటలు.

(నిద్ర లేపుతూ) నాయనా, చంద్రుడూ! కొమ్మన్న మామ వచ్చాడు లే! ఇవాళ మన ఇంట్లో పండుగరా ఊరి పెద్దలంతా వచ్చేస్తున్నారు. ఆహ్వానించక అలా పడుకోటం ధర్మమా?

ఏమన్నా తల నొప్పిగా ఉందా? అదిగో భయపడి నీ కోసం మాంచాల వచ్చింది. లే, నాయనా! అది చక్కని చుక్కరా తండ్రీ. ఇంత వరకూ ఒక్కతడవయినా దాన్ని కన్నెత్తిచూచావు కావు. అది నీ బోటి ధర్మవీరుడికి తీరని కళంకంరా తండ్రీ! అయ్యో! పాపము! అటు చూడు, దాని కళ్లలో నిరాశా జ్యోతులు ఎలా తాండవిస్తున్నవో! నా గుండె భరించ లేదురా తండ్రీ! ఇది నాకెంత కడుపు కోత. ఒక్క తడవ కన్నెత్తి దానిని చూస్తే నాకు కనకాభిషేకం చేయించి నంత ఆనందం కలుగుతుందిరా! నా జన్మ తరిస్తుందిరా !!

కొమ్మరాజు : (నెమ్మదిగా బుజం తడుతూ) మహాయుద్ధమధ్యం

లో మహామంత్రిలు తమరే ఇలా మతిని భ్రశం చేసుకుంటే ...

బ్రహ్మన్న : (తెప్పరిల్లి పాలభాగం గట్టిగా తుడుచుకుంటూ) నొసట వ్రాసిన వ్రాలు తప్పించను ఎవరి తరం? చెన్న కేశవ కృప చివరకు నామీద ఇలా ప్రసరించింది. ఇక చేసే దేముంది.

మలిదేవుడు : అన్నా! ఆ కటిక కసాయిని బందీచేసి పట్టుకో వస్తాను. అనుజ్ఞ.

బ్రహ్మన్న : ఎంతమాట! మీ శరీర రక్షణమే నేటి కర్తవ్యం పరమేశ్వర కృప అన్యథా పరిణమిస్తే ఈరక్తపాతాలు ఎవరికోసం తండ్రీ?

మలిదేవుడు : నా పంచ ప్రాణాలలో ప్రముఖమైన రెండూ పోయిన తరువాత నాకీ బ్రతు కెందుకు?

(నలగామరాజు సోద్వేగంతో ప్రవేశించి
బ్రహ్మన్న పాదాలమీద పడబోతాడు)

కొమ్మరాజు : (ఆశ్చర్యంతో) మహారాజులుంగారు!
(బ్రహ్మన్న నలగామరాజును వారిస్తుంటే)

నలగామ : అన్నా! ఈ మహా పాపిని ఒక్కమాటు నీ అమలిన పాదపద్మాలమీద వ్రాలి కన్నీటితో పంకిలం చెయ్యనీ. నా హృదయానికి శాంతి లభిస్తుంది.

బ్రహ్మన్న : జయాపజయాలు ...

నలగామ : వాటితో నాకేం ప్రయోజనం. అవిగో నా సైన్యాలన్నీ నీవి. ఆ నీచురాలు కొద్దిబలంతో కన్నమదాసుకు చిక్కిపోబోతున్నది.

బ్రహ్మన్న : ఈ విచిత్ర సన్నివేశం నా కేమీ అర్థం కావటం లేదు, ప్రభూ !

నలగామ : 'ప్రభూ!' ప్రభు వెవ రన్నా? మలిదేవుడు ప్రభువు. బ్రహ్మన్న మంత్రి మహా మంత్రి. రాజ్యానికి నాకు అర్హత ఉన్నదో లేదో. నేను దాని నాశించను. పరిత్యజిస్తున్నాను.

అన్నా! కన్నమతో నేను అతనిని కలకాలం జీవించమని దీవించినట్లు చెప్పండి.

మలిదేవా! (దగ్గిరికి వస్తే) తమ్ముడూ! నా ద్రోహాలన్నీ మరిచిపో! అన్న ఆజ్ఞాపించినట్లు రాజ్యపాలన చేసి మన తండ్రి తాతల పేరు నిలవ బెట్టు. నీరాజ్యం రామరాజ్య మనిపించు. నేను తపోవనాలల్లో ప్రశాంతి నాశిస్తున్నాను.

మలిదేవుడు : (ఆశ్చర్యంతో, ప్రేమపూర్వకంగా) అన్నా! ఈ దారుణ మేమిటి ?

లేడిత డేగినాడు సుఖలీలకై సురలోక భూమికిఁ
వీడఁగ నిల్వ కిట్లు అవనీభర మెల్ల వహింపు మంచు క్రొ
వ్వాడి తపంబొనర్ప చన వాడియె; మీరలు లేకయున్న నా
పోడిమి చెల్లు నేగతిగ భూప్రజపాలన చేయనేర్తునా

నలగామ : (ఉదాత్త ముఖ విన్యాసంతో) తండ్రీ

లేరని వారు వీరు మదిలేశము చింతయొనర్ప కయ్యా నీ
వారిల నున్నవారు కల వాస్తవ బుద్ధి కసత్య మేను నీ
వీరణభూమి నుంటి మను చేసియు, సర్వము మిథ్య; దేహియి
ట్లూరక భ్రాంతి నొందు సమయోచిత మోహరస ప్రలుబ్ధతన్

(బ్రహ్మన్నతో) అన్నా నాకు సెలవు. (కొమ్మరాజుతో) బావా! అనుజ్ఞ!!!

బ్రహ్మన్న : నన్ను గూడా తపోవనాలకు నిన్ననుసరించనీ నాయనా !

నలగామ : గురిజాలలో మలిదేవుడికి పట్టాభిషేకం చేయించి అతడు సుఖంగా రాజ్యపాలనం చేస్తున్న తరువాత మీరు వనాలకు రావచ్చును. ఇది నా ఆజ్ఞ. ఇప్పుడు నేను ప్రభువును (శివితో నిష్క్రమిస్తాడు)

బ్రహ్మన్న : ప్రభూ !

(తెరలో కత్తుల కణ కణలూ, సింహ నాదాలు వినిపిస్తవి)

నాగమ్మ గొంతు : (పౌరుషోద్రేకంతో)

ఓరీ కన్నమ ! పొంగ దింతటికె ఓహో, జోదువైనావె, ఈ
పోరాటమ్మున గెల్వలేవు ఆడిదంబున్ పట్టు లేదాగో నీ
కేరా వచ్చెనె? త్రిప్పుకొమ్మదిగో; ఏదీ? పాపా మ్మింక లే
దా రక్తాంజలి నిల్పి నీశిరముతో నర్చింతు కాత్యాయనిన్

కన్నమదాసు గొంతు : (ప్రళయ భీకరంగా)

ఓసి పిశాచి, ప్రేల కిక; ఊరక మాటలతోడ ఘడ్గని
న్యాసము చేసె దేల? కదనంబున నిన్ హతమార్ప లేక కా
దే సమయింతు తండ్రి కడ; ఈ కరవాలము నాపలేక ఆ
యాసమె కల్గుచున్న దెటు లైనను నీ బ్రతుకింక చెల్లెనే

ఈ ధాక అందుకో!

నాగమ్మ : (ప్రవేశిస్తూ) ఇదిగో ఎదురు దెబ్బ. నాతో నా సరితులువా?

కన్నమ : (కత్తి మీద దెబ్బ కాస్తూ ప్రవేశించి) నడు

(గట్టిగా దెబ్బ కొడితే నాగమ్మ చేతిలో కత్తి కింద పడుతుంది. కన్నమ నాగమ్మ డొక్కలో కత్తి మోటించి నొక్కుతూ బ్రహ్మన్న పాదాల దగ్గరికి నడిపిస్తూ ఉంటాడు)

నాగమ్మ: (బాధతో) అబ్బా!

బ్రహ్మన్న : (బాధించటము మానమనే అభిప్రాయంతో) కన్నమా!

కన్నమ : తండ్రీ! ఈ పిశాచి కనికరించ దగ్గదికాదు.

బ్రహ్మన్న : మహా మేధావి! అనుపమ ప్రజ్ఞావంతురాలు !!

(కన్నమ కడుపులోకి కత్తి నొక్కుతాడు. రక్తము చిమ్మికొడుతుంది)

నాగమ్మ : (బ్రహ్మనాయని పాదాలదగ్గిరకు ప్రాలి పారాడుతూ) అబ్బా! క్షమించు బ్రహ్మన్న మంత్రీ!... అపకారాలువెన్నో చేశాను... క్షమించు... అయ్యో... రక్తం... దాహం... నా తండ్రికి ... మృత్యు ... దండన ...జ్ఞప్తికుందా... (సోలి ప్రాణంవిడుస్తూ) ఇది, ఇది. ప్రతీ....కా...ర...ము

శ్రీ కూర్మా వేణుగోపాలస్వామి
ఏం. ఏ; (కాంటబ్) బారెట్లా గారి ఆధ్వర్యాన

శ్రీ నాట్య సమితి

ప్రదర్శనములు			పాత్రిలు
తెనాలి	౩-౬-౪౪	బృహన్న	శ్రీ రామశాస్త్రి
బాపట్ల	_౭_౪౪	నలగామరాజు	శ్రీనివాసాచారి
గుడివాడ	౨౩-౯-౪౪	నరసింహరాజు	శ్రీ జగన్నాథం
గుంటూరు	౨౨-౧౧-౪౪	కొమ్మరాజు	శ్రీ సత్యం
తెనాలి	౨౧-౧-౪౫	అలరాజు	,, నరసింహారావు
ఏలూరు	౨౯-౧-౪౫	బాలచంద్రుడు	మల్లికార్జునరావు
మదరాసు	౧౦-౨-౪౫	కన్నమదాసు	శ్రీ [illegible]దాసు
మాచర్ల	౨౮-౩-౪౫	నాగమ్మ	శ్రీ పు[illegible]మాదేవి
గుంటూరు	౨౧-౧౧-౪౫	మాంచాల	,, కనకంబాయి
రేపల్లె	౧౪-౯-౪౫	పేరిందేవి	,, రాజరత్నం

దర్శకులు :- శ్రీ పాతూరి శ్రీరామ శాస్త్రి శ్రీ బండ్లమూడి జగన్నాథం, శ్రీ మాధవపెద్ది గోపాలకృష్ణ గోఖలే

జంత్రి వాద్యాలు : శ్రీ ఆవుల లక్ష్మీకాంతము శ్రీ ఎతిరాజులు

నిర్వాహణ : శ్రీ యడవల్లి అబద్ధయ్య, శ్రీ తోట రత్నయ్య, శ్రీ క్రోవి కోటేశ్వరరావు, శ్రీ కె. టి. రాఘవాచార్యులు

*

అమూల్యాభిప్రాయాలతో 'నాయకురాలు' రచనకు దోహదమిచ్చిన పూజ్యశ్రీ ఆచార్య శివశంకరులకూ, నాటక కళాభిజ్ఞులు పూజ్యశ్రీ కూర్మా వేణు గోపాల స్వామి గారికీ, పూజ్యమిత్రులు శ్రీ మారేమండ రామారావు గారికీ నా నమోవాకములు

ఈ కృతి రచనకూ, రంగస్థల ప్రదర్శనానికీ కారకులైన శ్రీ నాట్యసమితి మిత్రులకూ, అభినేత్రి శ్రీమతి పూర్ణిమా దేవికీ నా నతులు

సాహిత్య లతా గ్రంథమాల కుసుమంగా నా కృతిని స్వీకరించి ఆంధ్రపాఠకలోకానికి అందజేసే అవకాశం కల్పించిన సంపాదక మిత్రులు శ్రీ కర్లపాలెం కృష్ణారావు గారికీ, ప్రేమతో ముఖ చిత్రాన్ని బహూకరించిన ప్రియసోదరులు శ్రీ వజ్ఝ బాబూరావుగారికీ, ప్రత్యేకాభిమానంతో గ్రంథ ముద్రణ మొనర్చిన పూజ్యమిత్రులు శ్రీ జంధ్యాల అప్పయ్యశాస్త్రి గారికీ నా నమస్కారములు

అముద్రితావస్థలో ఉన్నప్పుడే ఈ రూపకాన్ని హిందీ భాషకు పరివర్తించిన ప్రియ మిత్రులు శ్రీ వంకాయలపాటి శేషావతారం (దక్షిణ భారత హిందీ ప్రచారకులు) గారికి కృతజ్ఞుడను

హిందూ కళాశాల
వ్యయ మార్గశీర్ష శు ౨

శ్రీ సోమయాజులు

·సాహితీ · సమితి·

శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు కృతులు

కావ్యమాల	ఖండకావ్య సందోహము
[illegible]	
[illegible]	[illegible] నాటకము
వసంతసేన	మృచ్ఛకటిక స్వేచ్ఛానువాదము
[illegible]	[illegible] చారిత్రాత్మక నాటకము
[illegible]	పౌరాణిక రూపకము
[illegible]	సాంఘిక నాటకము
[illegible]	కథానిక గుచ్ఛము
[illegible]	[illegible] సాంఘిక [illegible]
[illegible]	[illegible] జీవిత కథ
[illegible]	సాంఘిక [illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	సాహితీ [illegible]

సంక్షిప్త సాహిత్య భాషా చరిత్రలు, దక్షిణదేశీయాంధ్ర సాహిత్యము

[illegible] బౌద్ధ యుగమునాటి సాంఘిక [illegible]

తత్త్వవివేచన : దేవతలు, వివాహము, మృత్యువు, శబ్దము